

Strömforsin Ruukki, Ruukintien pohjoisosa
Rakennushistoriaselvitykset, osa 6

Strömforsin Navetta

31.01.2022

Alkusanat

Strömforsin Navetan rakennushistoriaselviys on osa vuonna 2021 aloitettua rakennushistoriaselvitysten sarjaa, jonka Loviisan kaupunki on teettänyt Strömforsin uutta asemakaavaa varten. Ruukintien pohjoispuolen selvitykset on teetetty Aie Arkkitehdeilla ja muodostavat oman kokonaisuutensa. Siihen kuuluvia vuonna 2021 selvitettäviä rakennuksia oli seitsemän: Yläpaja (osa 2), Päärakennus (osa 3), Armonlinna (osa 4), Talli (osa 5), Navetta (osa 6), Vaasanlinna (osa 7) ja Tiiliruukin aitta (Osa 8). Lisäksi kokonaisuuteen kuuluu osa yksi, taustakappale, jossa käsitellään yleisesti Strömforsin alueen rakennushistoriaa ja tyyli-
piirteitä.

Ruukintien eteläpuolen kokonaisuuden (Alapaja, Verkhuisi ja Savitalo sekä Saunasaari ja Harahaan varasto) selvitti arkkitehti Perttu Huhtiniemi.

Tiivistelmä

Strömforsin Navetta valmistui vuoden 1805 tulipalossa tuhoutuneen navettarakennuksen tilalle vuonna 1809. Rakennus on osa ruukinpatruuna Virginia af Forsellesin 1800-luvun alussa aloittamaa täydennysrakentamisen sarjaa, jossa muodostui Ruukintien pohjoisosaa sellaisena, kun se nykypäivänä tunnetaan. Navetta on 1800-luvun rakennuksista yksi suurimpia ja se on myös ruukin ensimmäinen tiilirunkoinen rakennus. Muuten Navetta on arkkitehtonisesti aikansa tyyliihanteiden mukaan toteutettu ja kuuluu selkeästi Tallinmäen mansardikattoisten valkoiseksi rapattujen rakennusten kokonaisuuteen.

Navetta on tyyppiltään 1800-luvun Uudellamaalla vähemmän esiintynyt luontinavetta, joka on koostunut karjakeittiöstä ja lävästä. Ullakko on toiminut rehuvarastona. Rakennuksesta löytyy jälkiä aukotusmuutoksista, jotka ajoittuvat jo 1800-luvulle. Ennestään Navetan käyttö monipuolistui 1900-luvulla, kun karja siirrettiin Petjärven kartanolle, jonka jälkeen rakennuksessa on pidetty ruukkilaisten lehmiä, hevosia sota-aikana, sekä sikoja. Pohjapiirros monimutkaistui ennestään 1950-luvun jälkeen. Navetan pohjoisseinä purettiin lähes koko pituudelta ja entisiin karjatiloihin avattiin kärryvarasto. Länsipäädyssä oli vielä pilttuut neljälle hevoselle ja idässä säilyi asunto sekä puusepän paja. Traktoreiden saapuessa ruukille Navettaan lisättiin traktoritali 1970-luvulla ja korvattiin lautaseiniä muuratuilla. Seuraavia muutoksia Navetta koki lähinnä käyttötarkoituksessa, kun Strömforsin elävöittämiseen tarkoitettun Ruukkiprojektin kautta Navetta sai ensimmäiset käsityöläispajansa 1980-luvulla. Tutkimushetkellä rakennus on pääasiassa varastokäytössä, mutta itäpäädyssä toimii kahvila ja asunnossa on asukas.

Navetta on Strömforsin Tallinmäen keskeisimpiä rakennuksia ja erityisesti sen Tallinmäen puoleinen julkisivu on säilynyt hyvin rakennuksen ikään nähden. Tallinmäki on yksi ruukin toiminnan sydämistä. Navetan erityislaatuista lisää sen massiivitiilirakenne, joka aikansa navettarakennuksissa oli vielä harvinainen. Navetan käyttö käsityön ja taiteen tiloina tukee sen säilymistä osana ruukin elävää kulttuurimiljöötä.

Sisältö

1. *Johdanto*
  - 1.1 *Tehtävän kuvaus ja menetelmät*
  - 1.2 *Rakennuksen perustiedot*
  - 1.3 *Kaavatilanne ja suojelu*
2. *Tausta*
  - 2.1 *Eläinsuojat suurvalta-ajan Ruotsissa*
  - 2.2 *Tiilirakentamisen historia Suomessa 1800-luvulle*
  - 2.3 *Strömforsin maatalousosasto*
  - 2.4 *Tallinmäen muodostuminen ja käyttö*
3. *Rakennushistorialliset vaiheet*
  - 3.1 *Rakentaminen ja 1800-luvun käyttö*
  - 3.2 *Muutokset ennen 1950-lukua*
  - 3.3 *Nils Erik Wickbergin suunnitelmat*
  - 3.4 *1950-70-lukujen muutokset*
  - 3.5 *Peruskorjaus 1980-90-luvulla*
  - 3.6 *2000-luvun käyttö*
4. *Säilyneisyys ja kerrostumat*
  - 4.1 *Julkisivut ja rakennusosat*
    - 4.1.1 *Julkisivu etelään*
    - 4.1.2 *Julkisivu pohjoiseen*
    - 4.1.3 *Julkisivu länteen*
    - 4.1.4 *Julkisivu itään*
    - 4.1.5 *Vesikatto, ullakko ja välipohja*
    - 4.1.6 *Seinäarakenteet, perustukset ja lattiat*
    - 4.1.7 *Ovet*
    - 4.1.8 *Ikkunat*
  - 4.2 *Sisätilat*
    - 4.2.1 *Itäpäädyn asunto*
    - 4.2.2 *Kahvila*
    - 4.2.3 *Öljysäiliötila ja kattilahuone*
    - 4.2.4 *Autotalli*
    - 4.2.5 *Itäinen vaja ja keittotila*
    - 4.2.6 *Läntinen vaja*
    - 4.2.7 *Myymäla*
5. *Johtopäätökset*
6. *Lähteet*

I Johdanto

1.1 Tehtävän kuvaus ja menetelmät

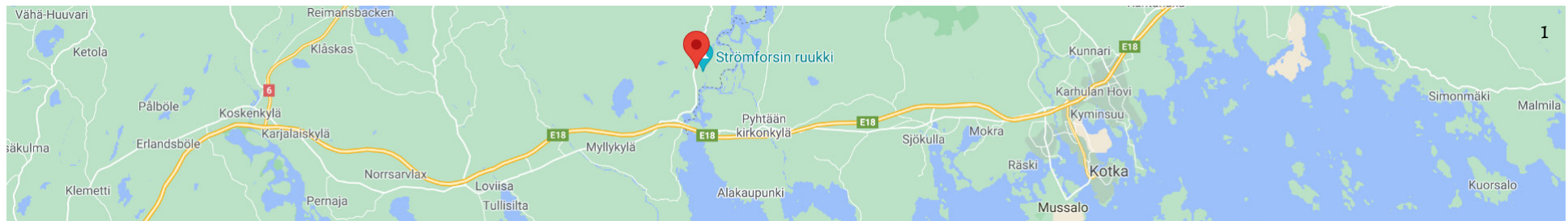
Loviisan kaupungin kaupunkisuunnitteluosasto tilasi Aie Arkkitehdeilta keväällä 2021 rakennushistoriaselvityksen Strömforsin Navetasta. Selvityksen tarkoituksena on kartoittaa Strömforsin uuden asemakaavan suunnittelutyötä varten Navetan käyttö- ja muutoshistoriaa, rakennushistoriallista arvoa ja merkitystä Strömforsin kulttuuriympäristölle.

Strömforsin Navetta sijaitsee Loviisassa, Strömforsin ruukin Ruukintien pohjoispuolella, Tallinmäen aukion pohjoisreunalla. Se on vuonna 1807 rakennettu navettarakennus, joka koostuu maantasokerroksesta ja korkeasta heinäullakosta. Rakennuksella on massiivitiilirunko. Nykytilassa Navetan tilat ovat käytössä asuntona ja varastotiloina.

Laadittu selvitys koostuu neljästä osasta sekä liitteistä. Taustaosuudessa käydään lyhyesti lävitse Navetta rakennusten kehittymistä Suomen alueella, joka auttaa ymmärtämään rakennustyyppin erityispiirteitä sekä Strömforsin maatalousosaston historia ja Tallinmäen kokonaisuuden muodostumisen vaiheet. Rakennushistoriakappaleessa esitellään Navetan historiaa sekä sen kokemia muutoksia valmistumishetkestä nykytilaan. Sitä seuraavassa, säilyneisyys ja kerrostumat katsauksessa, käydään lävitse diagrammeihin ja kuviin Navetan rakennusosien säilyneisyyttä ja rakennuksessa havaittavissa olevia aikakerrostumia. Viimeiseksi johtopäätökset osiossa esitetään tutkimuksen aikana syntynyt näkemys

Navetan rakennushistoriallisesta ja kulttuurihistoriallisesta arvosta.

Tässä tutkimuksessa käytetyt tärkeimmät lähteet ovat vuoden 1809/1811 Ruotsin kansallisarkiston arkistoimat palovakuutusasiakirjat; Vuonna 1939 kuvattu Trifonoffin dokumenttielokuva Strömforsin ruukista; Theodor Lindqvistin vuonna 1945 tekemä pohja- ja leikkauspiirros Navetasta; 1980-luvulla tehdyt inventaariopiirustukset sekä -lausunnot; sekä ruukkilaisten haastattelut ja 27.5-28.5.2021 Navettaan tehty kenttätutkimus. Navetan rakenteet on pääasiassa verhottu rappauksella, mikä vaikeuttaa seinärakenteisiin tehtävää ajoitusta sekä arviointia. Rakennus oli kenttätutkimuksen aikana tavallisessa käytössä.

1.3 Rakennuksen perustiedot

Nimet:	<i>Navetta</i>
Osoite:	<i>Ruukintie 10G</i>
Kylä:	<i>Ruotsinpyhtään ruukki</i>
Kaupunki:	<i>Loviisa</i>
Maakunta:	<i>Uusimaa</i>
Kiinteistötunnus:	<i>D11</i>
Omistaja:	<i>Loviisan kaupunki*</i>
Kerrosala:	<i>480 + 480 m².¹</i>
Huoneala:	<i>334 + heinäullakko 295 m².¹</i>
Kerroksia:	<i>1 + ullakko</i>
Rakennusvuosi:	<i>1809.²</i>
Rakennuttaja:	<i>Virginia af Forselles</i>
Vanha kunta:	<i>Ruotsinpyhtää</i>
Vanha pitäjä:	<i>Pyhtään pitäjä</i>
Vanha talonnumero:	<i>D12</i>
Vanha maakunta:	<i>Itä-Uudenmaan maakunta</i>
Vanha lääni:	<i>Etelä-Suomen lääni (2009), Uudenmaan lääni (1997)</i>
Aikaisemmat omistajat:	<i>Af Forselles, A. Ahlström Oy, Strömfors Ruukkiyhtiö Oy, Ruotsinpyhtään kunta, Loviisan kaupunki</i>

¹ LKTA, 29.5.2000

² RA, 1809/1811

* Tutkimushetkellä rakennus on myynnissä.

1.3 Kaavatilanne ja suojelu

Strömforsin ruukkiyhdyiskunta kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin ympäristöihin (RKY) ja valtakunnallisesti merkittävään Kymijoen laakson maisema-alueeseen. Navetta on merkitty vuoden 1990 rakennuskaavaan SR-1 merkinnällä:

”suojeltava rakennus; rakennustaiteellisesti ja kulttuurillisesti arvokas rakennus, jota ei saa purkaa. Rakennuksessa suoritettavien korjaustöiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen ulkoasu ja mahdollisuuksien mukaan myös huonejako, rakenneratkaisut sekä sisustusdetaljit säilyvät alkuperäisen mukaisina. Museovirastolla on annettava mahdollisuus lausunnon antamiseen koskien purku- ja korjaustöitä.”
”Rakennus ympäristöineen tulee hoitaa sen kulttuurihistoriallisen arvon edellyttämällä tavalla.”

Aluetta kaavoitettiin ensimmäistä kertaa 1965 rakennuskaavalla, joka jäi osittain toteutumattomaksi. Jo tässä kaavassa ilmaistiin alueen rakennuskannan suojelutarve. Rakennuskaavaa on sittemmin kehitetty eteenpäin 1990-luvulla ja osayleiskaavan työstö alkoi ennen kuntaliitosta 2000-luvulla. Asemakaavan työstäminen alueelle aloitettiin 2020-luvulla.

Kuva 3, RKY-alueen raja Strömforsin alueella. Navetta merkitty karttaan punaisella.

2 Tausta

2.1 Eläinsuojat suurvalta-ajan Ruotsissa

Strömforsin nykyiset Tallinmäen maatalousrakennukset on rakennettu 1800-luvun alussa. Niiden rakenneratkaisuihin ja arkkitehtuuriin on vaikuttanut 1700-luvun karjasuojien kehitys Pohjoismaissa, mutta on myös hyvä ottaa huomioon, että Ruotsin ja Suomen alueilla rakennustyypit muotoutuivat hieman eri tavalla. Strömfors oli itäisestä sijainnistaan huolimatta muotitietoisten ruukinpatruunoiden ja rautamalmin kauppaketjujen kautta yhteydessä Ruotsin suunnalta tulleeisiin vaikutteisiin. Tässä luvussa luodaan katsaus 1700-luvun keskusteluun karjasuojien arkkitehtuurista sekä rakennusten kehityksen eroista Suomen ja Ruotsin alueiden välillä. Kappaleen avulla on helpompi ymmärtää ajan muovaamaa kontekstia, johon Navetan rakentaminen liittyy.

Ruotsin suurvalta-aikana on otettava huomioon maan laajuus, joka kattoi ilmastot eteläisen Ruotsin leudommista olosuhteista aina Pohjanmaan pitkiin pakkastalviin, mutta myös erilaisia olosuhteita maaperän laadussa ja metsän ja vesistöjen runsaudessa.

Suomessa vielä 1700-luvulla oli yleistä pienemmissä maalaistaloissa, että kotieläimet, joina pidettiin myös suurempia eläimiä kuten hevosia, asuivat tuvassa ihmisten kanssa. Tuvassa karjan oleskelupaikkaa on kutsuttu suomeksi karsinaksi jo ennen erillisen navet-

tarakennuksen kehittämistä.¹ Elinolojen ja rakennustaidon kehittyessä tai eläinten lukumäärän kasvaessa siirryttiin yhteisasumisesta erillisiin karjasuojiin. Eri osissa Suomea rakennuskokonaisuus on ratkaistu eri tavalla: joko lisäämällä karjasuoja ja sen oheistoiminnot tuparakennuksen jatkeeksi tai rakentamalla oma erillinen rakennus.

Karjan pidon tärkein osa-alue oli alun perin lannantuotanto. Maidon- ja lihantuotanto oli riippuvainen mahdollisuuksista tarjota karjalle riittävästi ravintoa ja liittyi enemmän kesän ylellisyystuotteisiin. Raivattujen peltojen tuottavuuden vuoksi lannantuotanto oli niitä tärkeämpää aina 1800-luvun lopulle asti.

Pohjoismaissa navettatyyppit voidaan jakaa lannantuotantavan mukaan kahteen: sekasontanavettaan ja luontinavettaan. Sekasontanavetassa lannan annettiin talven aikana kertyä navetan lattialle, jonne se kuivuessaan muodosti lämpimän pehkupohjan. Lantapohja lämmitti suojaa talvella ja se siivottiin pellolle lannoitteeksi, vasta kun eläimet siirrettiin kesälaitumille.² Sekasontanavetat ovat olleet yleisiä Suomen keski-, etelä- ja itäosissa. Sen sijaan läntisessä Suomessa, Pohjanmaalla tai Ruotsin alueella sekasontanavettatyyppiä ei ole ollut käytössä. Näillä alueilla navetat edustivat luontinavettaa, jossa lanta siivottiin päivittäin lantatunkiolle. Ratkaisu mahdollisti matalam-

man huonekorkeuden, pienemmän rakennuksen ja niitä pidettiin yleisesti siistimpinä.³

Pohjaratkaisultaan luontinavetta ei päällisin puolin eroa suuresti sekasontanavetasta, mutta karjan liikkumisen rajoittaminen on luontinavetassa oleellisempaa. Lannan päivittäinen luominen oli suuritöistä ja luontinavetat on aina suunniteltu mahdollisimman tehokkaaksi tyhjennyksen kannalta. Kun lämmittävä lantakerros puuttuu, luontinavetoissa lämmityksen ratkaiseminen toisin on korostunut.¹⁰ Luontinavetan suurin heikkous on sen viileys talvella. Toisinaan luontinavetassa saatiin pitää osaa navetan karsinoista, kuten vasikkojen tai pienempien eläinten kuten lampaiden karsinoita, sekasontanavetan tavoin ja tyhjentää ne vain, kun oli pakko. Kivisissä luontinavetoista on voinut olla nurkassa tunkio lämmittimenä. Luontinavetat on tavattu rakentaa tiiviimmiksi, joissakin tilanteissa lähes yhtä huolellisesti kuin asuinrakennukset. Hirsisen navetan seinät saatettiin tehdä kaksinkertaisina. Pohjoissuomessa karjasuojissa on esiintynyt myös tulisijoja, joilla on sekä lämmitetty tilaa, että kuumennettu haudevettä. Tulisijaa saatettiin käyttää myös pyykinpesuun, oluen panemiseen ja viinan keittoon.⁴

Hirrestä rakentamisen haaste oli puun kosteusalttius, joka oli erityisesti perinteisem-

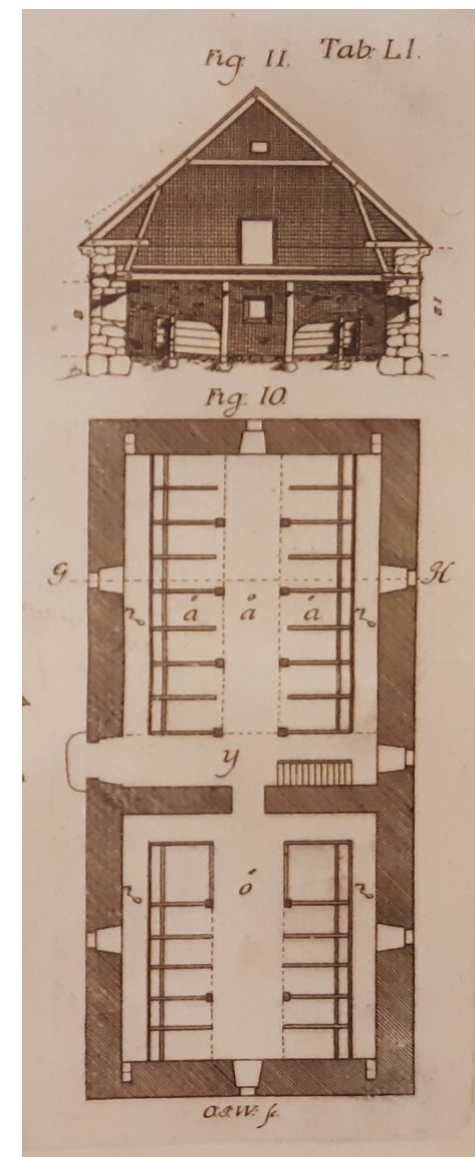
män sekasontanavetan ongelma. Hirsisen sekasontanavetan käyttöikä oli ainoastaan 30 vuotta ja puisen välikaton joutui uusimaan jopa viiden vuoden välein. 1700-luvulta lähtien Ruotsin suurvallassa alettiin käymään keskustelua puun riittävydestä ja sopivuudesta rakennusmateriaaliksi. Hirsi kävi arvokkaammaksi ja hirsiset sekasontanavetat kalliiksi. Kosteusongelma ja puumateriaalin uusimiskierre voitiin välttää vaihtamalla lannankäsittelytapa luontinavetaksi, jolloin haasteeksi tuli navetan viileys talvella, tai rakentamalla navetta kokonaan tai osittain kivistä tai tiilestä.

Suomen alueen vanhimmat luonnonkivinavetat ovat 1700-luvunpuolivälistä, kun valtio alkoi kannustaa verohelpotuksin kivinavettojen rakentamista paloturvallisuuden nimissä.⁵ Aluksi kivinavettaa pidettiin merkinä talon vauraudesta, mutta rakentamistapa levisi myös talonpoikien joukkoon alueilla, jossa puusta oli pulaa ja kiveä helposti saatavilla. Suomessa rakennetut kivinavetat olivat vielä 1700-luvulla rakennusrungoltaan täysin kivisiä, mutta 1800-luvulla luonnonkivirunkoa alettiin viimeistellä hirsisillä heinäullakoilla ja päätykolmioilla säästään kivityön määrässä. Suomen alueen kivinavetoissa ei ole ollut holvattua kattoa, vaan puu- tai tuohimalkakatto. Myös välikatto on ollut aina puinen, joten kuluvien puuosien uusimistarpeesta ei koskaan täysin päästy

eroon. Kivinavetat Suomen alueella ovat sijoittuneet pääasiassa Pohjanmaalle ja 1800-luvun alussa Uudellamaalla tunnettiin ainoastaan alle tusina kivinavettoja kokonaisuudessaan.⁶

Luonnonkivinavettojen heikkous oli vetoisuus, kosteus ja kylmyys, mutta kivi oli ylivoimainen rakennuksen kestävyden kannalta. Kun navettatyyppejä ja kivirakentamista kehitettiin eteenpäin 1800-luvulla, niihin lisättiin suurempia ikkunoita ja ilmanvaihtoa parannettiin. Kokonaisuutta alettiin viimeistelemään laasteilla ja rappauksilla. Sekasontanavetta, jossa oli kivinen alaosa, vetoisuutta estävä maavalli ja hirsinen yläosa saavutti suosion kansan keskuudessa. Paljaat luonnonkivinavetat jäivät niiden rakennustyyppiksi, joilla ei ollut varaa omaan metsään tai kivinavettojen viimeistelyyn. Varakkailta kivinavetoissa luonnonkiven korvasi porakivi, joka oli luonnonkiveä viimeistellympää ja rakenteellisesti vankempaa.⁷

Kuva 4, Ote Wijnbladin vuoden 1755 mallikirjasta. Kivinen luontinavetta. Ajalle tyypillisesti ikkunat ovat ainoastaan pienet ilmanvaihtoaukot lämmön säästämiseksi. Korkealta rehu-ullakolta voitiin pudottaa helposti heinät lehmille, jotka olivat helpon luomistyön vuoksi paikoillaan omissa parsissaan.

Eläinsuojien, kuten monen muunkin rakennustyyppien kehityksellä oli kaksi polkua: aateluokan muotivirtausten seuraaminen ja aktiivinen rakennustyyppien kehitys sekä kansanrakentamisen hitaampi kehityskulku, jossa luotettiin enemmän perimätietoon ja sovellettiin aristokraateilta omaksuttuja ideoita vähitellen tuttuihin materiaaleihin ja toimintatapoihin. Aateliston suosimat rakennustavat ja arkkitehtuurin tyylisuunnat levisivät 1700-luvulta lähtien mallikirjoissa, joista ensimmäisiä olivat ruotsalaisen Carl Hårlemanin arkkitehtuurista inspiroituneen Carl Wijnbladin teokset. Wijnbladin mallikirjat levisivät laajalle myös Suomen alueella.

Kirjoissa esitellään sekä puu- että kivirakennuksia, mutta teksteistä käy ilmi selvästi Wijnbladin tuki kivirakentamiselle. 1700-luvulla tiilirakentaminen luettiin pitkälti kivirakentamisen muodoksi ja vuonna 1755 julkaistussa kirjassa *Ritningar på fyratio wåningshus af sten och trettio af träd, samt åtskilliga lusthus* Wijnblad rohkaisee kaikkia, joilla on mahdollisuus perustaa oma tiiliruukki, rakentamaan kivistä.⁸ Suurvaltakautena Ruotsissa tiilen käyttö yleistyi ja tiiliä myös maahantuotiin Saksasta ja Alankomaista. 1600-luvun puolesta välistä eteenpäin massiivitiiliseinätekniikka kehittyi ja seinärakenteista tuli kestävämpiä kapeampina ja nopeampia rakentaa. 1700-luvulla tiilet lyötiin yhä käsin.⁹ Tästä huolimatta Suomessa säilyneissä navetoissa 1700-luvun ja 1800-luvun tiilinavetat

Kuva 5, Jokioisen navetta 1970-luvulla.

ovat harvinaisia ja kivenavetat on pääosin rakennettu luonnonkivistä.

Tallinmäen rakennusten maantieteellisesti lähin säilynyt arkkitehtoninen aikalainen on todennäköisesti Forssassa sijaitseva Jokioisten kartanon vuonna 1801 valmistunut mansardikattoinen valkoiseksi maalattu tiilinen luontinavetta.¹⁰ Lähin tiilinavetta, joskin eleiltään tyyliältään erilainen, on vuonna 1785 Östersundomin kartanoon rakennettu navetta. Suurin osa tässä tutkimuksessa kohdatuista tiilinaветоista ovat vasta 1900-luvun alusta, kun karjatalouden kehitys sai enemmän sijaa maataloustuotannossa ja funktionalismin aatteiden vaikutus ylettyi myös navetta-arkkitehtuuriin.

¹ *Vilkuna, A. (1960). S. 17–21*

² *Mattila, M. (2009). S. 21;*
Vilkuna, A. (1960). S. 117

³ *Vilkuna, A. (1960). S. 223–226*

⁴ *Vilkuna, A. (1960). S. 136–153*

⁵ *Vilkuna, A. (1960). S. 67–68;*
Puustärvi, E. (2008), s. 50.

⁶ *Vilkuna, A. (1960). S. 71–77, 93*

⁷ *Vilkuna, A. (1960). S. 93–95*

⁸ *Wijnblad, C. (1755)*

⁹ *Lundgren, H. (2011).*

¹⁰ *Bonsdorff, M. & Winterhalter, K. (2016). S. 148–159*

Kuva 6, Östersundomin kartanon navetta vuodelta 1785.

2.2 Tiilirakentamisen historia Suomessa 1800-luvulle

Navetta on Strömforsin ensimmäinen massiivitiilirakennus ja ruukin mittakaavassa erityinen uusi rakennusratkaisu. Tässä kapaleessa käydään lyhyesti läpi tiilirakenteiden kehitys, jotta paremmin voidaan arvottaa Navetan rakenneratkaisua.

Tiilenvalmistustaito saapui Suomeen 1200-luvulla mitä todennäköisimmin Ruotsista tai Pohjois-Saksasta kauppialueiden mukana. Kumpikin vaihtoehto on mahdollinen, sillä Suomen alueen yhteydet esihistoriallisen ajan lopulla olivat vahat Ruotsiin, mutta tiilenvalmistuksessa pidemmät perinteet omaava Pohjois-Saksa levitti vaikutusvaltaansa pitkin Itämeren rannikkoa 1200-luvulla.¹ Ensimmäiset pelkästään tiilestä muuratut seinät olivat niin kutsuttuja valumuureja. Esimerkiksi Hattulan kirkon (1320–1350) seinärakenteessa on munkkilimityksellä tehty 30 sentin tiilimuuraus sekä sisällä että ulkopuolella ja muurien välissä oleva tila on täytetty kivillä, laastijätteellä ja tiilenpaloilla.²

Keskiajalla tiilentuotannon keskuskeskukset olivat Turku, Porvoo ja Häme, joissa kaikissa oli meneillään merkittäviä linnoitus- tai kirkonrakennustöitä. Keskiajalla tiiliä ei myyty vaan valmistettiin käyttöön. Tiilirakentaminen oli keskiajalla Suomessa harvinaista jopa säätyläisten keskuudessa ja merkittävässäkin rakennuksissa suosittiin kiveä tai puuta. Ainoastaan muutamissa luostarirakennuksis-

sa, linnoituksissa ja kellarirakenteissa tiedetään käytetyn tiiltä. Yleisempi käyttötarkoitus tiilelle oli leivinuunit ja tulisijat, joissa tiili oli merkittävästi luonnonkiveä kestävämpää.³

Tiilentuotannon kaupallinen merkitys lisääntyi vähitellen 1500-luvulta 1700-luvulle. Alun perin tiiliruukkien merkitys oli tehdä omistajansa, alun perin valtion, omavaraiseksi. Suurvalta-aikana tiilentuotannon myynti alkoi yleistymään ja painopiste siirtyi valtion omistuksesta yksityisille. Tiilentuotanto muuttui 1600-luvulla elinkeinoksi luontaistalouden sijaan.³ Tiilen muoto oli vaihtelevaa 1800-luvun lopulle asti. Tavallisten seinätiilien lisäksi erilaiset muototiilet olivat yleisiä jo keskiajalla.

Tiilirakentamisen leviäminen alkoi vauhdittua 1700-luvulla valtion vapauttaessa kauppaa ja teollisuuteen liittyviä rajoituksia Suomen alueella sekä kannustaessa tiilen käyttöön rakennusmateriaalina. Tulipalovaara, komea ulkonäkö ja metsävarantojen loppumisen pelko toimivat suosituksille polttoaineena. Carl Wijnblad in vuonna 1755 julkaistu tiili- ja kivirakentamista suosiva mallikirja esitteli kivirakentamisen etuuksia myös talonpojille ja kirja levisi laajalti myös Suomen alueella. Suomea olivat kuitenkin koetelleet sodat ja vapautuksen sekä kannustuksen vaikutukset alkoivat näkymään vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla, silloinkin vasta

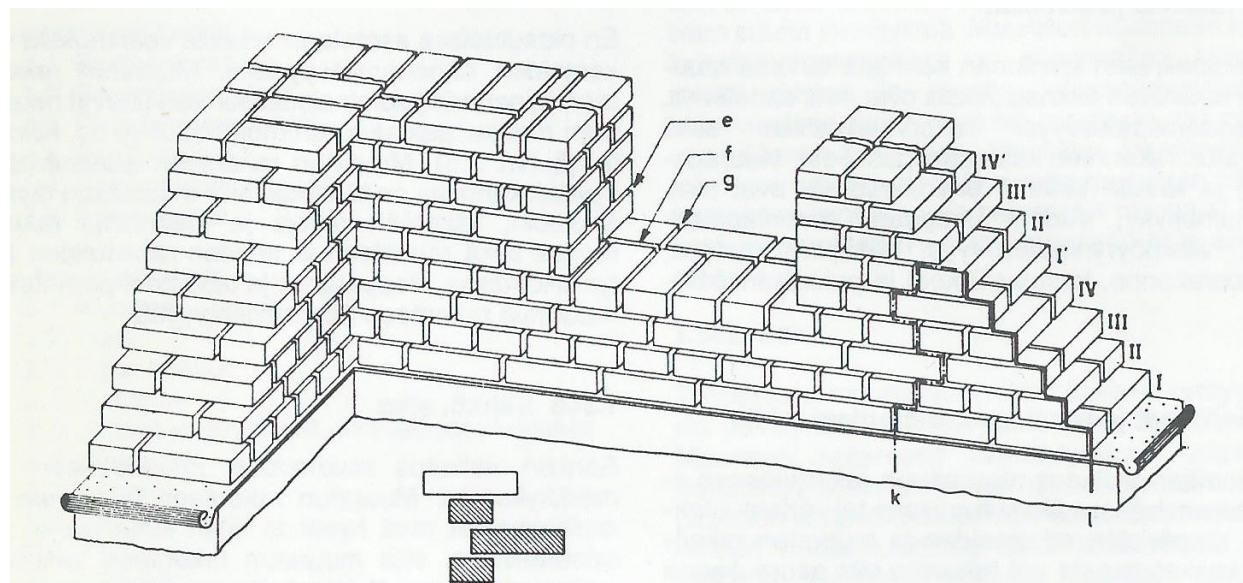
säätyläisistä alkaen.⁴ Kenties materiaalin suositusten ja Suomen aluetta kohdanneen rakentamisen nousun aikakauden vuoksi tiilen käyttö levisi myös tehdas- ja talousrakennuksiin sekä kaupungeissa että maaseudulla.

Strömforsin lähistöllä Kymijoenlaaksossa Pyhtään ja Elimäen alueella oli talonpoikien tiiliruukkeja jo 1500-luvulla Kymminlinnan rakennustöitä varten.³ Myöhemmin Loviisan Svartholman linnoitustyöt alkoivat vuonna 1748 jotka jatkuivat vuoteen 1775 asti. Tiilentuotantoa vaivasi vielä 1700-luvulla sen sivutoimisuus suurimmassa osassa Suomea. Tuotanto oli riippuvainen alueen kysynnästä ja sen laskiessa tiilitehtaiden tuotanto supistui tai lakkasi kokonaan. Näin voidaan olettaa myös Strömforsin tiiliruukin käytön eläneen lähialueiden ja ruukin omista rakennusprojekteista.

Luonnonkivimuurauksen ja tiilimuurauksen ero on muun muassa laastin merkitys rakenteelle. Tiilirakenteessa laasti kantaa myös osan kuormasta ja sen kestävyys on oleellista koko rakenteelle. Rakenteen toinen merkittävä osa on tiilien limitys, jolla voidaan vaikuttaa muurin vahvuuteen. Keskiajalla käytössä oli niin sanottu vendiläinen limitys, jossa pituussuuntaiset juoksutiilet ja poikisuuntaiset sidetiilet vuorottelevat tai munkkilimitys, jossa kahta juoksukeveä seurasi yksi

sidekivi. 1600-luvulla vuorolimitys saapui Suomeen. Siinä side- ja juoksukivet ladottiin omiin kerroksiinsa. 1800-luvulle saavuttaessa ristilimitys alkoi vakiintumaan käyttöön. Ero vuorolimitykseen oli, että juoksukivikerroksen asema sidekivikerrokseen vaihtui siirtäen päällekkäisen juoksukiven sauman aina neljän kerroksen päähän alemmasta.⁵

Kuva 7, Periaatepiirros ristilimityksestä.

- 1 Kuokkanen, R. & Leiponen, K. (1981). S. 18, 24–25
- 2 Kuokkanen, R. & Leiponen, K. (1981). S. 27
- 3 Kuokkanen, R. & Leiponen, K. (1981). S. 105–108
- 4 Kuokkanen, R. & Leiponen, K. (1981). S. 116
- 5 Museovirasto, www.nba.fi, Tiilen historiaa Suomessa.

2.3 Strömforsin maatalousosasto

Pohjoismaissa sijaitsevat rautaruukit ovat olleet historiansa alusta alkaen omavarais-yhdyskuntia, joiden tyypillinen piirre oli tuottaa itse kaikki tarvittava sekä yhteisön elämiseen, teolliseen toimintaan ja infrastruktuurin kuten rakennusten ylläpitämiseen. Maataloustoiminta ruoantuotantoa ja metsänhoitoa varten on ollut näistä prosesseista kaikista itsestään selvin. Maatiloja voitiin käyttää myös vakuutena uusia hankintoja tehtäessä. Suurin osa ruukeista ei kuitenkaan viljellyt tilojaan itse, vaan vuokrasivat ne tuotteita tai rahallista korvausta vastaan.^{1,2}

Kun Nohrström ja af Forselles ostivat Petjärven kosken ruukin Johan Creutzilta 1743-luvulla, kauppaan kuului myös Petjärven entinen säteritila, jolle oli annettu kahden ratsumiehen varustamisvelvollisuus vuonna 1695. Velvollisuutta seurasi myös varovapauksia ja oikeuksia kerätä muilta, niin kutsutuilta aukmenttitiloilta, veroja. Aukmentteja Petjärven ratsutilalla oli yksitoista levittyneenä Vähä-Ahvenkosken, Vaahterapään saaren, Ruotsinkylän ja Lapinjärven alueelle. Ratsutilalla oli oikeus hankkia täysi omistusoikeus aukmenttitiloihinsa toimittamalla muutaman vuoden kruununveroja. Tätä oikeutta käyttämällä Strömforsin verokeruuvoima oli nelinkertaisesti 1760-luvulle tultaessa. 1800-luvulle saavuttaessa Strömforsin perilliset olivat kas-

vattaneet omistuksia ennestään.^{1,3}

Useista pienistä tiloista koostuvan kokonaisuuden luonne muuttui 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun tilojen toimintoja yhdistettiin kolmeksi suureksi johtotilaksi: Petjärven, Jokiniemen ja Ahvion kartanoon. Petjärven tilaan liitettiin Strömforsin ruukin maataloustoiminta, Vähä-Ahvenkosken tiloja, sekä yksittäisiä tiloja Suomenkylästä, Ruotsinkylästä ja Lapinjärveltä. Jokiniemeen yhdistettiin yksi ratsutila Viirilästä.^{1,3}

1900-luvun alussa A. Ahlströmin johdosta maaomistuksia selkeytettiin ja muutamia tiloja myytiin. Ennen toista maailmansotaa Petjärven tilalle kuului 3.261 hehtaaria maata, Jokiniemelle 998 hehtaaria ja Ahviolle 853 hehtaaria. Peltoja Jokiniemellä oli eniten, Petjärven kartano taas oli erikoistunut karjankasvatukseen. Toisen maailmansodan jälkeen siirtolaisten asuttaminen vähensi Strömforsin omistamia maita ja jäljelle jäivät Petjärven tila 3.700 hehtaaria ja Jokiniemi 300 hehtaaria.^{1,3}

Petjärvi ja Jokiniemi olivat kuitenkin esimerkillisiä tiloja maidontuotannon, salaojituksen, puutarhaviljelyn ja karjanjalostuksen saralla. Vuonna 1920 heinä, vilja ja karjatuotteet toivat hieman yli puolen miljoonan markan tulot. Tiloilla oli sota-aikojen välissä yhteensä noin 250 lehmää sekä 65 hevosta jaettuna Petjärven tilalle (16), Jokiniemeen (16)

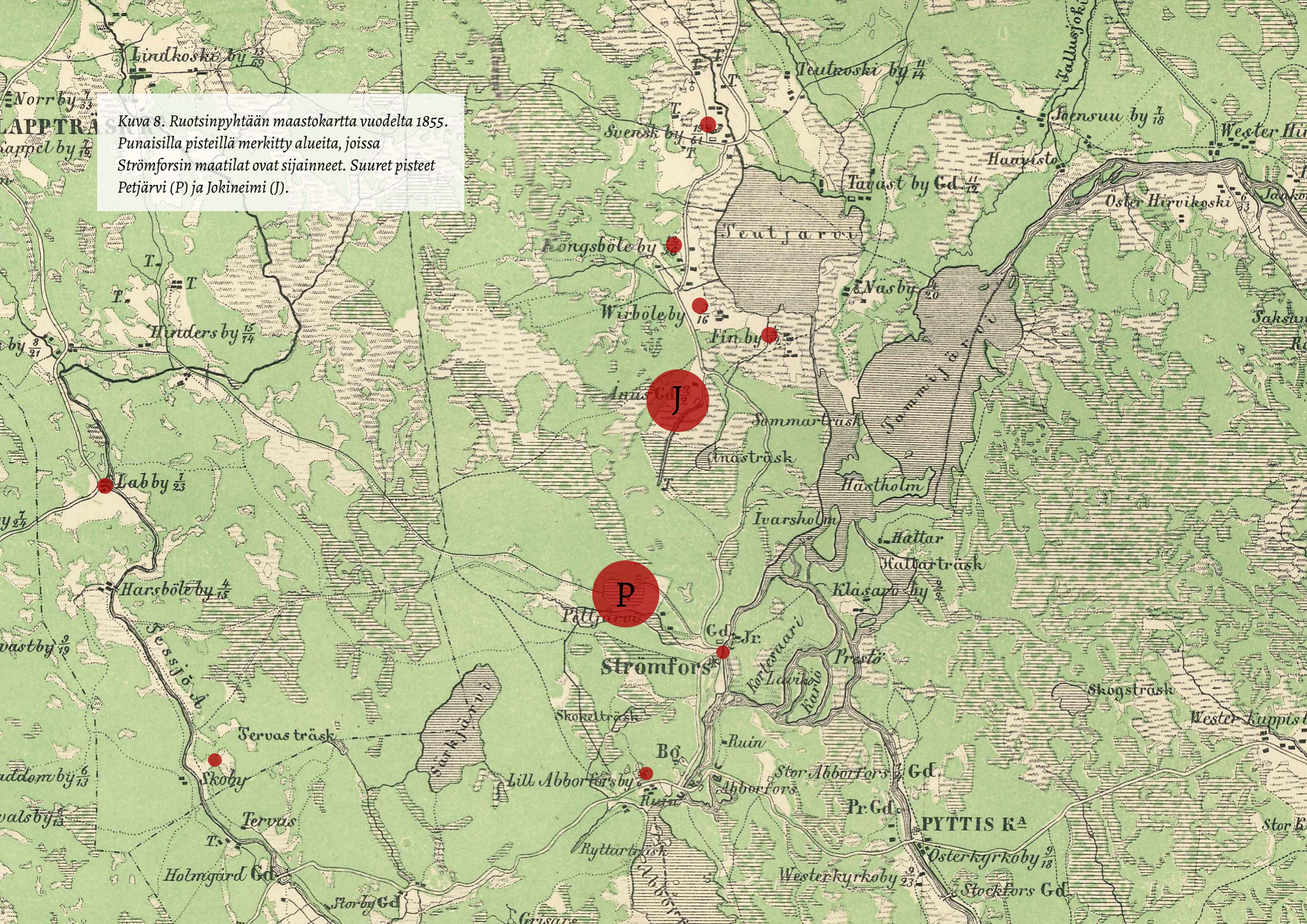
ja Strömforsin ruukille (20). Tiloilla toimi lisäksi pitäjän ensimmäiset meijerit. Maatalousosasto tarjosi työpaikan 1900-luvun alussa noin 400 henkilölle ruukin ulkopuolella.^{3,4}

Strömforsin ruukilla maataloustoiminnasta oli suurtilojen toimintaan verrattuna pientä ja pääasiassa tuki ruukkiyhteisön suoria tarpeita. Ruukilla järjestäytynyt toiminta näkyi selviten Tallinmäellä, jonne oli 1800-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä rakennettu uusi suuri navetta ja talli. Ruukilla karjanpitoa merkityksellisempää oli hevosten läsnäolo. Kun tarkastellaan aikaisempaa ennen sota-aikaa edeltänyttä tilojen hevosmäärää, voidaan huomata Strömforsilla olleen hevosia merkittävästi muita enemmän. Tämä on johtunut ruukin teollisuustoiminnan vaatimasta kuljetustyön määrästä. 1920-luvulla hevosten lukumäärä on mitä todennäköisimmin jo ollut pienempi kuin 1800-luvulla, jolloin vuonna 1905 perustettu rautatie ei vielä ollut keventämässä työnsarkaa. Hevosten merkitys ruukilla väheni vasta 1960-luvun jälkeen, kun traktorit syrjäyttivät hevoset. Samoihin aikoihin Tallinmäen rakennukset alkoivat siirtyä pois maatalouskäytöstä varastoiksi ja autotalleiksi.¹

Tallin ja Navetan länsipuolelle jäi Strömforsin ruukin puutarha, jonka juuret juontavat 1800-luvulle. Vuoden 1908 suunnitelmassa

Kuva 8. Ruotsinpyhtään maastokartta vuodelta 1855. Punaisilla pisteillä merkitty alueita, joissa Strömforsin maatilat ovat sijainneet. Suuret pisteet Petjärvi (P) ja Jokineimi (J).

ruukille puutarhaan on merkitty kellari- sekä kasvihuonerakennukset ja niitty Tallin länsipuolelle. Puutarhassa viljeltiin 1900-luvun alussa kaalia ja mansikoita, Savitalon edessä pellolla turnipsia, porkkanoita ja nauriita. Lisäksi oli päärynä- ja omenapuita. Välirauhan aikana puutarhaan rakennettiin uusi suuri kasvihuone, joka näkyy vuoden 1956 kartassa. Siellä kasvatettiin tomaatteja, avomaankurkkuja sekä tulppaneja ja hyasintteja Helsinkiin vietäviin joulukukkakoreihin. Lämmittimenä

toimi puretun rautatien toimettomaksi jäänyt veturi. Puutarhaa kutsuttiin arjessa Oranssiksi ruotsin orangeri sanan mukaan.³

1950-lukua lähestyttäessä Strömforsin vanha teollisuus koki viimeiset hetkensä ja ruukin elämä muuttui kun A. Ahlström perusti muovitehtaan kylälle vuonna 1947. Alkoi uudenlaisten elinkeinojen aika, sillä pian Strömfors muuttui Ahlströmin sivuosaisesta tuotantopaikkakunnasta yhdeksi yhtiön merkittävimmistä.¹ 1960-luvulla maatalaosaston kartanoiden kirjanpito

yhdistettiin ja osasto nimettiin Strömforsin maatalousosastoksi. Kokonaisuuteen kuuluivat vanhat Strömforsin Petjärven ja Jokiniemen kartanot, sekä A. Ahlströmin 1900-luvun alussa hankkima Karhula.^{1,3}

Loppuvuosisataa sävyttävät maataloustoiminnan kaventaminen pienissä erissä. Vuonna 1969 maidon ja vehnän markkinointiin liittyvän lainsäädännön aiheuttamien hankaluuksien mukaan A. Ahlström päätti lopettaa karjanhoidon kokonaan. Vuonna 1970 Strömforsin 67 lehmää myytiin teuraaksi. Henkilökunta väheni 1960-luvun 40 henkilöstä kymmeneen.¹ Puutarhan toiminta päättyi vuonna 1970 ja työntekijät siirrettiin töihin muovitehtaalalle.² 1990-luvulla Jokiniemen ja Petjärven pellot vuokrattiin ja kartanot myytiin pian sen jälkeen. A. Ahlströmin haltuun on kuitenkin jäänyt vielä pieniä pelto- ja metsäalueita Strömforsin tehtaan ympäristössä.³

Kuva 9, Ruukin puutarha mahdollisesti Tallin vellikellosta kuvattuna 1960-luvun alussa. Keskellä 1940-41 rakennettu iso kasvihuone, taustalla kellari ja vanha kasvihuone. Etualalla vasemmalla lämmityslaitteena käytetty pässi.

1 Sirén, (1970, sivut 29-32, 72.

2 Koskinen, R. (2013)

3 Rautakorpi H., Yms. (2008), sivu 169-176.

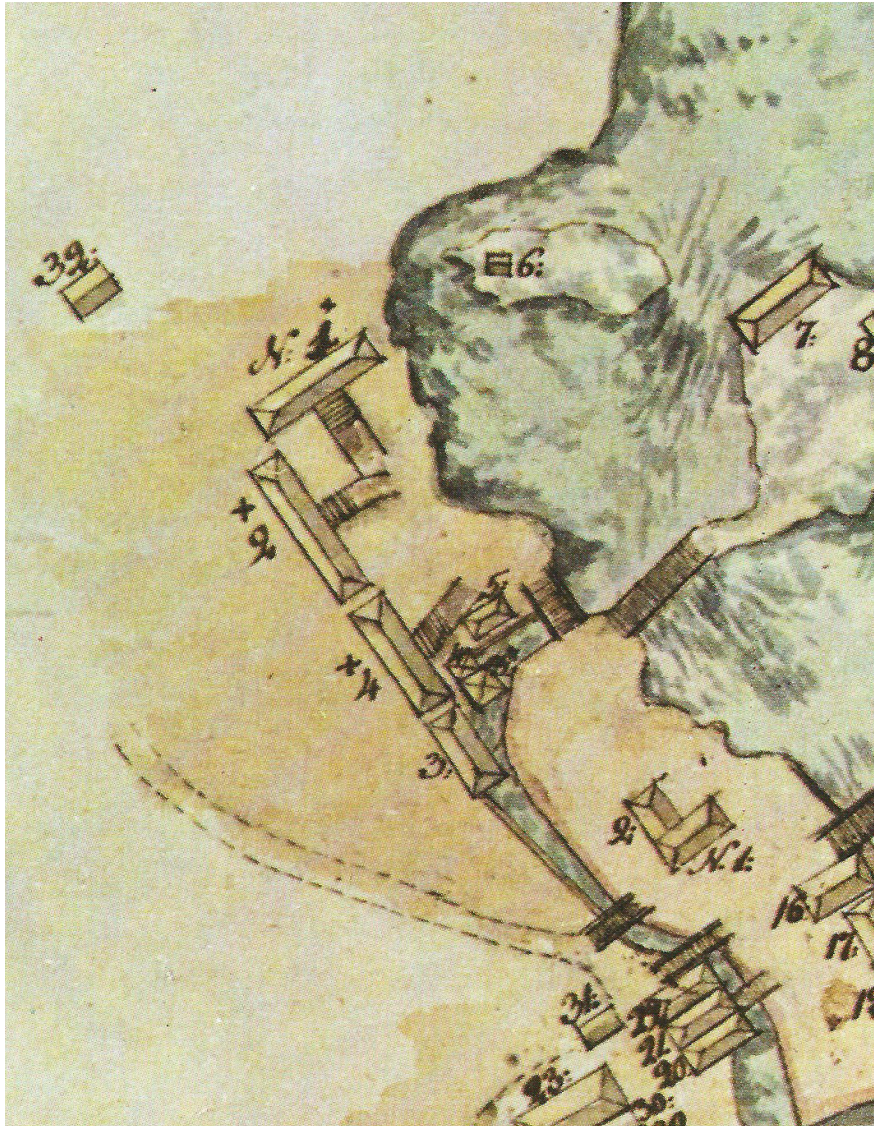
4 Aho, (1907) sivut 337, 352

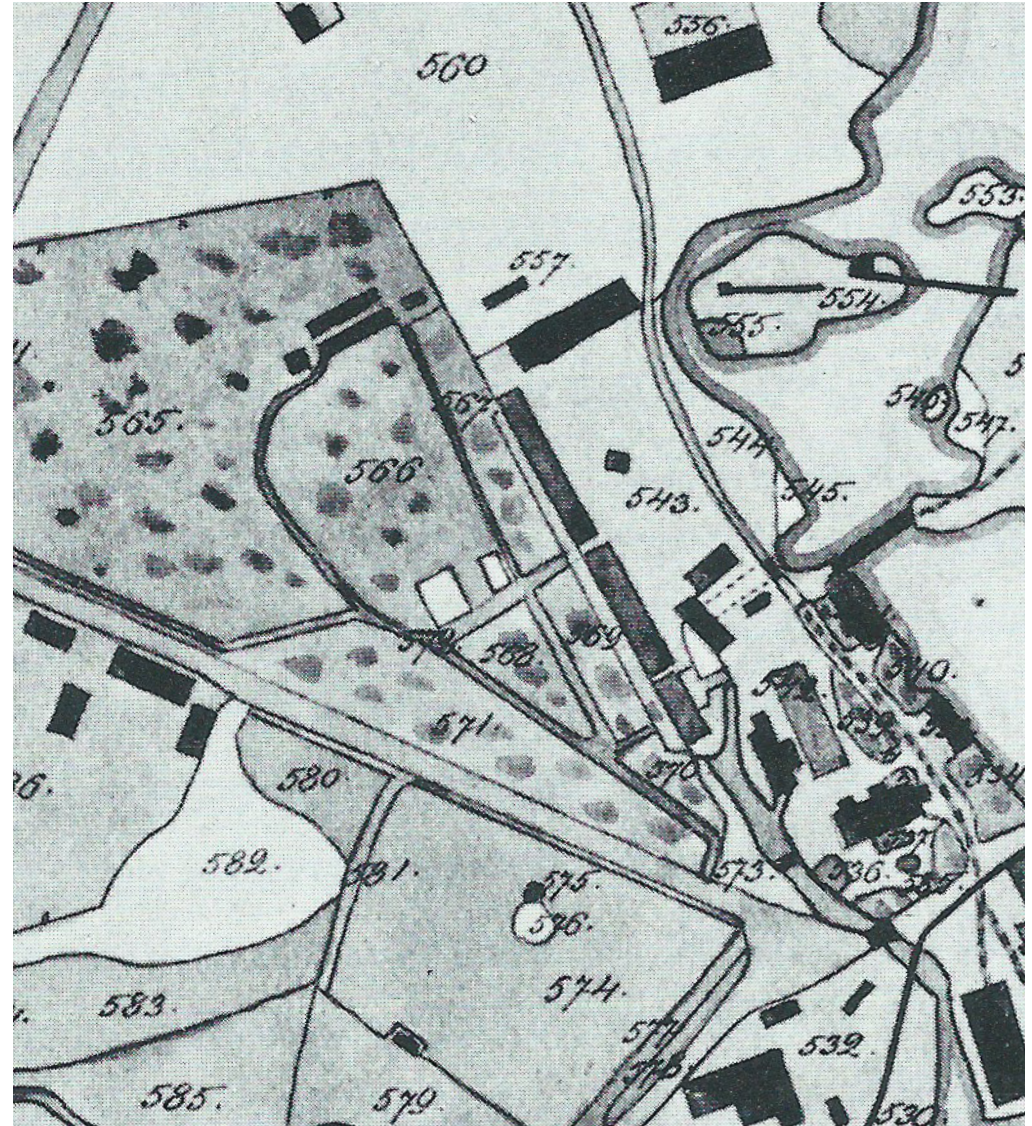
Kuva 10, Ilmakuva Strömforsin ruukista 1900-luvun alkupuolelta. Puutarhassa ei ole vielä uutta kasvihuonetta, eikä Tallin julkisivuihin ole tehty uusia autotallin ovia.
1. Talli; 2. Navetta; 3. Tiilikuivaamo; 4. Puutarha; 5. Vaakahuone; 6. Armonlinna; 7. Tiiliruukin aitta; 8. Manufaktuuripaja; 9. Panimo/Vaasanlinna; 10. Päärakennus.

Kuva 11, 1809, Kartta palovakuutusasiakirjoja varten.

N1+: Navetta; +2: Talli, +4: tiilikuivaamo, 3: Vaasanlinna/panimo, 5: tiiliuuni, 4-3+: savimylly.

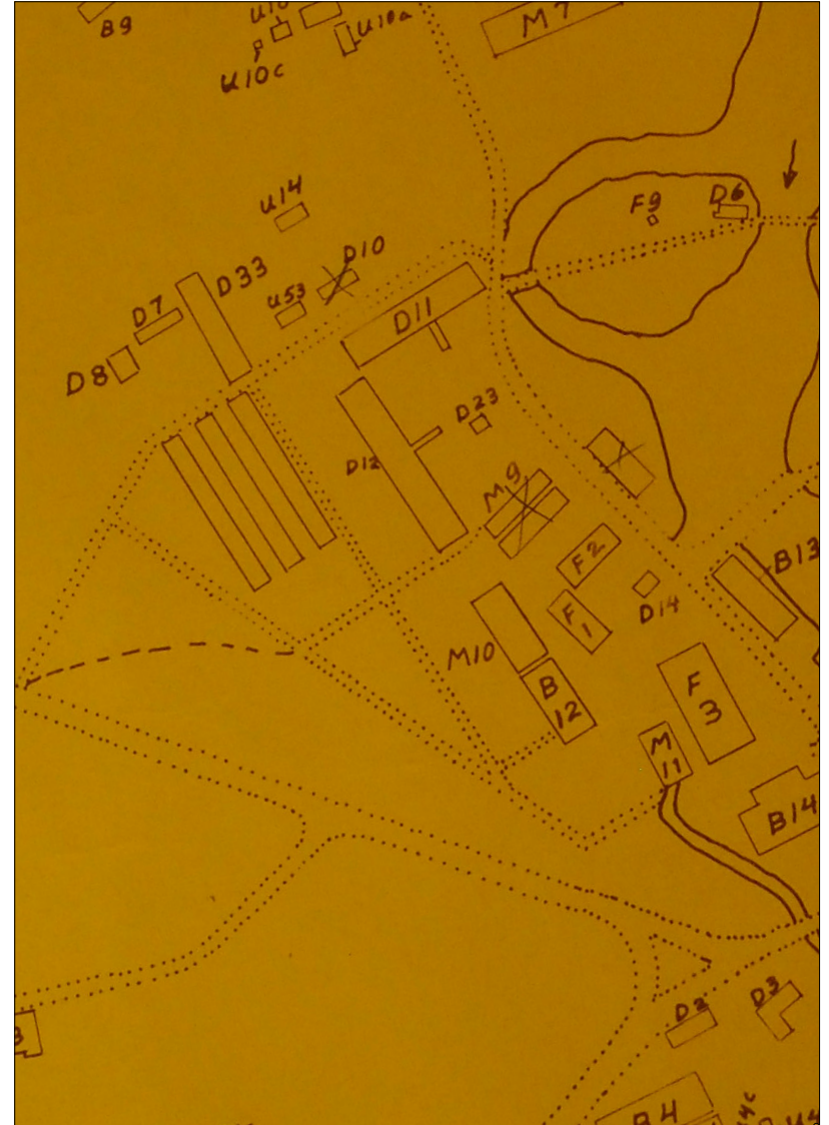
Kuva 12, 1910, Kartta Strömforsin Ruukista.

Puutarha on piirretty paikoilleen Tallinmäen länsipuolelle. Tallinmäen maasillat eivät näy kartassa, mutta vaakahuone ja uudet tiiliruukin rakennukset on piirretty paikoilleen.

Kuva 13, 1941, ilmakuva.
Tallinmäellä näkyvät mansardikattoiset maatalousrakennukset ja niiden kainaloon jäävän tiiliruukin lisääntyneet katokset. Puutarhassa ei ole vielä suurta kasvihuonetta.

Kuva 14, 1956, Strömforsin tehdasalueen kartta.
Puutarhan uudet rakennukset on piirretty paikoilleen. Kartassa on esitetty myös ajatuksia rakennusten purkamisesta.

2.3 Tallinmäen muodostuminen ja käyttö

Strömforsin Ruukki on muodostunut keskeisen ruukinkadun sijaan eräänlaisiksi toimintokeskittymiksi Kymijoen läntisen haaran ja siitä uurrettujen kanavien varrelle. Strömforsin aktiivisen kehittämisen aikana 1750-luvulta 1850-luvulle ruukin maataloustoiminta kattoi useita tiloja nykyisen Ruotsinpyhtään ympäristössä. Omavaraisuus oli olennainen osa rautaruukkitoimintaa 1700- ja 1800-luvuilla. Maataloustoiminta näkyi myös ruukissa puutarhan ja ympäröivien peltojen viljelynä, sekä maatalaeläinten hoitona. Tallinmäki, näiden maataloustoimintojen keskittymä, on muodostunut Ruukinkadun, päärakennuksen ja entisen tiiliruukinkanavan pohjoispuolelle.

Ensimmäiset viitteet Strömforsin Tallinmäen rakennuskannasta ovat 1800-luvun alussa piirretyt kartat. Vuoden 1832 palovakuutusasiakirjoissa esitetty piirros on kartoista varmasti vakuutuskirjojen hetkeä dokumentoiva. Muut kartat ovat todennäköisesti luonteeltaan suunnitelman omaisia, sillä useat niistä on päivätty ennen Tallinmäen 1800-luvun alun rakennusten valmistumista, mutta esittävät silti myös uudet rakennukset. Tallinmäki on esitetty jo ensimmäisissä kartoissa kokonaisuutena, jollaisena se on Tallin ja Navetan osalta säilynyt tähän päivään asti, mutta alueen historiasta kertovissa kirjoissa mainitaan Tallinmäellä sijainneen navetta ja

tallirakennus myös ennen 1800-lukua. Tarkkaa kuvausta ei ole säilynyt, mutta todennäköisesti vanhat rakennukset sijaitsivat nykyisten paikalla ja ne oli rakennettu 1750-luvun tienoilla, kun Nohrström ja Forselles kehittivät ruukkia aktiivisesti. Nohrström muutti ensimmäisenä ruukinpatruuna Strömforsiin ja tarve ruukinkartanolle tavallisesti kuuluville talousrakennuksille syntyi.^{1,2}

Kun nykyiset talli- ja navettarakennukset rakennettiin vuosina 1806 ja 1809, Tallinmäen kokonaisuutta rajasi etelässä tiiliruukki, joka oli perustettu 1740–50-luvulla. Myös tiiliruukin rakennuksia uusittiin 1800-luvun alussa ja kokonaisuuteen lisättiin suurieleinen tiilikuivaamo, joka sijoittui uusitun tallin ja panimorakennuksen (nykyinen Vaasanlinna) väliin. Yhdessä nämä kolme valkoiseksi rapattua mansardikattoista rakennusta muodostivat selkärangan ruukin pohjoispuolen rakennuskannalle. Rangan itäpuolelle jäi tiiliruukki, 1892 puretun päärakennuksen piha ja Tallinmäki. Länsipuolelle jäi ruukin puutarha ja peltomaita. Tallinmäen aukiolla Tallin edessä sijaitsi 1800-luvun arviolta 1950-luvun tienoille asti vaakahuone, jota käytettiin rautatuotteiden punnitsemiseen.

Tallinmäellä maataloustoiminta oli vielä oleellinen osa rakennusten käyttöä 1900-luvun alussa. 1920-luvulla tehtaan tallissa oli 20

Kuva 15, Vaakahuone Tallinmäellä. Kuva 1900-luvun puolivälistä.

hevosta, joita käytettiin erilaisiin maatalous- ja kuljetustöihin.¹ Navetassa oli lehmä ja sikoja. Ensimmäiset muutokset tulivat toisen maailmansodan mukana. Tallista tehtiin kranaattisorvaamo ja sen suojaksi Tallinmäkeä rajattiin piikkilangalla ja vartija valvoi työntekijöiden kulkua. Sodan ajaksi ruukille jääneet hevoset siirrettiin Navettaan. Välirauhan aikana Tallinmäen länsipuolelle puutarhaan rakennettiin lämmitetty kasvihuone.²

Sodan jälkeen Tallinmäen kokonaisuus on muuttunut erilaisten rakennusten purkamisen myötä. Tiiliruukki purettiin ja kanava täytettiin 1950-luvulla osana perinteisen teollisuuden alasajoa uuden keinohartsitehtaan siirryttyä Strömforsiin. Tiilikuivaamon tilalle on rakennettu pieni autotalli 1900-luvulla, joka palvelee nykyään Vaasanlinnan asukkaita. Puutarha

kasvihuoneineen lopetti toimintansa 1970-luvulla ja rakennukset purettiin. Vaakahuone, jonka kivijalan jäljet näkyvät vielä Tallinmäellä, on myös purettu sotien jälkeen.^{1,2}

Jäljelle jääneiden rakennusten käyttötarkoitus muuttui keinohartsitehtaan perustamisen jälkeen. Maataloustoiminta lakkasi vähitellen kokonaan, kun autot korvasivat hevoskuljetukset ja Ahlström luopui maanviljelystä Strömforsissa. Tyhjiksi jääneet Navetta ja Tallirakennukset siirrettiin varastokäyttöön ja autotalleiksi. Tallimäki ei kuitenkaan koskaan jäänyt täysin vaille käyttöä, vaan se toimi välillä paikkana ruukin sisäisille tapahtumille.^{1,2}

Seuraavat muutokset Tallinmäen käyttöön tapahtuivat 1980-luvun Ruukin elävöittämisprojektin yhteydessä, jolloin Tallin ja Navetan tiloja alettiin muuttaa vähitellen käsityöläisten käyttöön ja 2000-luvulla Tallinmäelle rakennettiin pieni esiintymislava vanhan tiiliruukin rakennusten kohdalle. Tallinmäestä on sittemmin tullut ruukin tapahtumien sydän ja aukiolla järjestetään erilaisia festivaaleja sekä muuta elämystoimintaa.³

¹ Sirén (1971)

² Rautakorpi H., yms. (2008).

³ MV/KYP, 11.9.1995

Kuvassa 16a, Näkymä panimon edestä kohti pohjoista, tiilikuivaamon maasillan alitse.

Kuva 17, Tallinmäen saappaanheittokilpailu, vuonna 1978.

Kuva 16b, Näkymä Navetalta kohti tiiliruukin rakennuksia. (KAVI, Trifonoff, 1939)

3 Rakennushistorialliset vaiheet

3.1 Rakentaminen ja 1800-luvun käyttö

Strömforsin Navetta valmistui vuonna 1809 korvaamaan vuonna 1805 tulipalossa tuhoutuneen navettakennuksen.¹ Aikaisemmasta navettarakennuksesta ei tämän tutkimuksen aikana löytynyt tietoa. Myös nykyisen Navetan alkuperä on pitkälti sanallisten lähteiden varassa. Rakennuksen suunnittelija ei ole tiedossa, eikä siitä ole löytynyt piirroksia ennen vuotta 1945. Rakennustöistä oli vastuussa mitä todennäköisimmin Virginia af Forsellesin luottorakennusmestari Anders Saxen ja ruukin muurarimestari Anders Ström, jotka mainitaan vuoden 1832 palovakuutusasiakirjoissa.² On hyvin todennäköistä, ettei Navetalla ollut erikseen suunnittelevaa nimekästä arkkitehtiä, vaan se on syntynyt vielä 1800-luvun alulle tyyppillisesti rakennusalan ammattilaisten yhteistyössä 1700-luvun mallikirjojen typologioihin ja tyyliohjeisiin nojaten.

Ensimmäistä kertaa Navettaa kuvataan vuoden 1809 palovakuutusasiakirjassa³, jossa kerrotaan Virginia af Forsellesin rakennuttamista lisärakennuksista sitten vuoden 1806 inventaarion. Navetasta kerrotaan seuraavasti:

Rakennuksen pituudeksi annetaan 72 kyynärää ja 9 tuumaa (noin 42 metriä) ja leveydeksi 18 kyynärää (n. 10 metriä). Rästyskoroksi annetaan 5 kyynärää (n. 3 metriä). 18 tuumaa (n. 45 cm) paksujen seinien kerrotaan olevan perustettu 1,5 kyynärää

(n. 90 cm) korkealla tiilikivistä tehdyille kivijalalle. Hyvän lautarankaisen katon kerrotaan olevan katettu männystä tehdyillä paanuilla ja varustettu vesirännein. Rakennuksessa kerrotaan olevan kokonaisuudessaan 17 ikkunaa, jotka on jaettu kuuteen pienempään ruutuun. Helat mainitaan olevan hienot ja osassa ikkunoista olevan rautakalterit. Navetan kerrotaan jakautuneen kahteen osaan: läävään ja karjakeittiöön, joiden välillä on ollut 3 kyynärää korkea ja 2 kyynärää leveä paneloitu ovi, joka on varustettu kahdella rautasaranalla. Lävvässä mainitaan olevan samanlaisia ovia (mahdollisesti 4 kappaletta, teksti on lukumäärän osalta vaikeasti tulkittava). Lisäksi kuvataan erikseen vielä yksi ovi, jonka paikkaa ei ole määritetty tarkemmin. Sen kerrotaan olevan paneloitu ja varustettu rautasaranoin, salvalla sekä taittopuomilukolla (fällbomslås). Ovien yhteydessä on merkintöjä, joiden avulla voidaan tulkita ovien koostuneen useammasta osasta.

Karjakeittiöstä erikseen mainitaan sen olevan sisältä 7,5 kyynärää pitkä (n. 4,5 metriä) ja 8 kyynärää leveä (n. 4,8 metriä). Keittiössä kiinnitetään erikseen huomiota uuniin, jonka kerrotaan olevan tiilestä muurattu putkiuuni savupellillä ja padalla varustettuna. Poistoilmaputken kerrotaan kulkevan vintin lävitse. Karjakeittiössä mainitaan erikseen olevan neljä kuusiruutuista heloin varustettua kittiikkunaa. Lävvässä kirjataan olevan 85 karsinaa ja samanlaiset ikkunat, mutta huonommat lattialau-

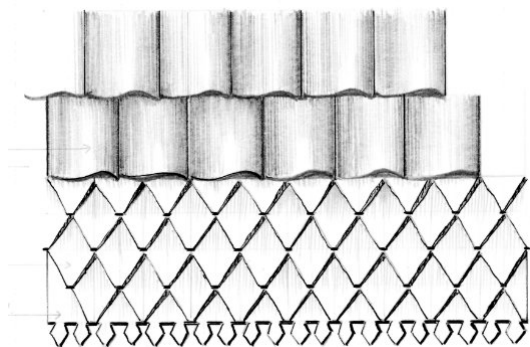
dat kuin karjakeittiössä.

Rehu-ullakon kerrotaan olevan koko rakennuksen laajuinen ja sinne kulun tapahtuvan kivistä ja hirsipalkeista tehtyä 15 kyynärää (n. 9 metriä) pitkää silta pitkin. Rehu-ullakolle johtavan oven kerrotaan olevan 4 kyynärää korkea ja 3 kyynärää leveä. Sen varusteiksi nimetään rautasaranat, taittopuomilukko, haka ja salpa. Ullakolla mainitaan huonommat lattialaudat kuin muualla, mutta tilassa kerrotaan olevan kolme kappaletta kuuteen ruutuun jaettua ikkunaa, joissa on karmit sekä peite-laudat. Ikkunoiden korkeudeksi annetaan kaksi kyynärää (120 cm) ja leveydeksi yksi kyynärä ja 19 tuumaa (n. 65 cm).³

Kentätutkimuksen aikana otetuista mittoista voidaan päätellä Navetan olevan kooltaan samanlainen kuin kuvauksessa. Myös peruspiirteet kuten koko rakennuksen kokoinen ullakko ja sinne johtava maasilta ovat kuvauksen mukaiset. Rakennuksesta löytyy myös ovia, jotka vastaavat kuvausta. Ikkunoista sen sijaan ei voi sanoa samaa. Nykytilassa, sekä vanhimmissa valokuvissa, joista asiaa voi tarkastella, Navetan ikkunat ovat kaksipuutteisia puuikkunoita, joista kumpikin puite on jaettu kuuteen ruutuun, joista ylimmät on vielä jaettu vertikaalisesti kolmioiksi. Ullakolla koristeellisempaa kolmiojakoa ei ole, mutta siellä ikkunat on sen sijaan jaettu kumpikin puite

kahdeksaan ruutuun. Ikkunoita maantaso-kerroksessa on lukumäärän puolesta yhtä monta kuin palovakuutusasiakirja nimeää, mutta ullakolla nykytilassa ikkunoita on yhteensä kahdeksan, missä asiakirja nimeää vain kolme. On mahdollista, että nämä kolme ikkuna ovat olleet rakennuksen päädyissä sijainneet ikkunat. Ja nykytilan taitekattoon avatut ikkunat ovat myöhemmältä ajalta. Kattokate itsessään on mielenkiintoinen, sillä paanukate maatalousrakennuksilla ei ole ollut 1800-luvun alussa kovin yleinen ja lautakate olisi ollut ratkaisuna yleisempi.

Huomiota ansaitsee myös Navetan runko, sillä aikaisempien rakennuksesta kirjoittaneiden mukaan Navetta oli ruukin ensimmäinen

Kuva 18, Ote Lindqvistin tiilikuivaamon mittauspiirustuksesta, jonka kattodetaljiin hän viittaa Navetan piirroksessa.

täysin tiilestä rakennettu rakennus. Tiilirungosta ei löydy suoraa mainintaa palovakuutusasiakirjoista, jossa mainitaan kivitiilinen perustus, mutta annettu seinäpaksuus (noin yksi ja puoli tiiltä) sekä muun muassa välipohjarakenteen liittymisen eroaminen Tallin korsvirkerakenteesta tukee väitöstä. Navetan tiilirungon rakennushistoriallista merkitystä pohdittaessa täytyy heti ottaa huomioon, kuinka poikkeuksellinen se oli ajalleen talousrakennuksessa. Kuten todettu navettarakennusten kehitystä käsittelevässä kappaleessa 2.1, kivinavetat, joihin tiilirakenteisen navetat luetaan, eivät olleet lainkaan yleisiä Uudellamaalla 1800-luvun alussa. Sen lisäksi, vaikka tiilirakentaminen itsessään alkoi saamaan jalansijaa suomalaisessa rakennuskulttuurissa 1700-luvulla, ennen 1900-lukua rakennettuja tiilisiä navettoja tunnetaan kokonaisuudessaan Suomessa vähän. Strömforsin tapauksessa voidaan kuitenkin jopa ihmetellä, miksi täysin tiilinen rakennus valmistui ruukille näin myöhään.

Keskustelu kivrakentamisen laadusta puurakentamiseen verrattuna kiihtyi entisestään 1700-luvulla ja valtion antaessa selkeän suosituksensa tiilille, ovat muotitietoiset ruukinpatruunat seuranneet ohjeita. Strömforsin aikalaisruukeista muun muassa Fagervikissa toimi 1700-luvulla oma tiiliruukki ja Fagervikin

teollisuusrakennuksia, kuten tinauspaja vuonna 1780, rakennettiin tiilestä. Myös Strömforsin ruukkiin oli perustettu tiilitehdas jo 1750-luvulla. Se toimitti tiiliä muun muassa Loviisan linnoitustyömaalle. Tässä valossa ei olisi ollut poikkeuksellista, että Strömforsissa olisi myös vanhempia tiilirakenteisia taloja, mutta näin ei kuitenkaan ole. Tiilituotannon näkymättömyys ruukin rakennuksissa johtuu todennäköisesti 1760–70-luvulta alkaneista haasteista Strömforsin omistajuuden hajauttuna perustajien perikunnille ja siitä seuranneesta korjauksien sekä investointien puutteesta. Uudistukset alkoivat vasta 1700–1800-luvun vaihteessa, kun Strömfors siirtyi vihdoinkin yhden suvun, af Forsellesien, haltuun. Ensin 1800-luvun alussa valmistui kaksi korsvirkerunkoista rakennusta, panimo ja Talli, joilla hirsirungon täytteenä oli tiili. Sen lisäksi toteutettiin suuri tiilikuivaamo, jonka kantavat arkadikaaret olivat tiilestä ja sisäinen pilaristo hirsinen. Tätä kehityshistoriaa vasten on täysin uskottavaa, että täysin tiilestä valmistettua rakennetta kokeiltiin vuonna 1809.

Ensimmäinen piirros Navetasta on vuoden 1945 Theodor Lindqvistin tekemä mittauspiirros, jossa esitetään rakennuksen pohja- sekä leikkauspiirros. Mittauspiirroksen avulla päästään ensimmäistä kertaa vertaamaan palovakuutusasiakirjojen tilakuvausta piirret-

tyyn tilanteeseen ja samalla tarkastelemaan aukotusten paikkoja sekä kattodetaljeja.

Kiinnitetään ensin huomio leikkauspiirrokseseen (seuraavalla sivulla) ja erityisesti maantasokerroksen tilakorkeuteen. Huonekorkeus on merkittävän matala ja siitä voidaan päätellä sen olleen tyypiltään luontinavetta (kts. taustakappale 2.1 Eläinsuojat suurvalta-ajan Ruotsissa). Vaikka Itä-Suomi on Keski-Suomen tavoin pääasiassa kuulunut sekason-
tanavetta-alueeseen, Kymenlaakson alue on esitetty muun muassa eläinsuojien kehitystä tutkineen Vilkun kirjoituksissa alueeksi, jossa sekä sekason- ja luontinavettatyyppejä on ilmennyt.⁵ Luontinavettatyyppejä, samoin kuin kivilavettojen rakennustapa saapuivat Suomeen Ruotsista. Strömforsin ruukin ja samaan vaikutusalueeseen kuuluvan Forsbyn ruukin vuorineuvokset olivat tiiviissä yhteistyössä ruotsalaisen teollisuusyhteisön, sekä säätyläistön kanssa. Tämän vuoksi ei ole poik-

Kuva 19, Luonnos Navetan mahdollisesta alkuperäisestä tilajaosta palovakuutusasiakirjojen kuvauksen perusteella. Oranssilla vuoden 1945 mittauspiirroksen aukot, jotka eivät välttämättä ole alkuperäisillä paikoillaan.

keuksellista, että ruukkien lähialueilla ruotsalaiset tavat olivat käytössä, vaikka ympäröivillä alueilla länsinaapurin tavat eivät olleet levinneet yhtä laajalle. Ajalleen ratkaisu on kuitenkin harvinainen.

Muuten leikkauspiirroksessa voidaan nähdä rakennuksen katon olevan kaksitaitteinen. Lindqvist on kirjoittanut piirrokseseen ylemmän lappeen olevan puusuomuksia, joiden päälle on ladottu kattotiilet ja alemman lappeen olevan päleistä. Tekstissä on viite Tiilikuivaamon mittauspiirrokseseen, johon Lindqvist on piirtänyt katteesta detaljipiirroksen. Sen mukaan kaikissa Tallinnmäen 1800–1810-luvun uudisrakennuksissa oli sama kateratkaisu. Piirros vahvistaisi sen, että Navetassa on ollut täysi paanukate, jota kuitenkin ennen 1940-lukua oli korjattu ja osittain korvattu päleistä.

Kun siirrytään tarkastelemaan pohjapiirrosta, voidaan huomata sen eroavan merkittävästi palovakuutusasiakirjojen yksinkertaisesta kuvauksesta. Asiakirjassa Navetan tilat on jaettu kahteen: itäpäädyn karjakeittiöön ja 85 karsinaa käsittävään pääosaan, läävään eli navettaan. Tilojen välillä kerrotaan olevan ovi. Mittauspiirroksessa Navetta on jaettu kuuteen eri tilaan, jotka on nimetty keittiöksi, kammariksi, puusepänverstaaksi ja kahdeksi sikalaksi. Länsipäädyn tila on jätetty nimeämättä.

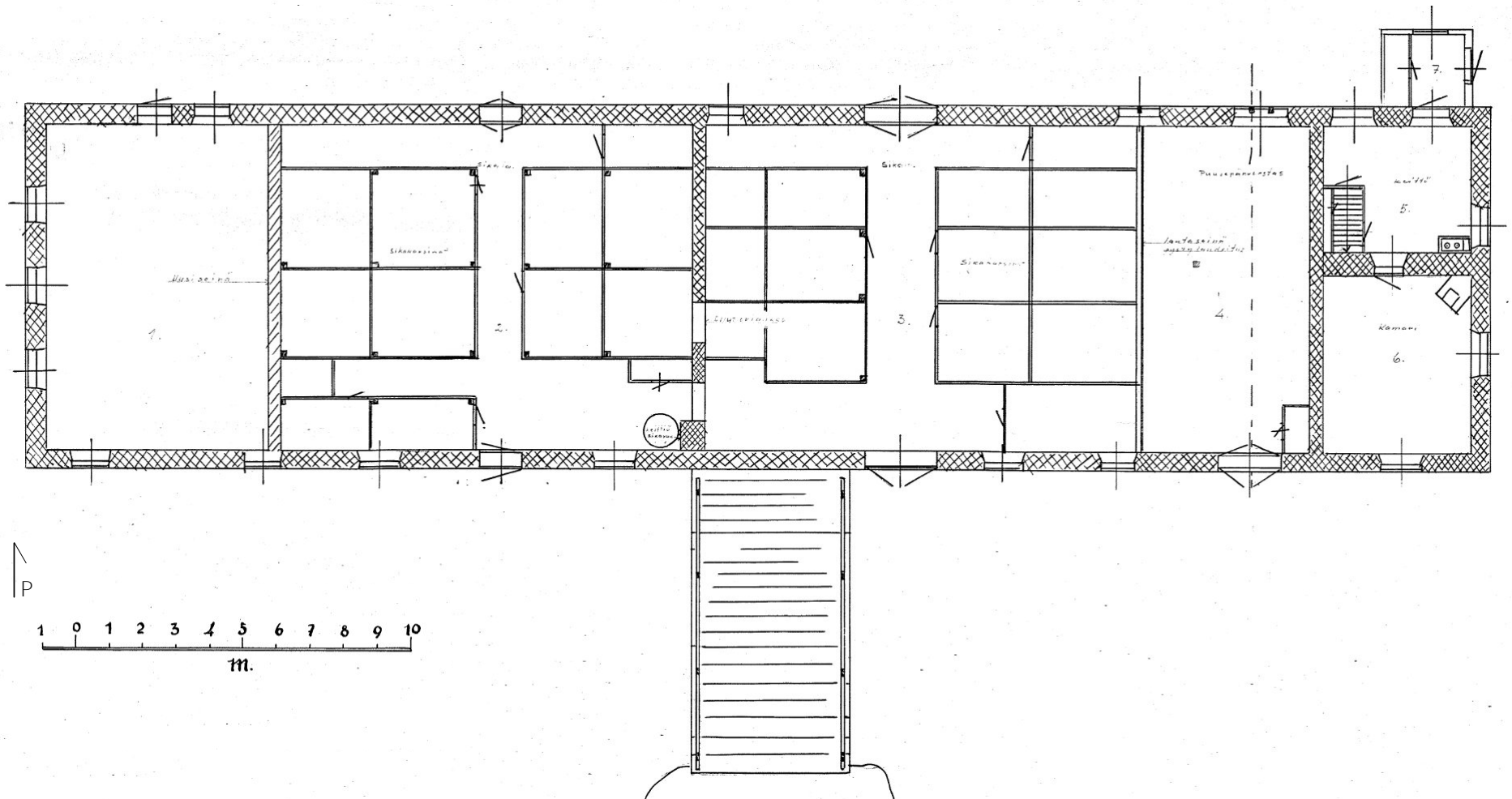
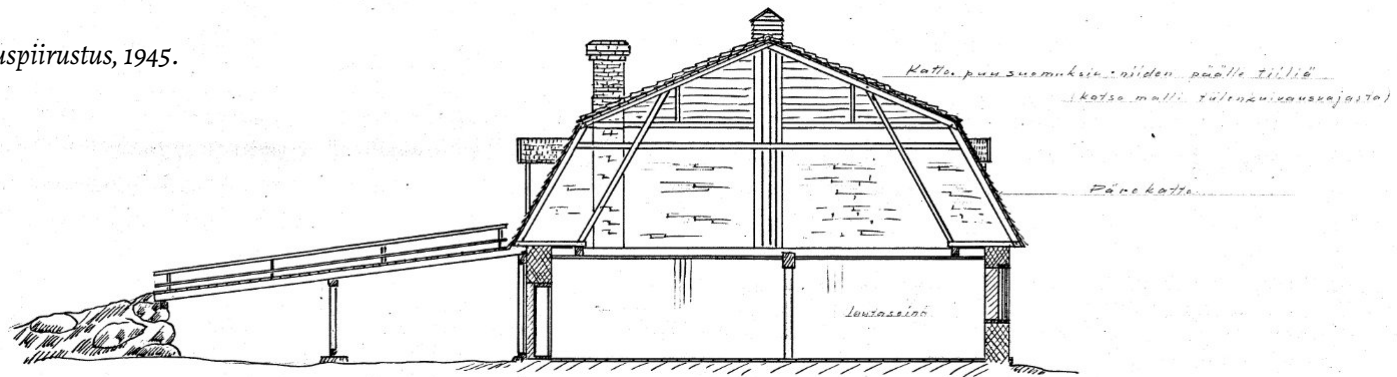
1800-luvun alun luontinavetoissa karja oli usein järjestetty kahteen pitkittäissuuntaiseen riviin parruilla eroteltuina omille paikoilleen

päät ulkoseiniä kohden. Tällöin lannanluominen oli kaikista vaivattominta. Palovakuutuksen mainitsemassa 85 karsinassa ei voida olla varmoja oliko kyseessä selkeät lautaiset karsinat vai luontinavetalle tyypilliset parruilla erotetut paikat. Joka tapauksessa mittauspiirroksessa esitetty jako olisi mielekäs 1800-luvun alun luontinavetalle vain, mikäli karja kuului usealle eri henkilölle ja sen vuoksi rakennusta olisi pitänyt jakaa. Palovakuutusasiakirjojen perusteella voidaan olettaa, ettei näin alkuperäisratkaisussa ollut, vaan navetta oli yhtä tilaa. Myöskään karjakeittiön ei mainita koostuneen kahdesta tilasta. Palovakuutuksen toinen sisämitta, 4,5 metriä, vastaisi tarkalleen pohjois-eteläsuunnassa olevaa väliseinää. Sen voisi tämän perusteella olettaa olevan ainakin osittain alkuperäinen. Toinen annettu mitta, 4,8 metriä ei kuitenkaan tämmä koko rakennuksen leveyteen, eikä nykyiseen väliseinään kummankaan itäpäädyn huoneen puolella. Ero väliseinään on kuitenkin pieni, joten kyse voi olla mittausvirheestä jommassakummassa dokumentissa. Silloin eteläreunan huone (merkitty kammariksi) on lähempänä palovakuutuksen antamaa mitta. Toisaalta palovakuutuksessa kirjattiin karjakeittiössä olevan neljä kitti-ikkunaa, joka taas viittaisi koko päädyn olleen karjakeittiötä, väliseinällä tai ilman.

Koska vuoden 1945 mittauspiirustus on varhaisin dokumentti, joka esittää Navetan aukotusta ja tilajakoa, käytämme sitä auko-

Kuva 20. Lindqvistin mittauspiirustus, 1945.

tuksen alkuperäisyyden pohtimiseen. Yleiskatsauksella symmetrisyyttä voidaan havaita pitkillä julkisivuilla, mitä tämän aikakauden julkisivuissa olisi tavoiteltu. Erityisesti rakennuksen itä- ja länsipäädyt ovat hyvin siististi sommiteltu. Myös pohjois- ja eteläfasadien ovien rytmityksissä on paljon yhteneväisyyttä. Ovissa huomio kiinnittyy myös siihen, että useat ovista aukeavat sekä sisään, että ulos. Piirroksen kautta voidaan ymmärtää palovakuutusasiakirjoissa ovien ”kaksiosaisuuden” viitanneen kenties tähän yksityiskohtaan. Palovakuutuksessa mainittiin läävän puolella olleen neljä ovea. Aikaisempaan tulkintaan nojaten nämä voisivat olla vuoden 1945 piirroksen toisiinsa symmetrisesti asetellut sika-loiden keskimmäiset ovet pohjoiseen ja etelään.

Ikkunoissa huomio kiinnittyy aukotuksen määrään ja malliin. Se vastaa lukumääräisesti palovakuutusasiakirjan 17 ikkunaa, vaikka ikkunoiden sijoittelu ei ole pitkillä sivuilla kovinkaan tasamääräistä. Myös ikkunoiden puitejaon poikkeaminen palovakuutus-asiakirjasta voisi viitata siihen, että ikkunoita oli korjattu merkittävästi kenties 1800-luvun lopulla. Kenttätutkimuksessa selvisi, että ainakin yhdellä noin kymmenen metrin matkalla ulkoseinässä on merkittävästi jälkiä vahvistuskaarista ja mahdollisista aikaisemmista aukoista. Tämän havainnon pohjalta, ilman suurempia avaustutkimuksia, on vaikea sanoa miltä osin Navetan aukotus sen alku-

peräistä asua, mutta muista lähteistä nykyinen aukotus voidaan ajoittaa viimeisintään 1900-luvun alkuun.

Viimeisenä lyhyt päätelmä Navetan arkkitehtonisesta tyylistä ja sen mahdollisesta alkuperäisyydestä. Navetta edustaa tyyliltään kustavilaista klassismia ja on eleiltään hyvin Wijnbladin mallikirjojen linjojen kaltainen, vaikka barokkimaiset eleet kuten pilasterit puuttuvat julkisivusta. Julkisivut ovat aiemman tutkimuksen mukaan olleet alusta asti rapattu valkoisiksi. Vanhoista valokuvista voidaan huomata, että julkisivut ovat olleet aikaisemmin hieman koristellumpia ikkunoiden osalta, joita on kehystänyt yksinkertainen kehysaihe. Paljon huomiota Navetan olemuksessa saa sen hillitysti molemmista päädyistä aumattu mansardikatto, jonka päädyt on viimeistelty tylpiksi schröderiläiseen tyyliin. Kattotyypin oli kehittänyt Fagervikin ruukin rakennuksia suunnitellut Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröder (1722–1789), jonka tulkinnat Tukholman kaupunginarkkitehti Carl Hårlemanin (1700–1753) näkemyksistä asettivat suunnan 1800-luvun suomalaiselle kartanoarkkitehtuurille.⁶ Palovakuutusasiakirjan kuvaamat kuusiruutuiset ikkunat olisivat myös olleet hyvin 1700-luvun loppuvaiheen ihanteiden mukaiset. Virginia af Forselles oli hyvin tietoinen muotivaihteista ja voidaan hyvin olettaa Navetan arkkitehtonisen ilmeen olevan vähintäänkin lähellä alkuperäistä. Navetta on

ollut ruukilla rakenteellisesti edelläkävijärakennus ja merkittävä osa ruukin uutta 1800-luvun alun rakennuskantaa.

- 1 RA, 1809, bild 62–63; Sirén, 1971, s. 17–19, 38; Koskinen, 1997
- 2 Härö, 2001, s. 217; RA, 1832, bild 52, 58.
- 3 RA, 1809, bild 62–63. Käännös AE.
- 4 Sirén, 1971, s. 38
- 5 Villkuna (1960), s. 133, kuva 77.
- 6 Koskinen, r. (2013), s. 12-27, 55-56.

3.2 Muutokset ennen 1950-lukua

Aikaisemman alkuperäisyyttä päättelevän luvun ja erityisesti Lindqvistin piirustuksen perusteella voidaan huomata, että Navettaan on tehty muutoksia jo olettavasti 1800-luvulla, vuosisatojen vaihteessa sekä vielä 1900-luvun alussa. Lyhyesti kerrattuna Strömforsissa näinä kausina tapahtuneet muutokset olivat ruukin siirtyminen Virginialta tämän pojanpojalle (1850-luku), ruukin taloudelliset vaikeudet, jotka seurasivat raudanhinnan alatilasta ja lopulta johtivat ruukin konkurssiin (1870-luku), kaupat joiden seurauksena Antti Ahlström ostaa Strömforsin (1880-luku), sahateollisuuteen panostaminen ja ruukin uusi nousu (1800-1900-lukujen vaihde), sodat ja niiden tuomat pulajat ja erityistarpeet (1910-1930-luku), sekä viimeisenä vanhasta teollisuudesta luopuminen ja uuden muovitehtaan perustaminen (1940-50-luku).¹

Kuten aikaisemmin todettiin, vuosisadan vaihteesta on säilynyt vain vähän lähteitä ja lähes kaikki varhaisiin muutoksiin liittyvä on pääteltävä myöhempien vuosikymmenien valokuvien, tarinoiden sekä piirrosten pohjalta. Varhaisin Navetasta säilynyt kuvallinen dokumentointi on vuonna 1939 kuvattu Trifonoffin dokumenttielokuva, jossa Navetta näkyy osana Tallinmäen kokonaisuutta. Dokumentti on kuvattu juuri maailmansodan loppumisen jälkeen. Siinä Navetalla vaikuttaa olevan päreillä katettu mansardikatto, ullakkoikkunat etelä-

Kuva 21, Ote vuonna 1939 kuvatusta Trifonoffin dokumenttielokuvasta. Navetan aukotus on kuten tänä päivänä. Katto on vaikuttaisi olevan päreistä. Puusepänverstaan kohdalta kohoaa piippu, jota ei vuonna 2021 enää ole.

puolella, valkoiseksi rapattu julkisivu, ikkunaukot ja ovet kuten Lindqvistin piirroksessa. Ikkunoiden päällä on kaariaiheet ja ne vaikuttavat olevan yhtä moneen ruutuun jaettu kuin nykypäivänä. Itäpäädyn ullakko-osuus räystääskorkeudella kulkevasta listasta päätellen vaikuttaa osittain lautaverhotulta.

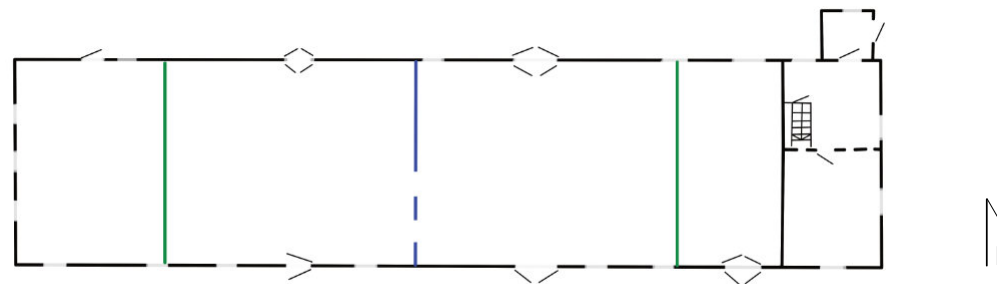
Kun näitä havaintoja verrataan Lindqvistin piirrokseen ja ruukkilaisten kertomuksiin, hahmottuu parempi kuva Tallinmäen ja Navetan toiminnasta vuosisadan vaihteessa. 1900-luvun alussa A. Ahlström osakeyhtiön siirrettyä oman karjansa Petjärven kartanoon, ruukkilaisten pitivät omia lehmiään Navetan länsipäädystä.² Tämä sopisi yhteen Lindqvistin mittauspiirroksen kanssa, jossa länsipäädylle ei ole annettu tarkoitusta, mutta leikkauksessa esitetään ilmanvaihtokanava rakennuksen päädystä. Sotien aikana hevoset, joita ei lähetetty rintamalle oli myös sijoitettu Navettaan, sillä Talli oli muutettu kranaattisorvaamoksi, mutta tarkkaa tilojen käyttöä siltä ajalta ei ole tiedossa. Sotien päätyttyä hevoset kuitenkin siirrettiin vielä takaisin Talliin ja Navetta muutettiin sikalaksi, kuten Lindqvistin piirroksessa on esitetty.³

Lindqvistin piirroksessa esitetty puuseppä-verstas (tila karjakeittiöstä länteen (vas.)) on tehty Navettaan joko 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Pajassa toimi puuseppänä Martin Johan Rikberg 1900-luvun alusta 1970-luvulle asti.⁴ Vuoden 1939 dokumentissa Navetalla näkyy puuverstaan kohdalla piippu

tai ilmanvaihtokanava. Se liittyi mahdollisesti pajan toimintaan. Lindqvistin piirrokseen on erikseen merkitty huomautus, että seinä pajan ja sikalan välillä on rakennettu pystylaudasta. Pajaan käydään rakennuksen eteläpuolelta, mutta vaikka ovet aukeavat muiden Navetan ovien tapaan kahteen suuntaan, ovien rakenteesta päätellen ne ovat uudemmat. Ovisia on muista poiketen ikkunalasit, mutta tutkimus-
hetkellä sisä-
ovat ja ulko-
ovat myös
eroavat
toisistaan
selkeästi
(kts. kuvat
sivulla 55).
On
mahdollista,
että nekin
ovat eri
aikakausilta.
Ovisia
erityisesti
saranat
ajoittavat
ne muita
eteläjulkisivun
ovia
varhaisemmalle
kaudelle.
Mahdollisesti
samassa
yhteydessä
palovakuutusasiakirjoissa
mainittu
yhteys
navetan
ja
karjakeittiön
välillä
katkaistiin.
Pintarakenteiden
alta
ei
kuitenkaan
tässä
tutkimuksessa

päästy tarkastelemaan mahdollisuutta. Puuseppän pajan kohdalla täytyy vielä mainita rakennuksen ainoa kolmipuitteiden ikkuna, joka sijaitsee pohjoisjulkisivulla. Kyseinen ikkuna voisi poikkeavuuttaan olla uudempi kuin muut, mutta pohdinnalle ei ole juuri muita todisteita kuin erikoislaatuisuus. Sen sijaan kolmiosaisesta ikkunasta länteen oleva ikkuna, joka on haljennut uuden lautaseinän myötä, voisi olla ainakin aukkona merkittävästi vanhempi.

Lindqvistin piirroksessa on puuseppänpajan lautaseinän lisäksi kaksi muuta väliseinää, joita palovakuutusasiakirjoissa ei mainita. Toinen niistä jakaa karjakeittiöltä jäävän navetan tilan suoraan kahtia ja toinen rajaa länsipäädyn omaksi pienemmäksi osakseen. Lindqvistin piirroksessa on läntisen seinän

Kuva 22, Diagrammi Navetan tilajaoista Lindqvistin piirroksen pohjalta. Mustalla palovakuutusasiakirjojen kuvausta vastaavat seinärakenteet. Sinisellä seinä, joka on mahdollisesti lisätty jo 1800-luvulla. Vihreällä merkityt seinät lisätty todennäköisesti myöhään 1800-luvulla tai varhain 1900-luvulla.

kohdalla lyijykynämerkintä ”Uusi seinä”. Muuraus on muiden seinien tavoin toteutettu yhä ristilimityksellä, eikä ole tiedossa mihin Lindqvistin merkintä pohjaa. Ajoitukselta tämä voisi silti vaikuttaa loogiselta: navetta on jaettu kahtia mahdollisesti jo 1800-luvulla Virginian pojanpojan valtakaudella. Länsiseinä olisi taas lisätty 1900-luvun alkupuolella A. Ahlströmin johdosta toteutetuissa muutoksissa. Sikaloihin on piirretty karsinat, sekä kaksi oviaukkoa sikaloiden välillä. Toiseen niihin on liitetty merkintä ”Ollut oviaukko”. Nykytilassa kyseisen aukon sulkeminen on yhä nähtävillä. Sikalassa mielenkiintoista on myös pyöreä merkintä kaakkoiskulmassa, jossa on osittain kadonneet sanat ”Keittiö, sikaruu-”. Kyseessä oli mahdollisesti pata eläinrehujen valmistamiseen, sillä samalla kohtaa rakennuksessa on myös piippu. Piipun lisäämisen ajankohta on tuntematon, mutta piirroksen huomioon ottaen se liittyy mahdollisesti 1800-luvun lopun navetan jakamiseen tai sodan jälkeiseen muutokseen sikalaksi.

Viimeisenä voidaan tarkastella karjakeittiötä, joka esitetään Lindqvistin piirroksessa asuntona. Navetan pohjoispuolelle koiliskulmaan on ilmestynyt pieni veranta, jonka kautta rakennukseen käydään. Huoneistossa on ulkoseinillä yhteensä neljä ikkunaa, mikä vastaisi palovakuutusasiakirjojen lukumäärää, mutta ulos johtavaa ovea tai verantaa ei ole mainittu. Käytön kannalta uloskäynti suoraan karjakeittiöstä olisi kuitenkin voinut tulla

tarpeen, joten näiden todisteiden valossa on vaikea sanoa, onko uloskäynti myöhäisempi lisäys 1800-luvulta vai osa alkuperäistä aukotusta. Veranta itsessään on mahdollisesti lisäys ajalta, jolloin puusepänerstaskin on tehty. Asunnossa vaikuttaisi olevan kaksi tulisijaa: kammarin takka sekä keittiön liesi. Koska kumpaakaan ei ole säilynyt, on vaikea sanoa olisiko jompikumpi ollut palovakuutusasiakirjojen kuvaama tulisija vai oliko se jo tässä vaiheessa purettu. Huomion saa myös luoteiskulmaan lisätty kaappiin piilotettu porras, joka on johtanut ullakolle.

Ullakkokerroksesta ei ole pohjapiirrosta, mutta siitä voidaan tehdä muutama päätelmä Trifonoffin elokuvan sekä Lindqvistin leikkauksen perusteella. Leikkauksessa täytyy laittaa merkille, että Navetan länsipääty on muurattu myös ullakkokerroksen korolta. Tämä herättää epäilyksen, olisiko myös itäpääty kuitenkin muurattu ylös asti, vai olivatko päädyt ratkaistu kahdella eri rakenteella niiden eriävien käyttöjen vuoksi. Trifonoffin elokuvassa nähdään Navetta vain etelästä, jossa nyt näkyvät kattoikkunat. Ikkunat siis lisättiin viimeistään 1900-luvun alussa. Lindqvistin piirroksessa ullakkoikkuna on piirretty myös pohjoispuolelle.

- 1 *Sirén, 1971; Aho, 1950*
- 2 *Rautakorpi ym. (2008); Sirén, 1971*
- 3 *Härö, 2001, s. 217*
- 4 *Haastattelu, Excell, J. & S. 29.7.2021*

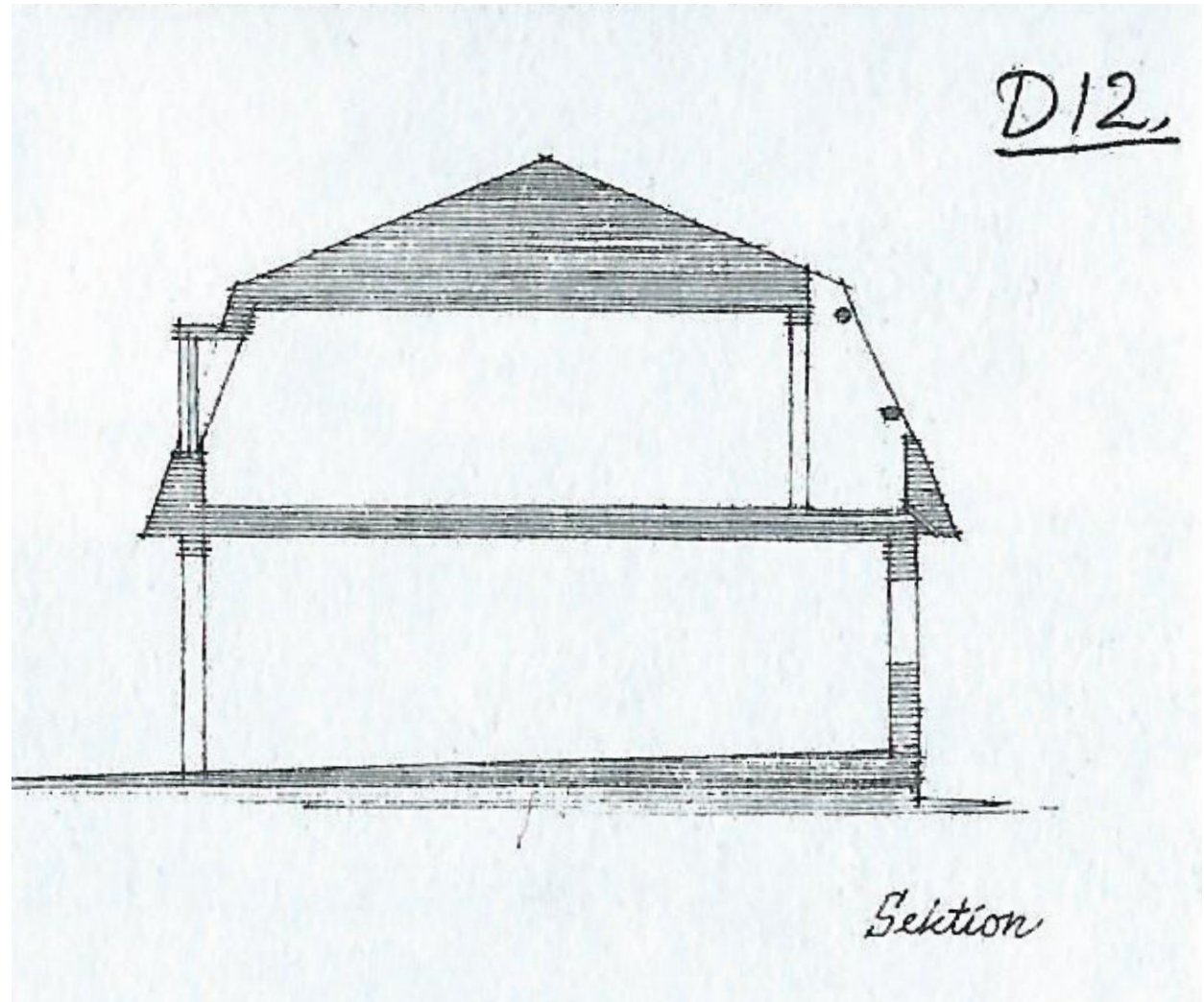
3.3 Nils Erik Wickbergin suunnitelmat

Ruukkia 1940-luvulla kohdannut asuntopula johti muutoksiin vanhoissa rakennuksissa ja myöhemmin tehtaan ympärille rakennettiin myös uusia asuinrakennuksia. Myös Navetalle tehtiin muutossuunnitelma, jota ei kuitenkaan toteutettu. Alvar Aallon arkkitehtitoimisto toimi A. Ahlströmin Osakeyhtiön luottotoimistona ja teki muutamia suunnitelmia myös Strömforsiin. Aallon toimisto piirsi Vaasanlinnan muutospiirroksat sekä tyyppitaloja tehtaan taakse Peräkylään. Seuraavat työt annettiin Nils Erik Wickbergille kiireiden vuoksi. Wickberg piirsi 1950-luvun alussa sekä Vaasanlinnalle, että Navetalle luonnoksia niiden muuttamiseksi asunnoiksi.¹

Navetan alakertaan suunniteltiin autotalleja sekä ruukin paloasema, joka kyseisellä piirroshetkellä sijaitsi letkumakasiinissa. Lisäksi pohjakerrokseen suunniteltiin polttoainevarasto. Ullakolle oli piirretty neljä asuntoa, joille avattaisiin pohjoispuolelle mansardiin laajat parvekkeet.¹

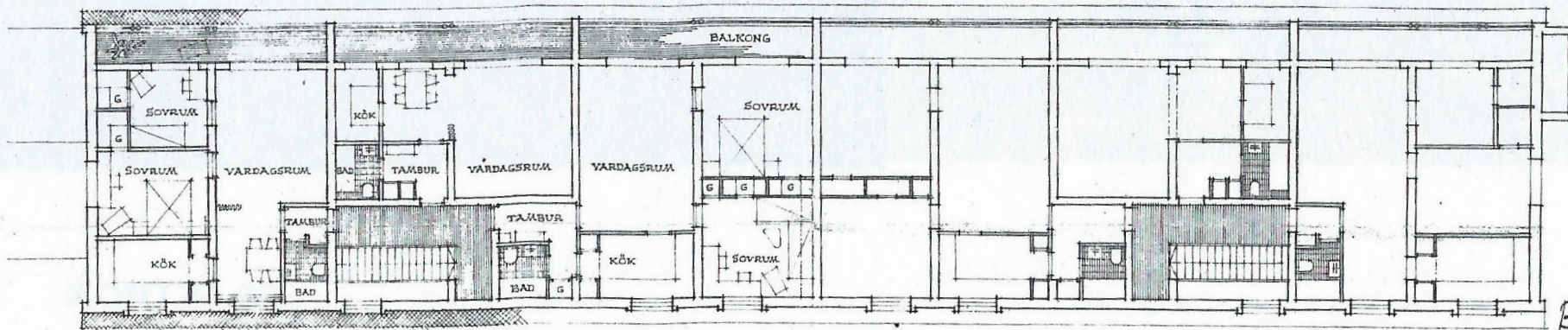
Sitä miksei suunnitelmaa toteutettu voidaan vain arvailla. 1950-luvulla käynnistyneet uudisrakennushankkeet olivat tämän muutossuunnitelman aikaan jo hyvässä vauhdissa ja kenties tarve muutostyölle poistui sitä kautta.

¹ Härö, 2000, s. 214–216

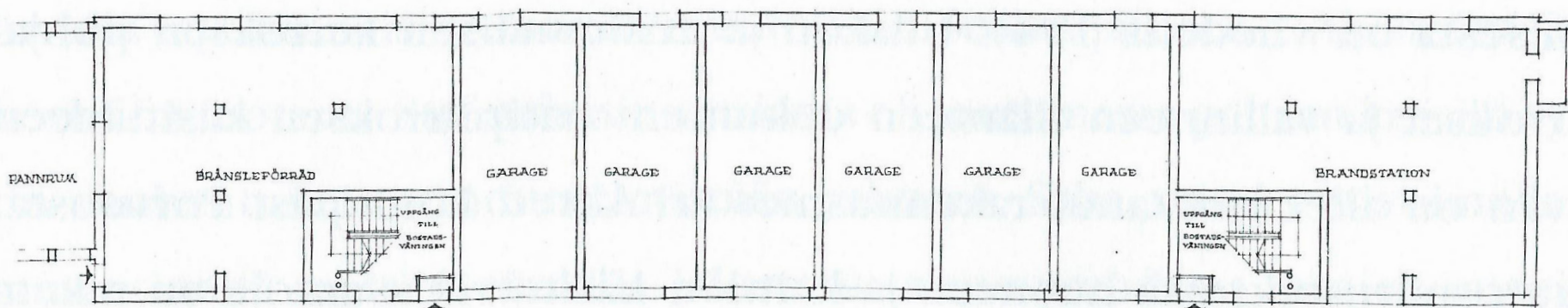

Kuva 23, Leikkaus Nils Erik Wickbergin vuonna 1951 piirtämästä suunnitelmasta Navetan uudistamiselle. Navetan mansardin pohjoispuolelle on puhkaistu parvekkeet.

Sektion

Plan av övre våningen

Plan av bottenvåningen

Utskrift, den 18. 3. 1951

NILS ERIK WICKBERG
Arkitekt S.A.F.A.

Kuva 24, Wickbergin pohjapiirroksset Navetan muutoksesta vuodelta 1951. Alakertaan on suunniteltu autotalleja ja muun muassa paloasema.

3.4 1950-70-lukujen muutokset

Navetan vuoden 2021 mukainen tilanne on syntynyt hyvin pitkälle 1950–70-lukujen aikana. Kun vanhan teollisuuden toiminnot ajettiin alas vuonna 1950 ja vuonna 1947 perustetun muovitehtaan tuotanto alkoi kasvaa, tasaista vauhtia, ruukin vanhaan rakennuskantaan alkoi kohdistua muutospainetta. Samoihin aikoihin liittyy myös kuorma-autojen ja traktorien käytön kasvaminen ja hevosten käytön vähentyminen ruukilla. 1950-luvulle tultaessa viimeisetkin hevoset Tallista oli siirretty Navetan länsipäätyyn ja Talli muutettiin uuden tehtaan varastotiloiksi ja autotalleiksi. Vuonna 1960 otetussa valokuvassa kuvataan ensimmäistä kertaa Navetan länsipäätä. Kuvassa länsipäädyn kaksi ikkunaa on muurattu umpeen ja keskimmäisestä ikkunasta on tehty ovi Tallin ja Navetan väliin tehdylle lantatunkiolle. Kuva ja muistelmat ajoittavat aukotusmuutokset 1940-luvun loppuun tai 1950-luvun alkuun.

Samoihin aikoihin Navettaan tehty suurin muutos, pohjoisseinän mittava purku, toteutettiin ja Navetan entiset sikalan tilat muutettiin kylmäksi kääryvarastoksi. Puusepäntöverstas jäi paikoilleen ja ilmeisesti lautaseinä erotti yhä tiloja toisistaan. Ruukkilaiset osaavat

Kuva 25, Navetan länsipääty vuonna 1965. Päädyn aukotuksissa on tapahtunut muutoksia kun länsipääty on muutettu talliksi.

kertoa varastojen olleen alun perin vailla ovia ja lapset leikkivät varastoon tuoduilla käreillä. Purku toteutettiin 1940–50-lukujen taitteessa. Strömforsin ensimmäisen traktorin tulo aiheutti uuden muutostarpeen Navettaan, sillä traktorille haluttiin suojaisempi talli, jonne lapset tai asiaankuulumattomat eivät päässeet. Osa puretusta pohjoisseinästä muurattiin takaisin ja pohjoispuolelle lisättiin uudet kaksoisovet. Ilmeisesti tässä vaiheessa myös puusepänverstaan traktoritallista erottanut lautaseinä purettiin ja korvattiin tiilisellä. Nämä muutokset on kertomusten perusteella ajoitettu tapahtuneeksi noin 1950–60-luvulla. Samaan aikaan sijoittuu pohjoisfasadin liukuovien lisäys kärryvaraston suojaksi.²

Vuonna 1960 Tallinmäkeä kuvaavassa valokuvassa nähdään Navetan eteläjulkisivu kokonaisuudessaan ja voidaan todeta aukotuksen vastaavan yhä Lindqvistin piirrosta. Katto vaikuttaa tässäkin kuvassa olevan kokonaan päleistä. Puusepän verstaas on ruukkilaisten kertomusten mukaan ollut toiminnassa 1970-luvulle asti, kunnes puuseppä Rikberg jäi eläkkeelle. Todennäköisesti samoihin aikoihin myös Navetan itäpäädyn asunnossa tehtiin korjauksia, sekä puusepänverstaan lopetettua yhden kammarin laajennus verstaan puolelle. Mahdollisesti samassa yhteydessä traktoritalli jaettiin kahtia autotalliksi ja pumppuhuoneeksi (nimitys vuoden 1987 pohjapiirroksessa). Useampaan ruukin vanhaan asuinrakennukseen tehtiin perusparannuksia 1960–

Kuva 26. 1960-luku, Tallinmäki. Navetalla vaikuttaa olevan pärekatto molemmilla lappeilla.

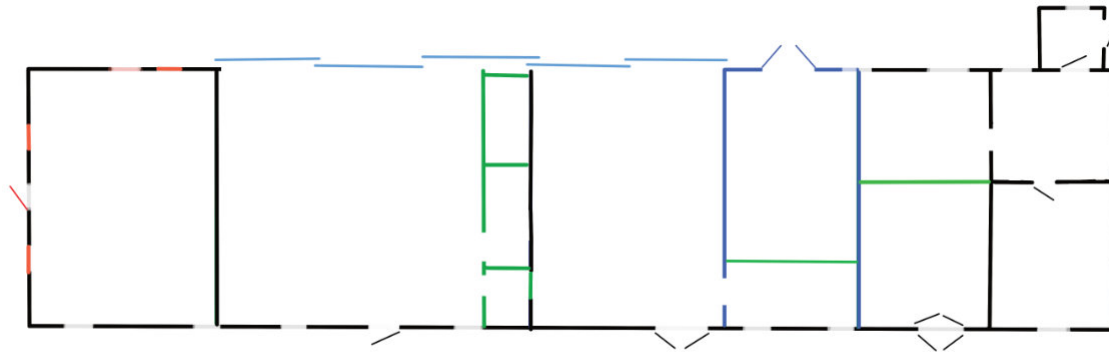
70-lukujen aikana. Ruukkilainen Sirpa Excell kertoo Navetan asunnossa olleen vielä 1960-luvulla keittiössä hellan, kamarissa pönttöuunin ja portaat ullakolle piilotettuna kaappirakenteeseen. Tähän asti asunto oli siis todennäköisesti puulämmitteinen. 1960–70-luvulla useissa ruukin asunnoissa tehtiin muutoksia lämmitysjärjestelyihin ja asunnon nykyinen öljylämmitys, sekä Navetan keskivaiheille tehty öljysäiliöhuone, varasto ja kattilahuone ovat todennäköisesti tältä aikakaudelta. Öljysäiliöhuoneeseen tai varastoon ei päästy tutkimuksen aikana tekemään katsausta laitteisiin.²

Kärryvarastokäyttö väheni luontaisesti saavuttaessa lähemmäs 1970-lukua, mutta tästä huolimatta Navetan eteläjulkisivuun ei

tehty uusia aukotuksia tai autoille soveltuvia kaksoisovia kuten Talliin tehtiin 1950–60-luvulla. Mahdollisesti kun tehtaan laajennukset alkoivat valmistua, paine muokata vanhoja rakennuksia tehtaan käyttöön väheni, kunnes tyrehtyi kokonaan.

1 LKTA, 30.7.1987-2; LKTA, 25.4.1987; LKTA, 29.5.2000

2 J & S. Excell (2021); Sirén, 1971

Kuva 27, Diagrammi Navetan tilajaosta Lindqvistin piirroksen, kertomusten ja vuoden 1987 piirroksen pohjalta. Oranssilla muutokset länsipäädyn aukotuksissa. Sinisellä 1950-60-luvulla lisätty traktoritalli ja liukuovet. Vihreällä 1960-70-luvulla tehdyksi oletetut muutokset.

3.5 Peruskorjaus 1980-90-luvulla

Strömforsissa käynnistyi kunnostushankkeita 1980-luvulla, joihin liittyi sekä asuinrakennusten kunnostusta että vanhojen tuotantorakennusten käytön uudelleenarviointia. Aluksi projektiin tehtiin inventointia rakennuskannan kunnosta ja mahdollisista korjausvaatimuksista sekä ideointia mihin tarkoituksiin rakennuksia voisi käyttää. Tämän niin kutsutun Ruukkiprojektin yhteydessä HRH-Suunnittelu toteutti Navetan inventaariotutkimuksen vuonna 1987 ja teki rakennuksesta pääpiirustukset.

Vuonna 1990 Ruukkiprojektin myötä perustettiin Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy, jonka omistukseen siirrettiin Strömforsin vanhaa rakennuskantaa mukaan lukien Navetan. Osakeyhtiön tarkoituksena oli ylläpitää ruukin perintöä ja huolehtia rakennuskannasta ja sen hallituksessa istuivat muun muassa Ruotsinpyhtään kunta ja A. Ahlström Osakeyhtiö. Ruukkiprojekti nähtiin päättyneeksi vuonna 1991 ja Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy yhdessä ruukin kannatusyhdistyksen Pro Strömfors ry:n kanssa otti vastuun kehitystyötoiminnasta.²

Ruukkiprojektin alussa teetetyt inventaariopiirrokset ovat Lindqvistin mittauspierroksen jälkeen seuraavat Navetasta tämän tutkimuksen aikana löytyneet pohjapiirrokset ja ensimmäiset julkisivukuvat. Pohjapiirrok-

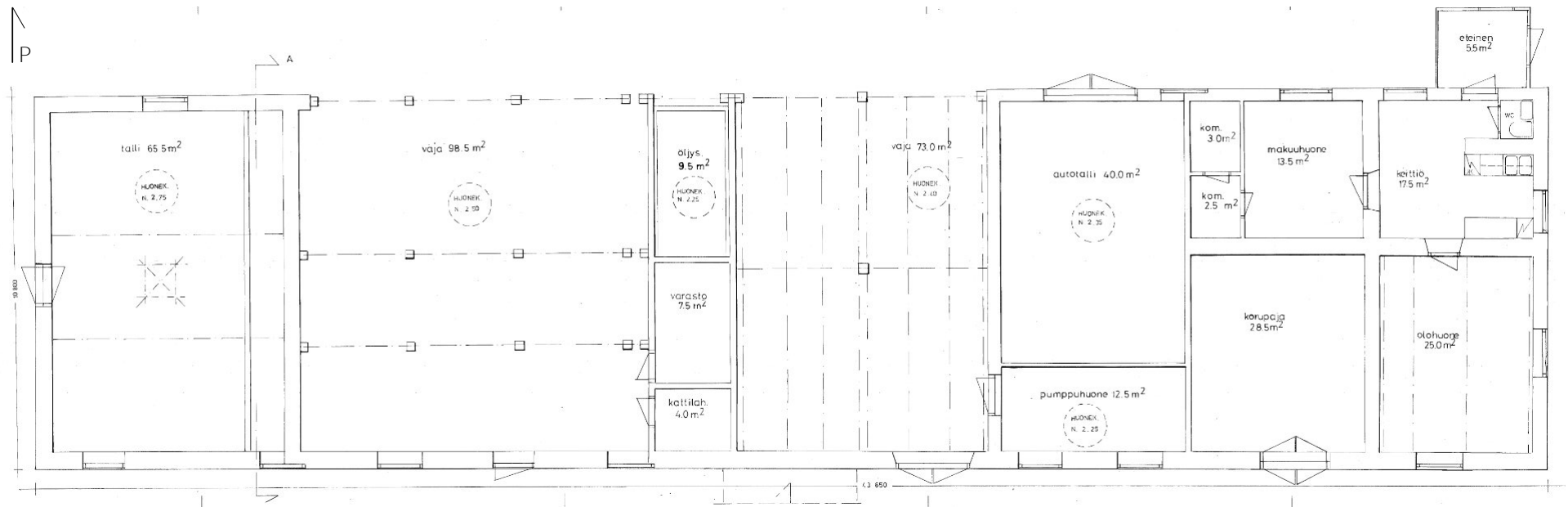

sessä tilajako on merkittävästi monipuolistunut. HRH-Suunnittelun inventaarioissa tiloja ja Navetan rakennetta kuvaillaan karkeasti. Navettaan on kirjattu kuuluvan seuraavat tilat: korupaja, korupajan omistajan asunto, autotalli, pumppuhuone, kaksi vajaa, öljysäiliötila, kattilahuone, varasto, entinen talli-tila sekä heinäullakko. Perustuksen sanotaan olevan luonnonkiviperustus, joka on osittain valettu päälle betonilla. Lattioista talli, kattilahuone, öljysäiliöt, pienet varastot, autotalli, pumppuhuone ja korupaja ovat betonilattialla; isot vajat maavaraislattia ja kalkki-

savilaastipäällyste; asunnossa muovimatto. Asunnon seinissä on mainittu olevan lisäeriste sisäpuolella.

Inventaariossa vesikaton kate on kirjattu olevan aaltopeltiä, vaikka Härö Arkkitehtien kertomuksesta saa käsityksen, että aaltopeltikatto asennettiin vasta vuonna 2000 ja sitä ennen Navetalla oli ollut Onduline-levykate. Myös Museoviraston Helinä Koskisen tekemässä raportissa vuodelta 1997 mainitaan Navetassa olevan kulunut Onduline-kate ja myös valokuva 1900-luvun lopulta (sivu 38) puoltaisi tätä.¹ HRH-Suunnittelun 1987 vuo-

den piirustuksissa on muidenkin rakennusten kohdalla ollut pieniä epäselvyyksiä. Esimerkiksi Letkumakasiinin piirustuksissa on selkeästi esitetty korjausehdotuksia. Näin ollen myöskään Navetan merkinnöistä ei voida olla täysin varmoja ovatko ne todella inventoivia vai sisältyykö niihin korjausehdotuksia, joista osa saatettiin toteuttaa myöhemmin. Kattokatteen kanssa kävi mahdollisesti juuri niin, sillä Härö Arkkitehtien inventaariossa mainitaan Navetan kattokate uusituksi vuonna 2000 aaltopellillä Museoviraston erikoisluvalla.³ Muuten pohjapiirroksessa esitetty tilajako olisi kerto-

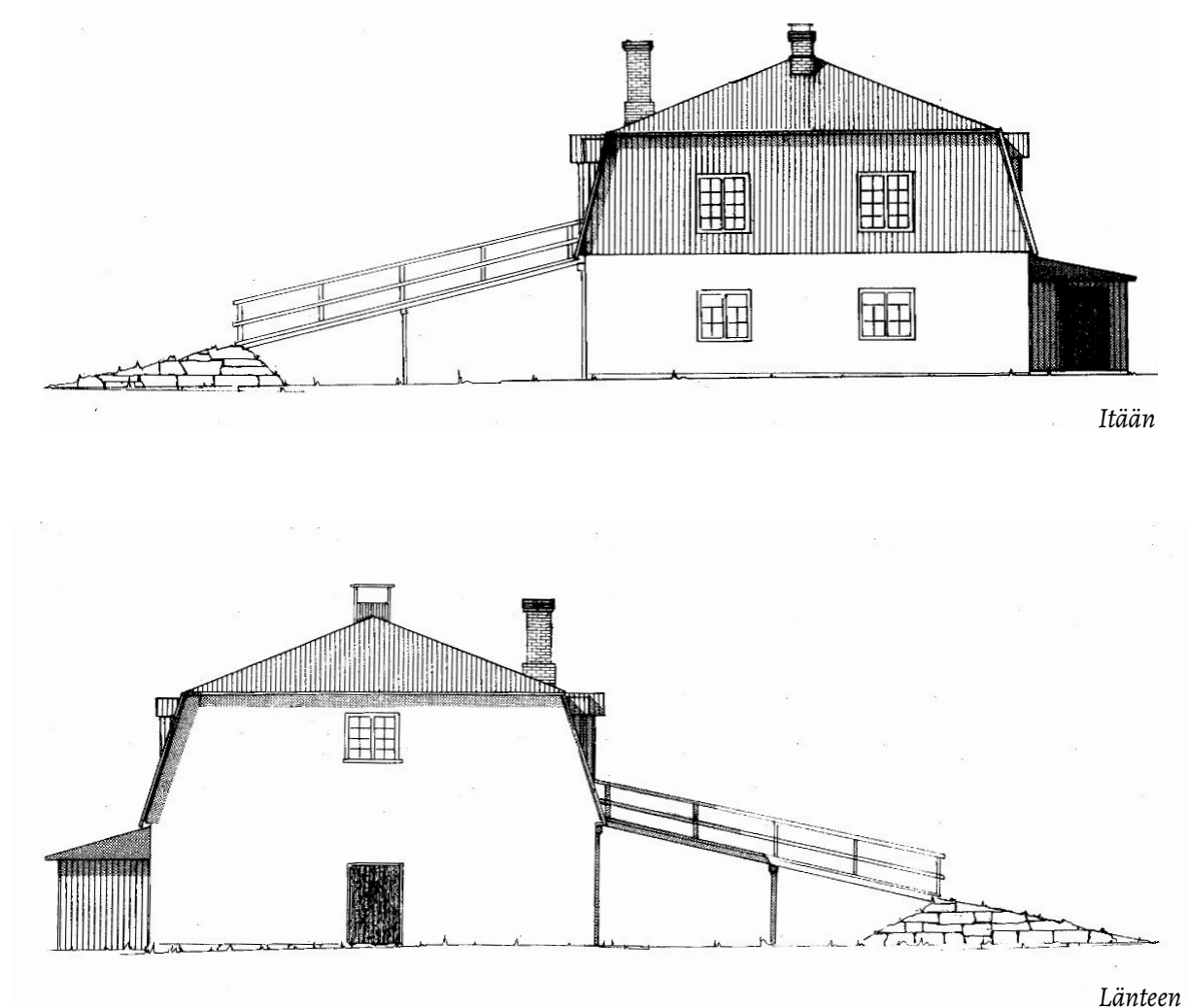

Kuva 28, HRH-Suunnittelun inventaariopohjapiirros Navetasta vuodelta 1987.

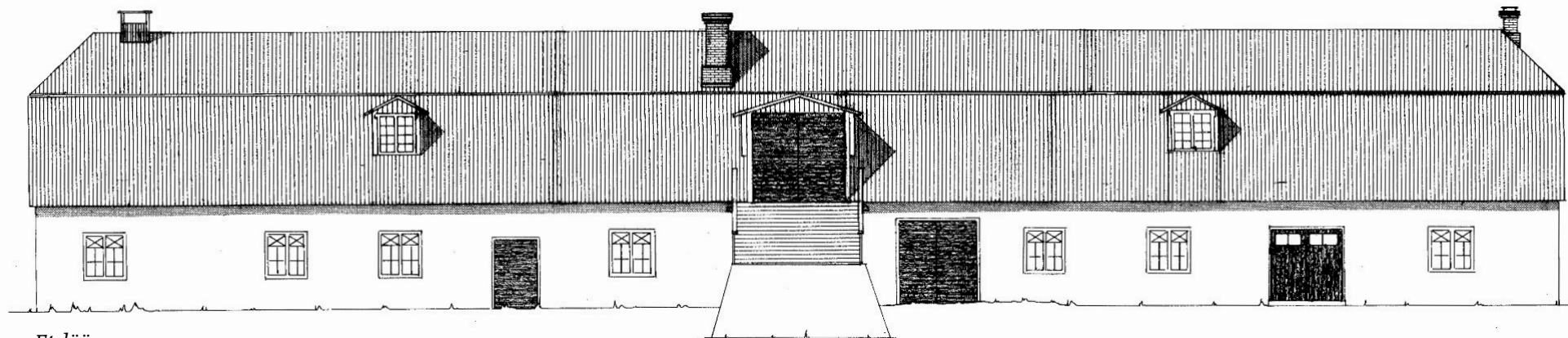
muksien ja aikaisempien lähteiden mukaan ollut sen mukainen jo ennen Ruukkiprojektin alkua. Tätä tukee Härö Arkkitehtien tekemä pitkän tähtäimen korjaussuunnitelma vuodelta 2000, joka paljastaa budjetin tulleen vastaan korjauksissa ja laajemman kunnostuksen sijaan tyydyttiin korjaamaan ainoastaan akuutteja vaurioita kuten katto- ja yläpohjarakenteita.³

Navetan käyttö 1980-luvulta muuttui varastorakennuksesta kohti elämystoimintaa. Ruotsinpyhtään Ruukkiprojektin vaiheista kertovassa dokumentissa kirjataan ensimmäisten käsityöläisten saapuneen ruukille vuonna 1986 ja vuonna 1987 määrä kasvoi. Taiteilija ja kultaseppä Jouni Jäppinen oli Strömforsin ensimmäinen käsityöläinen ja hänen korupajansa perustettiin Navettaan entisen puusepänpajan kohdalle. Korupaja toimi vuoteen 1991 asti. Muita puodin pitäjiä Navetassa 1980–90-luvulla olivat mm. ensin kalakauppias ja sitten keramiikkataiteilija Navetan länsipäädyn entisessä tallissa, betonitaiteilija pumppuhuoneeksi nimetyssä tilassa ja taidegalleria korupajassa kultasepän lopetettua.

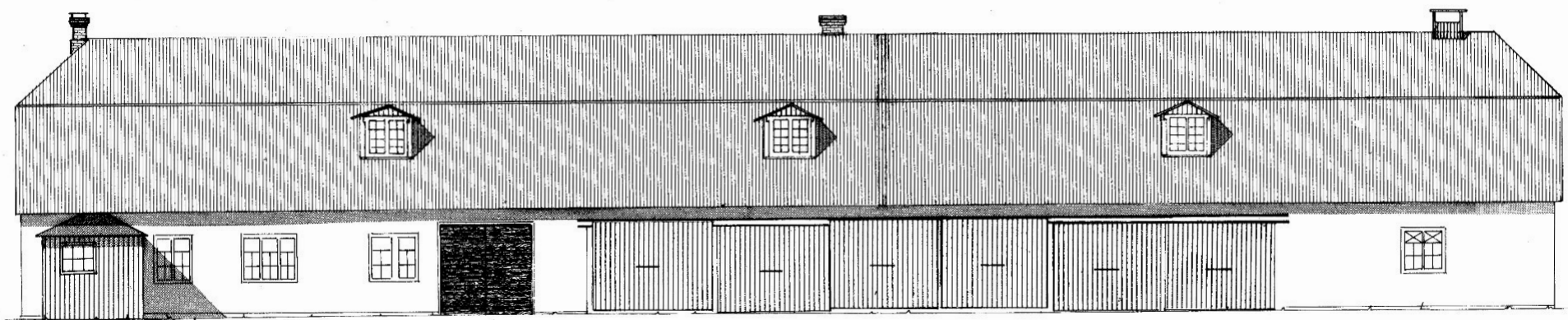
- 1 MV/RHO, 10.3.1997; LKTA, 31.10.2000-a;
LKTA, 31.10.2000-b
- 2 LKTA, 19.04.1996
- 3 LKTA, 31.10.2000-a; LKTA, 31.10.2000-b

Kuva 29, Navetan julkisivupiirroksat, itään ja länteen.

Etelään

Pohjoiseen

Kuva 30, Navetan julkisivupiirroksat, pohjoiseen ja etelään.

3.6 2000-luvun käyttö

Tallinmäestä on 2000-luvulle saavuttaessa muodostunut Strömforsin elämystoiminnan toinen sydän. 1980-luvulla alkanut tapahtumatoiminta on vahvistunut 2000-luvulla ja ruukissa järjestetään useita tapahtumia kuten vuosittainen Bluesgrass - jazz festivaali. Tallinmäelle on rakennettu esiintymislava entisen tiilitehtaan paikalle ja Tallissa sekä Navetassa tapahtuva elämystoiminta takaa rakennuksille vierailijoita erityisesti kesäisin.

Kahdesta rakennuksesta Navetta on tutkimushetkellä vähemmän käytetty. 2000-luvulla Navetan tiloissa on toiminut vielä betonivalutaiteilija, rakennuksessa on järjestetty tapahtumia betonilattiaisessa vajassa ja heinäullakkoa on käytetty erilaisen Strömforsin tapahtumatoimintaan liittyvän rekvisiitan varastona. 2020-luvulle saapuessa rakennuksen käyttö on kuitenkin hiljennyt ja tutkimushetkellä Navetassa toimii ainoastaan yksi yrittäjä, joka on muuttanut korupajan tilat wellness -kahvilaksi ja maalattialla olevan vajan metsän puolella sijaitsevan jurtta-saunan vilvoittelutilaksi.

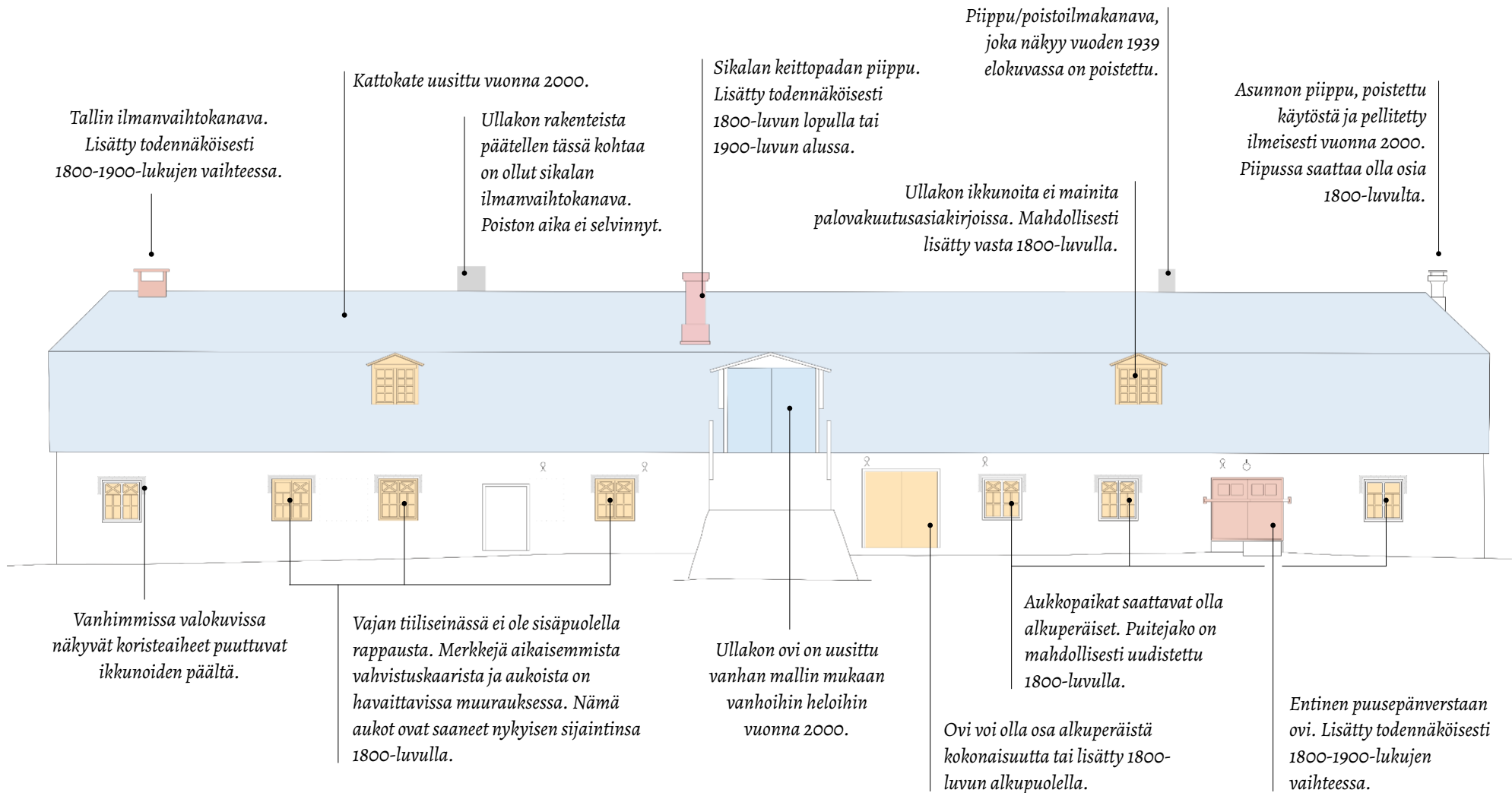
Kuva 31, Navetan länsipääty 1990-luvulla.

Vesikatteena Onduline-levytys. Useita ikkunoita on rikkoutunut.

4 Säilyneisyys ja kerrostumat

4.1 Julkisivut ja rakennusosat

Etelään

Kuva 32.

Purettu

Mahdollisesti muutos 1800-luvulla

Mahdollisesti alkuperäinen tai alkuperäisen kaltainen.

Muutos 1800-1900-luvun vaihteessa.

Muutos vuosina 1990-2000.

4.1.1 Etelään

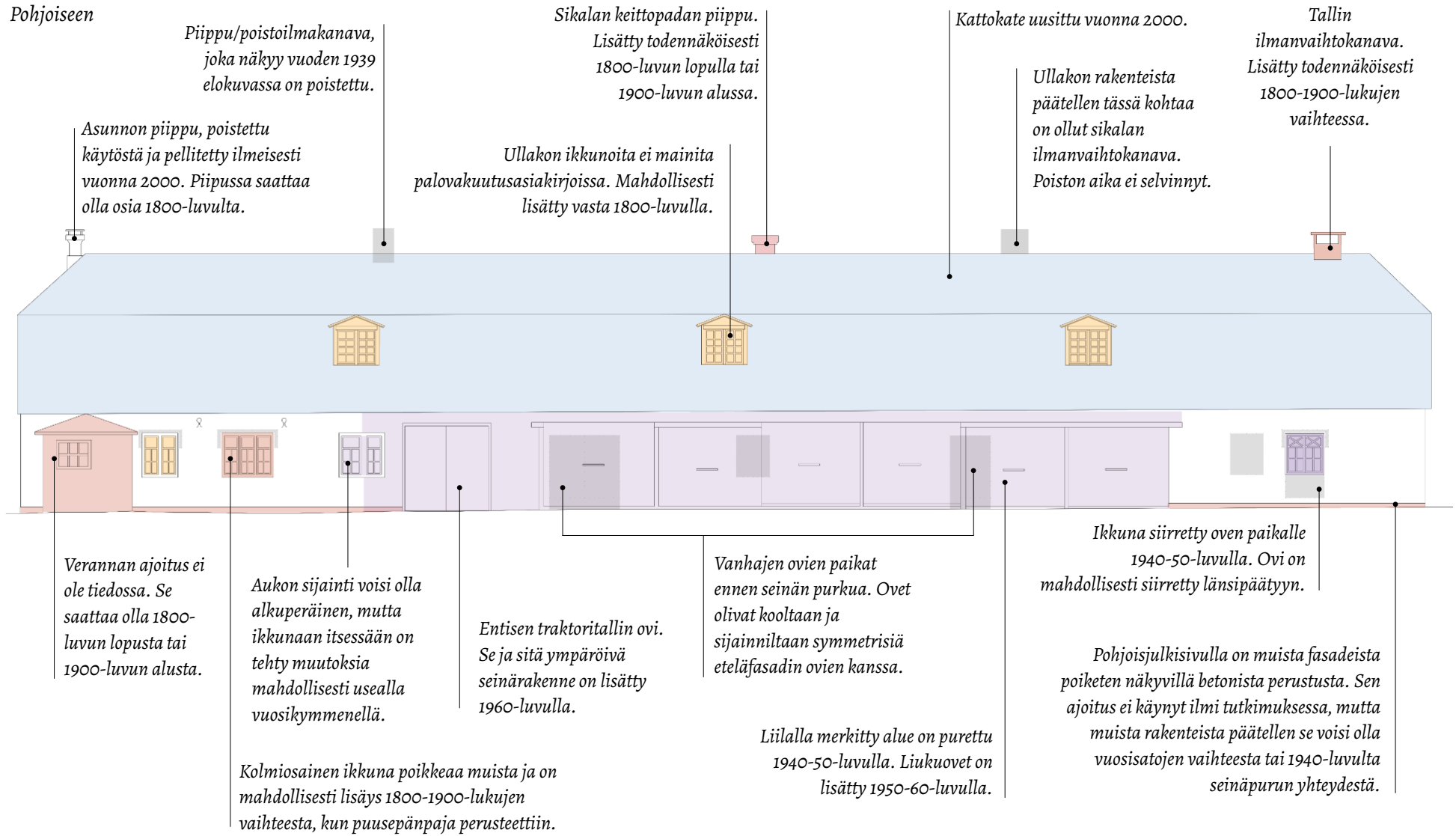
Navetan pääjulkisivu on Tallinmäelle etelään ja julkisivuista se on tutkimuksen valossa toiseksi parhaiten 1800-luvun asussa säilynyt. Julkisivun jakaa kahteen ullakolle johtava silta. Aukotukset ovat todennäköisesti 1800-luvulta lukuun ottamatta nykyisen kahvilan ovia, joka saattaa olla myös aivan 1900-luvun alusta. Ikkunoiden yläpuolelta puuttuu koristeaihe, joka niissä on ollut vielä 1940-luvulla. Lisää ikkunoista ikkunat -kappaleessa. Seinät on rapattu valkoiseksi, kuten vanhimmissa löyty-

neissä lähteissä. Luonnonkivijalka pilkottaa maanrajasta muutaman kymmenen sentin korkeuden verran.

Suurin muutos julkisivuun on vesikatteen vaihtaminen vuonna 2000. Kattokate uusittiin vihreäksi aaltopeltikatoksi Museoviraston erikoisluvalla. Samalla myös ullakon puuovet uusittiin. Alkuperäinen kattokate rakennettaessa on ollut puupaanuista, 1900-luvun alussa kate on ollut tiilestä sekä päreistä ja loppupuoliskolla Onduline-levyistä. Ullakko-

ikkunat etelään ovat mahdollisesti lisäys 1800-luvulla, sillä niitä ei mainita palovaikutusasiakirjoissa, mutta ne esiintyvät jo kuvamateriaalissa 1900-luvun alussa.

Pohjoiseen

Kuva 34.

 Purettu

 Mahdollisesti alkuperäinen tai alkuperäisen kaltainen.

 Mahdollisesti muutos 1800-luvulla

 Muutos 1800-1900-luvun vaihteessa.

 Muutos 1950-60-luvulla.

 Muutos vuosina 1990-2000.

4.1.2 Pohjoiseen

Pohjoisjulkisivu on kokenut eniten muutoksia. Eteläjulkisivun tavoin kattokatteen vaihtuminen ja uusi väri ovat merkittäviä muutoksia, mutta sen lisäksi fasadissa on merkittäviä aukotusmuutoksia. Suurin niistä on yli puolet julkisivusta vievä ulkoseinän purku, kun tilat otettiin kärryajakäyttöön 1940-luvulla. Puretua seinää muurattiin osittain takaisin traktoritalliksi ja avoimeksi jääneet vajat saivat kuusilehtisen liukuovijärjestelmän 1950–60-luvulla. Seinän purku ja uudelleenrakennus vaikuttivat mahdollisesti myös yhteen ikkunaan, joka oli jo aiemmin jäänyt puusepänerstaan ja sikalan lautaseinän halkaisemaksi. Muissakin ikkunoissa ajoitus arvioidaan pääasiassa 1800-luvun aikaisiksi tai 1900-luvun alun muutoksiksi lukuun ottamatta länsipäädyn ikkunaa, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen 1940–50-luvulla. Aikaisemman ikkunan paikalla on nykyään ilmanlämpöpumpun koneisto. Muutaman ikkunan päällä on jäljet niiden yllä olleista koristeista. Myös ullakkoikkunoiden oletetaan olevan lisäyksiä 1800-luvun ajalta, sillä niitä ei mainita palovakuutusasiakirjoissa.

Itäpäättyyn jäävän verannan tarkka ajoitus ei selvinnyt tutkimuksessa. Sitä ei ole mainittu palovakuutusasiakirjoissa ja se esiintyy ensimmäistä kertaa vuoden 1945 piirroksessa. Todennäköisesti lisäys on tehty 1900-luvun alkupuolella, kun asuntokantaa kunnostettiin

ruukilla ensimmäistä kertaa Ahlströmin oston jälkeen. Samaan aikakauteen tai mahdollisesti 1940-lukuun liittyy betonista valettu perustus, jota on vain pohjoisjulkisivulla. Perustus herättää kysymyksiä muidenkin 1800-luvulla muuratuiksi oletettujen seinien iästä, mutta

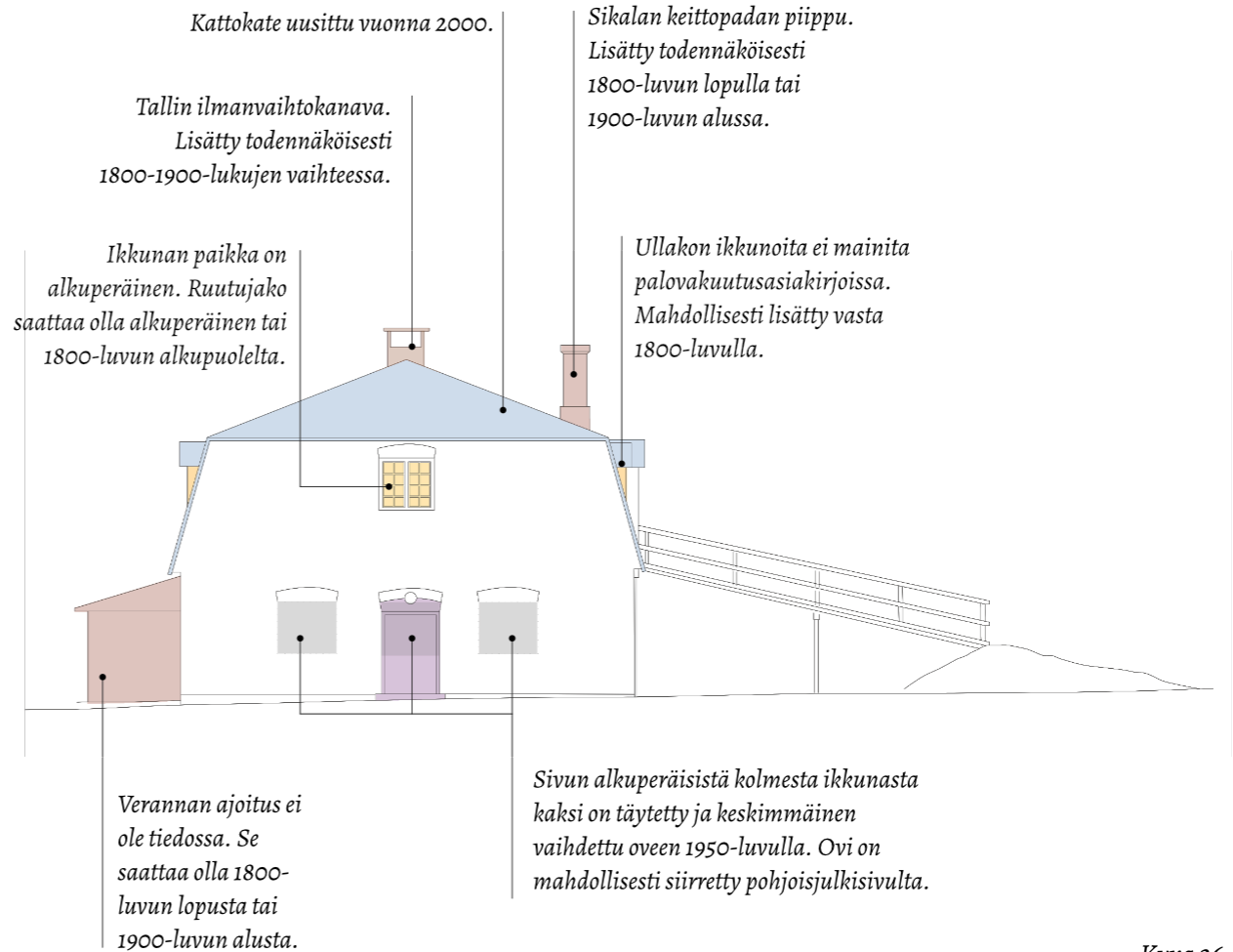
koska tutkimuksessa ei päästy tekemään tarkempaa tarkastelua rappauksen alle, seinien tarkemman iän selvittäminen jää tulevaisuuteen suuremman korjauksen aikaan.

4.1.3 Länteen

Länsijulkisivun aukotuksissa on tapahtunut muutoksia, joista muurauksessa on selkeät jäljet. Julkisivulla on ollut neljä ikkunaa: kolme maantasokerroksessa ja yksi ullakolla. Palovakuutusasiakirjoista päätellen neljä aukkoa saattavat olla alkuperäiset. Ullakon ikkunan puitejako on mahdollisesti ollut kahdeksanruutuisen sijaan kuusiruutuinen, mutta ikkunan koko vaikuttaisi olevan sama.

Julkisivuun on tehty tiedettävästi ensimmäiset muutokset vasta 1900-luvulla. Keskimäisen ikkunan paikalle on tehty ovi ja reuimmat ikkunat on muurattu umpeen 1950–60-luvulla. Ovi on mahdollisesti siirretty pohjoisjulkisivulta.

Nykytilassa julkisivu on osittain maalattu valkoiseksi ja osittain rapattu valkoiseksi ilmeisesti sementtिलाastilla. Julkisivu on vielä 1960-luvulla ollut vailla rappausta (kts. kuva sivulla 31), nykyinen väri on mahdollisesti 1970–80-luvulta. Päädyn edessä on pieni luonnonkivistä ja maasta tehty ramppi ovelle, joka on liittynyt lantatunkioon 1960-luvulla. Maanpinnan nousun vuoksi ramppi on painunut osittain maan sisään. Lohkotuista kivistä tehty perustus pilkottaa maanrajasta kymmenisen senttiä molemmilla reunoilla.

Kuva 36.

	Purettu		Muutos 1800-1900-luvun vaihteessa.
	Mahdollisesti alkuperäinen tai alkuperäisen kaltainen.		Muutos 1950-60-luvulla.
	Mahdollisesti muutos 1800-luvulla		Muutos vuosina 1990-2000.

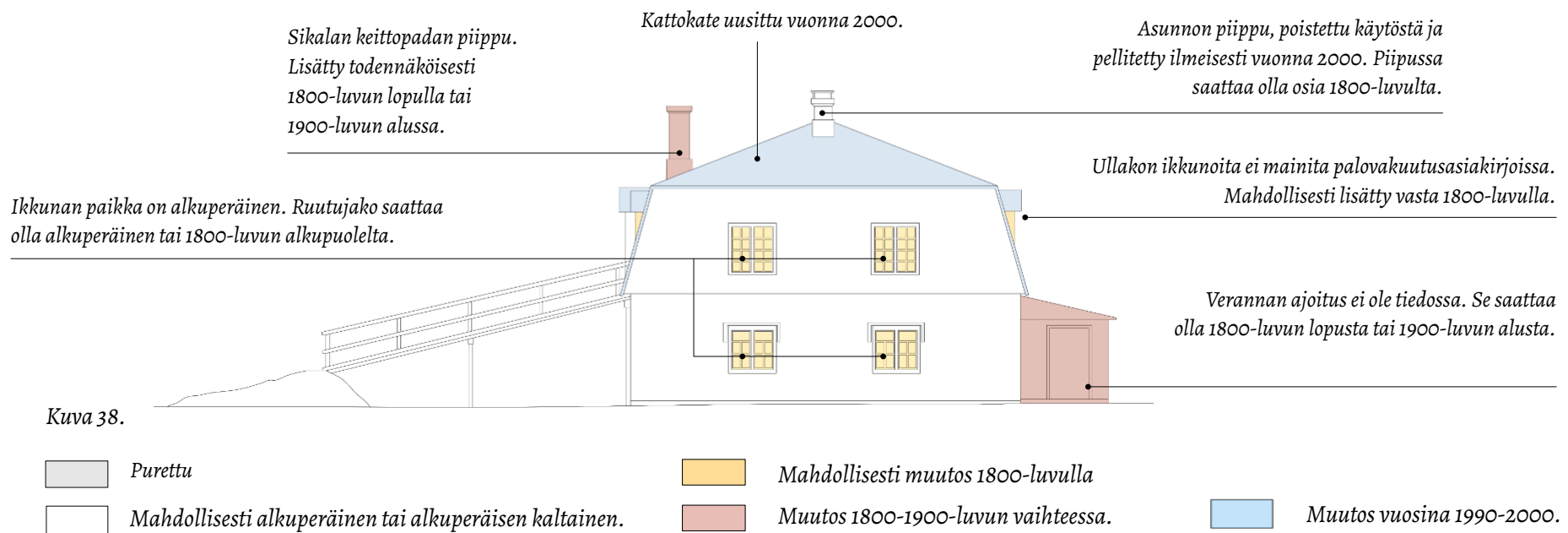
4.1.4 Itään

Julkisivu itään on tutkimuksen valossa Navetan parhaiten säilynyt. Sen ikkunat on aseteltu symmetrisesti ja lukumäärä vastaisi palovakuutusasiakirjojen määrää. Seinässä on säilynyt jälkiä koristeaiheista, jotka kaikissa Navetan ikkunoissa on aiemmin ollut. Luonnonkivijalka pilkkottaa muutamia kymmeniä senttejä maanrajasta.

Muihin julkisivuihin nähden itäjulkisivun erikoisominaisuus on sen ullakkokerroksen

lautaverhous ja rankarakenteinen seinä, mikä erottaa sen rakenteellisesti länsipäädystä ja muista seinistä. Navetasta ei ole säilynyt dokumentteja, jotka viittaisivat tämän päädyn olleen joskus täysin tiilestä, mutta naapurirakennuksesta Tallissa muurauksen osittainen purku on ilmeisesti toteutettu. Tallista on tehty vuonna 1945 mittauspiirustukset, joissa tiilimuuraus on kirjattu nousevan heinäullakolle ja kattorakenteisiin asti, mutta nyky-

tilassa julkisivuverhous on Navetan kanssa samanlainen. Navetan kohdalla ei kuitenkaan ole löydetty todisteita, että pääty olisi joskus ollut muurattu ylös asti. Päinvastoin Trifonoffin elokuvassa vuodelta 1939 seinässä voidaan erottaa räystäskorkeudella oleva lista, vaikka kuva on muuten hyvin haalea tarkempiin päätelmiin.

Kuva 38.

4.1.5 Vesikatto, ullakko ja välipohja

Navetan vesikatto on schröderiläistyypinen mansardikatto, jossa on 1700-luvulla alkaneelle suomalaiselle kartanoarkkitehtuurille tyypilliset kevyesti aumatut tylppäpäädät. Nykyinen vesikate on asennettu vuonna 2000, jolloin myös tehtiin säilyttäviä korjauksia vesikattorakenteisiin. Nykytilassa Navetalta puuttuvat räystäskourut melkein kokonaisuudessaan, mutta niiden kiinnikkeet, jotka mainitaan myös palovakuutusasiakirjoissa, ovat paikoillaan räystäiden alla.

Navetan kattorakenteita voidaan tarkastella heinäullakolla, mutta tutkimushetkellä ullakolla säilytettiin myös Loviisan kaupungin ja kyläyhdistyksen omistamaa irtaimistoa, joka vaikeutti rakenteen huolellista tutkimista. Ullakkoon tuo valoa yhteensä viisi mansardiin avattua ullakkoikkunaa, jotka ovat todennäköisesti lisäyksiä 1800-luvulta. Kattotuolit ovat 5–6 tuumaista hirttä. 2000-luvun alussa tehtyjä vahvennuksia on siellä täällä ilman varsinaista selkeää restaurointiperiaatetta.

Heinäullakon itäpäätty on asunnon kohdalla rajattu lautaseinällä omaksi osakseen, johon kuuluu kaareva lautaseinäinen uloke. Asunto on alun perin ollut ainoa lämpöeristetty tila rakennuksessa ja itäpäädyssä välipohjan purueriste on osittain näkyvillä. Tilassa risteilee ilmanvaihtoputkia, joiden tarkka lisäysaika ei ole tiedossa. Ullakolle on noussut poraat vielä 1950-luvulla.

Loppu osa ullakosta on yhtenäistä tilaa, joka toimii pääasiassa varastona. Kolmen säilyneen piipun sekä ilmanvaihtokanavan rakenteet ovat näkyvillä, mutta niiden lisäksi ullakon keskivaiheilla on myös lautainen ilmanvaihtokanavalta vaikuttava kaarimainen rakennelma, joka on liittynyt todennäköisesti sikalan ilmanvaihtoon 1900-luvun alussa. Kyseisellä kanavalla ei ole enää ulostuloa katolla. Sisäänkäynnin länsipuolella on lautarakenteisia varastokoppeja, jotka ovat osittain hajonneita ja pääasiassa käyttämättömiä.

Kuva 40, Jäänne puisesta vesikourusta.

Kuva 41, Heinäullakon lautarakenteinen itäpäätty.

Kuva 42. Navetan ullakko länteen. Ullakolle on säilyttänyt vuosien saatossa sekä ruukkilaisten, että yhdistysten esineistöä.

4.1.6 Seinärakenteet, perustukset ja lattiat

Navetalla on osittain luonnonkivestä ja lohkotusta kivistä ladottu kivijalka, joka on osittain hautautunut maan sisään. Kivijalan ja tiilimuurauksen kohtaaminen on useassa kohdassa orgaaninen ja antaa rakennukselle hieman elävän helmalinjan. Pohjoisjulkisivulla osa perustuksesta on valettu betonista. Navettaa ympäröi noin puolen metrin levyinen soravyöhyke, joka on lisätty vuoden 2000 korjauksen tienoilla.

Tämän tutkimuksen puitteissa ei ollut mahdollista avata pintarakenteita tai siirtää suurempia tiloihin varastoituja esineitä, joten osaa seinistä ei voitu tarkastella kuin toiselta puolelta tai jättää ne pois tämän tutkimuksen piiristä. Tästä huolimatta sillä mitä saatettiin tutkia, pystyy toteamaan, että Navetan seinät ovat kirjava kokonaisuus eri aikakausien kerrostumia ja jälkiä muutoksista.

Kokonaisuudessa on sekä vanhempia ristilimityksellä että uudempia juoksulimityksellä toteutettuja tiiliseiniä, mutta myös muutama puurakenteinen kevytseinä ja hirrellä täytetty aukko. Ainoastaan itäpäädyn asunto on eristetty, muissa tiloissa seinärakenteeseen kuuluu ainoastaan tiilimuuraus ja rappaus, mikäli seinä on verhoiltu. Itäpäädyn asunnon seinärakennetta ei tämän työn aikana päästy tutkimaan.

Navetan alkuperäiseksi oletetut ulkoseinät ovat yhden ja puolen tiilen ristilimitysmuurausta. Seinät ovat pääasiassa rapattu ulkoa valkoiseksi ja lähes kaikissa seinissä on jälkiä valkoisesta rappauksesta, tai maalauksesta, mikäli rappaus on kulunut pois. Ulkopuolella seinissä on molemmilla pitkillä sivuilla ankkurirautoja lähellä välipohjarakenteita. Osa rautojen päätteistä on irronnut, mutta niiden paikat ovat yhä näkyvillä rappauksessa. Rappausta on myös vanhempien seinien sisäpinnoilla. Alun perin rappauksessa on käytetty kalkkilaastia, mutta korjaustöitä 1900-luvulla ja sen jälkeen on tehty sementtilaastilla, mikä on aiheuttanut vanhan kalkkilaastin lohkeamia.

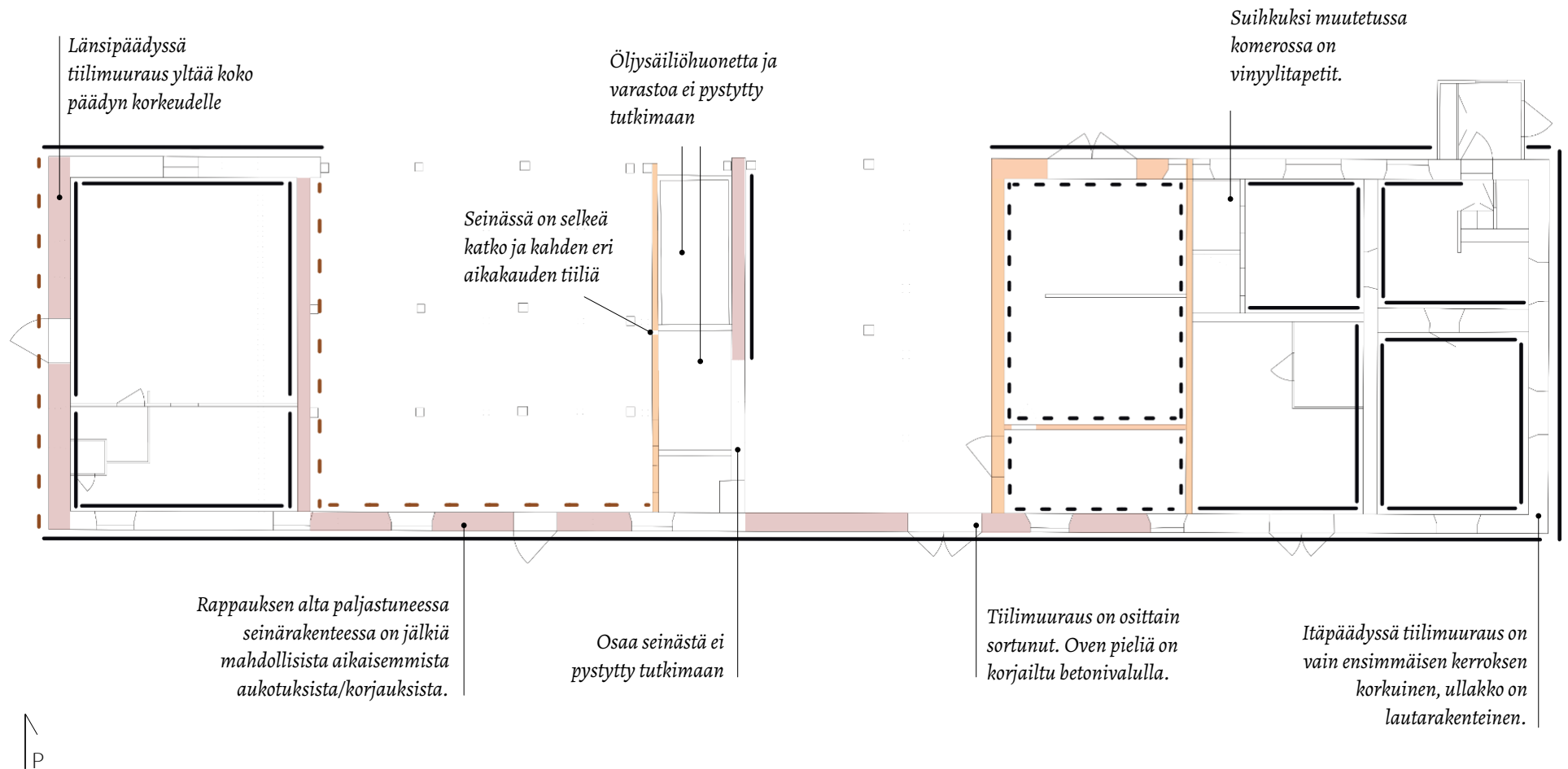
Seinissä, joilta rappaus on kulunut pois, on näkyvillä myös mahdollisten aikaisempien aukkojen jälkiä myös niissä seinissä, joissa ei löytyneiden piirrosten tai kuvien perusteella ole ollut aikaisempaa aukotusta. Eteläseinällä vaja numero yhden tiloissa seinään muurattu tiilikaaria ja kollaasimaisia tiilikenttiä voidaan tarkastella. Pohjoisseinän muurausta ei rappauksen ja sen purun vuoksi juurikaan voitu kartoittaa.

Uusimmat seinät on toteutettu juoksulimityksellä. Uudet seinät ovat pääasiassa tilaa jakavia sisäseiniä lukuun ottamatta traktori-

tallin osuutta pohjoisjulkisivulla. Se herätti epäilyksen myös muun pohjoisen ulkoseinän rakenteesta, mutta paksun rappauksen vuoksi sitä ei tämän tutkimuksen yhteydessä päästy selvittämään. Uusissa seinissä mielenkiintoisen kohdan muodostaa öljysäiliöhuoneen ja sen rinnalla olevan varaston länsiseinä, sillä muurauksessa on selkeä katko. Seinärakenne vaikuttaa kuitenkin olevan samalta aikakaudelta.

Navetan lattiarakenteet ovat moninaiset. Kuten seinärakenteiden kanssa, myöskään lattiarakenteita ei pystytty avaamaan. Navetalla alapohjaan ei jää erillistä ryömintätilaa. Huomioina voidaan kuitenkin esittää toisen vajan olevan maalattainen, kun taas läntisemmän vajan lattia on valettu betonista. Betonivalua on myös keittotilassa ja traktoritallissa. Länsipäädyn myymälätilassa on laattalattia, jonka alla on vuoden -87 piirroksien mukaan betonivalu. Asunnossa on muovimatto tunte mattoman alapohjarakenteen päällä.

Kuva 43.

	Ristilimitys		Rappaus
	Juoksulimitys		Maali
			Jäänteitä rappauksesta tai maalista

Kuva 44, Vanha oviaukko 1800-luvulta on tukittu 1900-luvun alussa.

Kuva 45, Länsipäädyn tiilimuuraus ullakolla. Muurauksen paksuus vaihtuu noin metrin korkeudella lattiasta.

Kuva 46. Läntinen vaja etelään. Seinän muurauksessa on useita tukikaaria ja jälkiä mahdollisista aikaisemmista aukoista. Kivijalka pillkottaa sementtivalun takaa.

4.1.7 Ovet

Navetan ovet koostuvat useiden eri vuosien kerrostumista. Vanhin ovi on mahdollisesti 1800-luvun alusta, ellei alkuperäinen. Se on palovakuutusasiakirjojen mukaisesti pane-loitu puuovi, jossa on kaksi rautasaranaa ja taittopuomilukko. Ovi on alun perin ollut kak-sinkertainen: auennut sisään sekä ulos. Nyky-ään ovilehtiä on vain yksi. Toiseksi vanhimman oviparin on oletettu olevan eteläjulkisivun kak-soisovet, jotka ovat johtaneet läävään. Sijainnin ja saranoiden puolesta ne saattavat olla alku-peräisetkin, mutta ne on toteutettu kevyem-mällä rakenteella kuin länsivajan ovi ja puuma-teriaali vaikuttaa uudemmalta. Ovi on kenties kunnostettu vanhoihin saranoihin 1900-luvul-la. Seuraavaksi vanhimmat ovet ovat entisen puusepänerstaan kak-soisovi ja länsipäädyn tallin ovi. Niistä tarkemmin kuvien yhteydessä.

Erityisesti ovien saranoissa on näkyvillä aikakerrostumia ja useiden eri seppiä käden-jälkeä. Saranat ovat suurella todennäköisyy-dellä ruukin omaa tuotantoa. Ovista löytyy myös vanhoja lukkopesiä, vetimiä sekä hakoja.

Palovakuutusasiakirjojen mukaan raken-nuksessa on ollut alun perin vain yksi sisäovi karjakeittiön ja läävän välillä. Kyseinen aukko on täytetty ja ovi on mahdollisesti siirretty muualle. Nykyisin sisäovia on useampia ja niitä on mahdollisesti kierrätetty Navettaan muista rakennuksista.

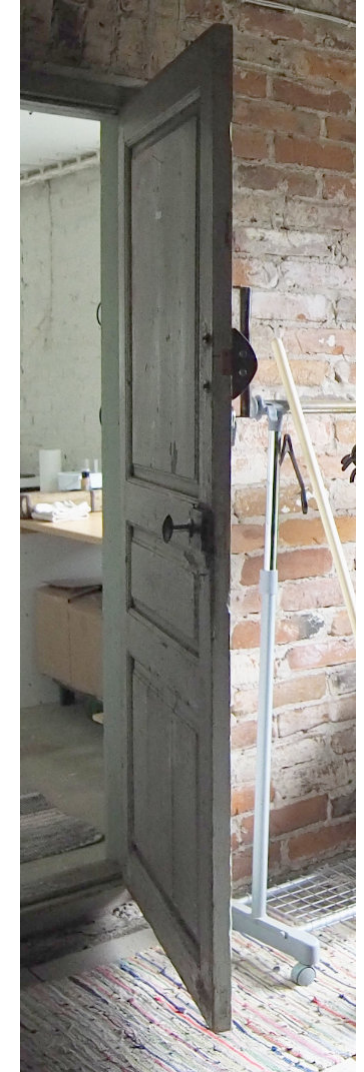

Kuva 47, Läntiseen vajaan, entiseen läävään johtanut ovi. Ovi on oletettavasti rakennuksen vanhin. Sillä on lautaovimainen runko pystysuuntaisella lautarangalla, joka on koottu poikkipienoilla ja vinotuella. Ulkoa ovi on verhottu vaakasuuntaisella ponttilaudalla ja muotoillut takorautasarانات on jätetty näyttävästi oven ulkopuolelle. Sisäpuolella ovesa on jäljellä vanha lukkopesä, joka muistuttaa vakuutusasiakirjoissa kuvatun taittopuomilukon pesää. Sisäpuolella ovenpielessä on vielä jäljellä sisemmän oven saranatpit.

Kuva 48, Toiseksi vanhimpana ovena pidetään eteläfasadin kaksoisovea, joka johtaa itäiseen vajaan. Se on ulkoa verhoiltu vaakasuuntaisella ponttilaudalla, mutta siitä puuttuu pystysuuntainen lautaranka. Kokonaisuus on kasassa lautaoven tavoin sovelletulla pienarangalla. Puumateriaali vaikuttaa uudemmalta ja ponttilauta kapeammalta. Myös saranoissa on eroja ja ne vaikuttavat olevan kahden eri sepän tekemät. Kuvassa yläoikea sarana on samanlainen kuin läntisen vajan oven saranat. Muut edustavat sulakampaa tyyliä, mitä on nähtävillä mm. Letkumakasiinin ovissa. Sisäovesta on jäänteinä ruostuneet saranatapid. Ovenpieltä on korjattu uudella puuosalla.

Kuva 49, Itäisen vajan ja keittotilan välillä on kolmipeilinen puuovi, jonka ikä ei ole tiedossa. Oviaukko on lisätty 1970-80-luvulla.

Kuva 50, Länsijulkisivun ulko-ovi on mahdollisesti siirretty pohjoisjulkisivulta. Mikäli se on siirretty, ovi saattaa olla osittain 1800-luvun alusta. Sen tarkkaa rakennetta ei päästy tarkastelemaan, mutta ulkoa ovi on verhottu muiden vanhojen ovien tapaan vaakaponttilaudalla. Sen sijaan sisällä on vaneri ja saranat sekä painikkeet ovat modernit.

Kuva 51, Eteläjulkisivulla, entinen puusepänverstaan ovi. Oviaukko on tehty 1800-1900-luvun vaihteessa. Alkuperäisessä ovessa ei ole ollut ikkunoita tai sormipanelointia. Tämä ovi on mahdollisesti 1950-luvun tienoilta. Oven sisäpuolelle tehdyt x:n muotoiset rautakaltrit ovat mahdollisesti lisäys mahdollisesti 2000-luvun puolella.

Kuva 52, Muista ulko-ovista eroten verstaan oven sisäovent ovat säilyneet. Tyyliltään ne eroavat ulko-ovista, mutta saattavat olla samalta aikakaudelta.

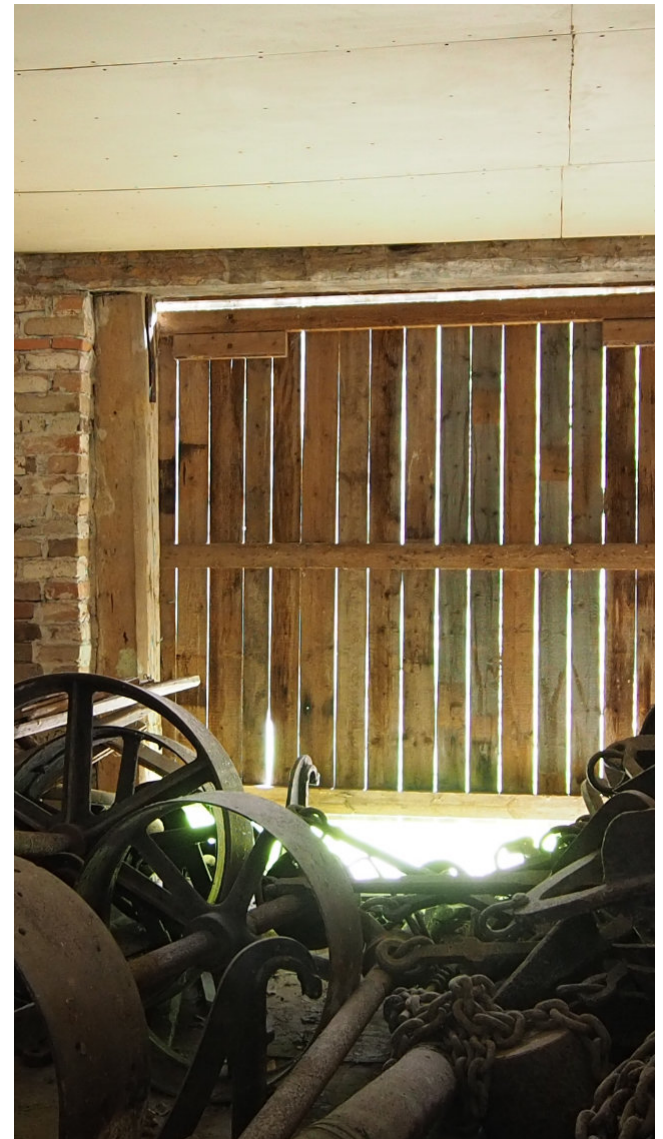

Kuva 53, Ullakon ovi on uusittu vuonna 2000 vanhan oven saranoihin sen aiempaa kokoa noudatellen. Oven vaakaponttilauta on samaa leveyttä, kuin maantasokerroksen itäisen vajan ovissa ja myös runko on ratkaistu samalla tavalla.

Kuva 54, Pohjoisjulkisivun entisen traktoritallin ovi on kaksoisovi, joka on verhottu pystysuuntaisella sormipanelilla. Ovi on lisätty 1960-luvulla.

Kuva 55, Osa pohjoisjulkisivun liukuovista. Pystysuuntaisesta laudat on sidottu yhteen yksinkertaisin pienamaisin ottein. Ovien kiskot on tuettu seinämuuriin molemmista päistä. Nykytilassa ovet liikkuvat enää heikosti ja ovat enemmän osa staattista julkisivua. Ovet on lisätty 1950-luvulla.

4.1.8 Ikkunat

Suurin osa Navetan ikkunoista noudattaa samaa tyyppiä. Ikkunoilla ei ole vuorilautoja eikä niitä ole pellitetty. Ne ovat kaksipuitteisia puuikkunoita, joiden välissä on kiinteä pystyvälikarmi. Puitteiden ruutujako on vaihteleva-tekijä: puitteet on jaettu aina alhaalta neljään ruutuun, mutta ylin rivi on joko vinoruudutusta tai koko puitteen levyinen yksi ruutu. Osassa ikkunoista on saranat tuuletusta varten. Suurimmassa osassa aukoista on kahdet lasit, mutta muutamasta ikkunasta sisempi lasi puuttuu. Sisemmissä ikkunoissa on myös merkittävästi variaatiota ja niitä on ilmeisesti korvattu rikkoutuessa välittämättä niin tiukasti aikaisemmasta puitejaosta. Palovaikuutusasiakirjoissa mainitaan ikkunoiden olevan kuuteen ruutuun jaettu, mikä oli tyyppillistä vielä 1800-luvun alussa ja esimerkiksi Strömforsin Krouvinmäellä, joka on Navetan kanssa samoihin aikoihin rakennettu, on yhä kuusijakoiset ikkunat. Voi olla, että Navetan ikkunat on uusittu 1800-luvulla koristeellisemmiksi.

Tutkimushetkellä ikkunat on maalattu harmaaksi, mikä on saattanut olla myös niiden alkuperäinen väritys. Osan ikkunoista yläpuolella on selkeät jäljet niissä aiemmin olleista koristeaiheista. Itäpäädyssä aiheet on maalattu paikalleen, mutta alun perin ne on todennäköisesti toteutettu kolmiulotteisina. Krouvinmäen savitalossa on samanlaiset koristeaiheet.

Kuva 56, Navetan itäpääty. Ikkunan koriste ei ole kolmiulotteinen vaan maalattu paikalleen. Maalin reunassa on keltaista väriä. Ikkuna on 1800-luvulta. Tässä ikkunassa ei ole kolmioaiheita ylimmissä ruuduissa.

Kuva 57, Krouvinmäen savitalon ikkunaa kehystää koristeaihe, joka muistuttaa Navetan ikkunoiden yllä olevan muodon jäänteitä. Ikkuna on kuusiruutuinen, kuten Navetan ikkunat ovat saattaneet olla.

Kuva 58, Länsijulkisivun ullakon ikkuna. Ikkuna poikkeaa maantasokerroksen ikkunoista yksinkertaisuudellaan. Palovakuutusasiakirjojen mukaan ullakonkin ikkunat olivat kuuteen ruutuun jaettuja, mutta tämän ikkunan heloja ja rakennetta tarkastellessa voi olla, että ullakon ikkunat olivat kahdeksanjakoisia alunperinkin. Toisin kuin itäpäädyn puurungossa istuvilla ikkunoilla, länsipäädyn ikkunalla ei ole vuorilautoja.

Kuva 59, Ullakon ikkunankin yksityiskohtiin on kiinnitetty huomiota. Ikkunan pieni hela on muotoiltu täysin eri tavalla, kuin muiden ikkunoiden, mikä voisi viitata sen vanhempaan ikään.

Kuva 60, Itäjulkisivun ullakon ikkuna on jaoltaan samanlainen kuin länsipäädyn, mutta sillä on vuorilaudat ja puitteet on koottu siroin kulmaraudoin. Puitteet on maalattu valkoiseksi.

Kuva 61, Pohjoisjulkisivu, ullakon kattoikkuna. Ikkuna on puitejaoltaan ja tyyliltään hyvin samankaltainen kuin ullakon päätyikkunat. Vihreä väri on todennäköisesti peräisin vuoden 2000 kattokunnostuksesta.

Kuva 62, Eteläjulkisivu, läntisen vajan itäinen ikkuna. Tässä ikkunassa ei ole sisäpuitteita. Ikkunan ylimmät ruudut on jaettu vertikaalisin jakopuittein kolmioiksi ja koko puite on koottu puunauloin. Läntisessä puitteessa on saranat.

Kuva 63, Keittotilan itäinen ikkuna. Osa sisemmästä puitteesta puuttuu. Myöhemmin rakennettu tiiliseinä väistää kevyesti vanhaa ikkunaa. Puite on koottu kulmaraudoin ja siinä on pieni sormihaka.

Kuva 64, Pohjoisjulkisivu, entisen karjakeittiön ja puusepänverstaan ikkunat (nykyinen asunto). Ikkunoiden yllä näkyy jäljet vanhoista koristeaiheista. Kolmiruutuisen ikkunan itäisimmässä puitteessa on saranat ja tuulihaat. Kummassakaan ikkunassa ei ole ylimpien ruutujen kolmioaiheita.

Kuva 65, Kolmiosaisen ikkunan sisäpuitteet ovat yksiruutuiset ja mahdollisesti 1970-luvun kunnostuksesta.

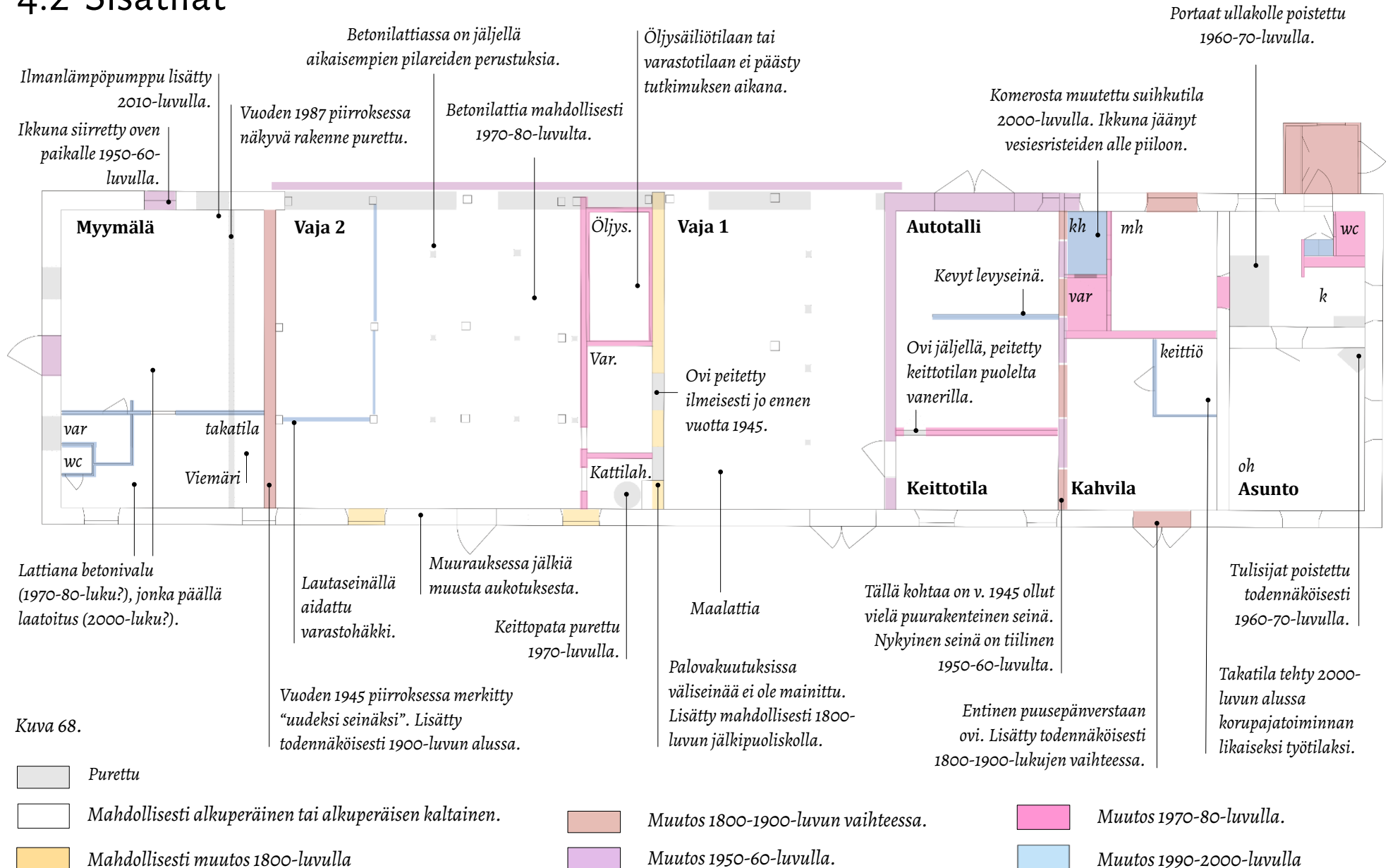

Kuva 66, Traktoritallin ja puusepänverstaan väliin jäänyt ikkuna-aukko. Muista ikkunoista poiketen itäpuolella on kolmiruutuinen puite ja sisäpuolella taas yleisempi viisiruutuinen puite (kuva s. 68). Länsipuoli on jäänyt sisältä eristekerroksen taakse.

Kuva 67, Pohjoisjulkisivu, läntisin ikkuna, siirretty tälle paikalle 1950-60-luvulla. Ulkoa päin ikkuna on hyvin samanlainen kuin muut, mutta sisällä on kolmijakoiset puitteet. Mahdollisesti alkuperäisen ikkunan sisäpuitteet eivät olleet ehjät ja ne korvattiin näillä.

4.2 Sisätilat

Kuva 68.

4.2.1 Itäpäädyn asunto

Itäpäädyn asuntoon kuuluu nykymuodossa kolme huonetta, vessa, vaatehuone, komeroon tehty suihku ja sisäänkäyntiveranta. Veranta sijaitsee Navetan pohjoispuolella, jonka itäpuolelta ulko-ovi sijaitsee. Ensimmäinen tila, on keittiön ja eteistilan yhdistelmä, johon on 1940-luvun jälkeen tehty vessa. Huoneiston alakattomaailmassa kulkee välipohjan palkistot etelä-pohjoissuunnassa. Seuraava tila etelään on entinen kammari, nykyinen olohuone, josta aukeaa ikkunat kahteen suuntaan. Viimeisenä on eteisestä länteen huoneiston uusin lisäys, joka on tehty 1970-luvulla puusepänpajan lopetettua. On tosin mahdollista, että oviaukko on palovakuutusasiakirjoissa puhuttu aukko karjakeittiön ja läävän välissä, jolloin täytetty muuraus olisi vain purettu. Tämän varmistamiseksi seinää pitäisi tutkia tarkemmin rappauksen alta myös muilta osin.

Uusin lisäys asuntoon on ollut suihkutila 2000-luvulla, joka on tehty toiseen makuuhuoneeseen kuuluneista vaatehuoneista. Muutosta varten ovi, joka aiemmin sijaitsi eteläisen vaatehuoneen sisällä, on siirretty toisen vaatehuoneen oven rinnalle.

Asunnossa on jäljellä runsaasti 1940–70-luvun rakennusosia kuten kiintokaapistoja, vetimiä ja painikkeita. Asunnon lattiat on päällystetty muovimatolla, jonka ajoitus ei selvinnyt tutkimuksessa.

Kuva 69, Entinen kamari, nykyinen olohuone kaakkoon.

4.2.2 Kahvila

Kahvila on aloittanut toimintansa 2010-luvun lopussa entisen korupajan tiloissa. Korupaja taas sijaitsee entisen puusepänerstaan kohdalla. Ennen kahvilaa tilassa on toiminut myös taidegalleria ja rakennusapteekki. Korupajan toiminnan aikana tilaan on rakennettu pieni takatila likaiseen työskentelyyn, joka on muutettu nyt keittiöksi. Tilassa on lautainen alakatto ja seiniä on päällystetty tapetein. Kahvilan toiminta on levittäytynyt Navetan eteen, johon on aseteltu kahvilapöydät. Tila itsessään toimii myymälän tapaan. Esteettömämpää pääsyä varten luonnonkiviportaalle on tehty lautaramppi samaan tyyliin kuin esimerkiksi Letkumakasiinissa ja Artesaani-aitassa.

Kuva 70, Kahvila ennen kesäsesoginin alkua. Kuva kohti koillista, omaksi tilakseen rajattua keittiötä.

4.2.3 Öljysäiliötila ja kattilahuone

Öljysäiliötilaan tai sen vieressä olevaan varastotilaan ei päästy sisään tutkimuksen yhteydessä. Kattilahuoneesta on tehty sähköpääkeskus.

4.2.4 Autotalli

Autotalli, eli entinen traktoritalli, on tutkimushetkellä vuokrattu autotalliksi/varastoksi. Tila on jaettu puoliksi kuitulevyistä ja laudasta rakennetulla kevytseinällä. Ovi, joka johtaisi keittotilaan on yhä paikoillaan, mutta peitetty keittotilan puolelta. Tiiliseinät on maalattu valkoiseksi ja tilassa pystyy hyvin tarkastelemaan myös pohjoisseinän muurausta, joka on uudempaa kuin muissa näkyvissä ulkoseinissä.

Kuva 71, Autotallin puoli seinän jakamasta ikkunasta.

Kuva 72, Käytöstä poistettu ovi keittotilaan.

4.2.5 Itäinen vaja ja keittotila

Vajaksi kutsutuista tiloista itäisempi on tutkimushetkellä kahvilan pitäjän yritystoimintaan liittyvän jurttasaunan oleskelutilakäytössä. Tila on täysin lämmittämätön: sen sulkee pohjoisesta ainoastaan liukuovet. Vajasta puuttuu suurilta osin alakattoverhous, joka antaa mahdollisuuden tarkastella välipohjarakennetta. Kerrostumat 1900–2000-luvun vaihteen korjauksista ovat esille selkeästi. Tilaa on jaettu alueisiin laipioihin kiinnitetyin kankain ja vajan lounaisnurkka on varastokäytössä, eikä sitä pystytty tutkimaan tarkemmin. Tilassa on maalattia, joka on tutkimushetkellä peitetty poppanamatoin.

Vajatilaan yhdistyy keittotila, jossa on vesipiste ja tilat kylmäsäilytykselle. Keittotilasta on joskus ollut kulku autotalliin, mutta ovi on suljettu pois käytöstä keittotilan puolelta. Tilassa on betonilattia ja kuitulevyistä tehty alakatto. Valaisimet ovat samaa aikakautta autotallin valaisimien kanssa.

Kuva 73, Keittotila länteen. Oikealla näkyvän maassa seisovan kaapin takana on ovi autotalliin.

Kuva 74, Itäinen vaja etelään. Välipohjarakenteen korjaukset erottuvat eri-ikäisinä puurakenteinen. Oikealla seinässä näkyy hirsirakennetta kohdasta, josta on ennen 1940-lukua ollut kulku kahtia jaetun navetan puoliskojen välillä.

4.2.6 Läntinen vaja

Läntinen vaja on tutkimushetkellä käytössä juhlatilan ja varaston välimuotona. Tilaa on sisustettu valoilla ja pöydillä. Luoteiskulmassa on lautaseinäinen häkkivarasto, jossa on todennäköisesti Loviisan Kaupungin omistuksessa olevia Strömforsin vanhojen teollisuusrakennusten laitteiden osia. Tilassa on HRH-Suunnittelun inventaarion mukaan sementti-valulattia, joka on lohkeillut paikoitellen pahasti. Tilaa jäsentävät laipioita tukevat hirsipylväät, joille on tehty pienet valetut jalustat. Tilan lattiassa on jälkiä myös aikaisemmista jalustoista, jotka voivat viitata toisen aikakauden pilaristoon esimerkiksi ajalta, kun tila oli jaettu hevosten karsinoihin sota-aikana. Tilan itäseinällä on kattilahuoneen ja öljysäiliötilan viereisen varaston ovet.

Kuva 75. Vajan ja myymälän (ent. talli) välinen seinä. Muuraus on ristilimitystä kuten vanhimmissa seinissä, mutta tutkimuksen mukaan sen rakentaminen ajoittuu 1800-1900-luvun taitteeseen.

Kuva 76, Läntinen vaja kaakkoon. Lattia on halkeillut erityisesti kohdissa, joissa vaikuttaa olevan aikaisemman pilariston tassuja jäljellä. Vasemmalla näkyy öljysäiliöhuoneen 1970-luvulla lisätty tiiliseinä, joka on perustettu betonivalulle. Seinässä on selkeä sauma kohdassa, jossa öljysäiliöhuone vaihtuu varastoksi.

4.2.7 Myymälä

Tutkimushetkellä myymälätila oli poissa käytöstä, mutta tilassa pidettiin yllä matalaa lämpöä ilmalämpöpumpulla. Se on asennettu 2000-luvulla. Aikaisemmasta käytöstä on jäänyt väliseinärakenne, joka erottaa myymälätilan takatilasta, jossa on muun muassa vessa ja vesipiste. Tilassa on ilmeisesti sijainnut myös asiakasvessa, joka on purettu myöhemmin. Takatilassa on viemäri lattiassa lähellä itäseinää. Tilan kaikki seinät on valkoiseksi rapattu, eikä niiden läpi erotu tiililadontaa tai vanhoja aukotuksia. Alakatto on lautainen ja siinä on jälkiä mahdollisesta aikaisemmasta valaistuksesta tai kiintokalustuksesta. Lattia on laatoitettu klinkkerilaatoilla koilliskulmaa lukuun ottamatta, jossa lattian pohjarakenteena toimiva betonivalu on esillä. Valun reuna seuraa linjaa, jossa aikaisemmin on sijainnut ilmeisesti hevosten syöttöparsi tai muu seinämainen rakenne, joka näkyy vuoden 1987 inventaariopiiirustuksissa.

Kuva 77, Myymälän takatila itään. Kuvan vasemmassa reunassa näkyy tilan viemäri. Tilassa on myös patteri. 1900-luvun alussa tehty seinä on rakennettu aivan ikkunaan kiinni.

Kuva 78, Myymälätila pohjoiseen.

5 Johtopäätökset

Strömforsin Navetta on osa Virginia af Forsellesin mittavaa rakennuskannan uudistamista vuosien 1800–1810 ja merkittävä osa Strömforsin pohjoispuolen Tallinmäen rakentumisesta. Navetta valmistui vuonna 1809 aikaisemman tulipalossa tuhoutuneen navettarakennuksen paikalle. Se rajaa Tallinmäen aukion pohjoisessa ja muodostaa päätteen Ruukintieltä haarautuvalle pohjoistielle. Alun perin rakennuksessa oli yksi suuri läävä ja karjakeittiö itäpäädyssä sekä koko rakennuksen kokoinen rehu-ullakko. Valmistuessaan Navetta oli ruukin ensimmäinen kokonaan tiilestä tehty rakennus. Katto oli ilmeisesti saman muotoinen, mutta katettu mäntypanuina.

Tutkimuksen mukaan Navetassa tehtiin pieniä muutoksia jo 1800-luvulla, jotka liittyivät läävän jakamiseen kahteen sekä mansardin ullakkoikkunoiden lisäykseen. 1900-luvun alussa Navettaan on tehty puusepänpaja, joka on tuonut yhden parioven lisää eteläjulkisivulle. Sen jälkeen muutostahti on nopeutunut sekä alkanut vaikuttaa rakennukseen kokonaisvaltaisemmin. Maailmansotien jälkeen karja siirrettiin kokonaan Petjärven ratsutilalle ja Navettaan tehtiin läävän tilalle kärryvarasto. Muutoksen yhteydessä purettiin merkittävä osa rakennuksen pohjoisesta ulkoseinästä. Osa siitä muurattiin takaisin ja jäljelle jäänyt avo-

varasto peitettiin liukuovin 1950–1960-luvulla, kun ruukin ensimmäiselle traktorille haluttiin suojaisampi autotalli.

Rakennus poistui eläinten käytöstä lopullisesti 1970-luvulla, kun aika jätti viimeisistä hevosista, joille oli tehty Navetan länsipäätyyn talli. Samalla vuosikymmenellä rakennuksen lämpöratkaisuja uusittiin ja entisen läävän keskiosiin tehtiin öljysäiliöhuone. Tämän jälkeen pääosin varastona toiminut Navetta sai uuden tarkoituksen 1980-luvulla, kun Strömforsin elävöittämiseen pyrkivä Ruukkiprojekti hahmotteli tiloja käsityöläisten käyttöön. Navetan itäpääty on säilynyt asuinkäytössä, mutta muissa rakennuksen maantasokerroksen tiloissa on 1990-luvulta tutkimushetken toiminut erilaisia puoteja ja käsityöläisiä. Tutkimushetkellä suurin osa tiloista oli varastokäytössä.

Tämän tutkimuksen aikana kerätyn tiedon perusteella Strömforsin Navetan säilyneisyydestä, arkkitehtuurista, arvoista ja merkityksestä voidaan lausua seuraavaa:

Navetta on hyvin ominaispiirteensä säilyttänyt entinen läävä ja karjakeittiö, jonka on rakennuttanut Tallinmäen aukion pohjoislaidalle **Strömforsin henkilöhistoriassa merkittävä** vuorineuvoksetar Virginia af Forselles. Valmistuttuaan rakennus nautti **aikalaisarvostusta**, joka käy ilmi muun muassa vuoden 1809/1811 palovakuutusasiakirjan kuvauksesta.

Navetta on rakennettu **kestävistä materiaaleista**, jotka ovat merkittävä osa rakennuksen ominaisluonnetta sekä arvoa. Navetalla on luonnonkiviperustukselle tehty tiilirunko, jonka tiilet ovat Strömforsin ruukin omaa tuotantoa ja se on **ruukin ensimmäinen** täysin tiilestä toteutettu rakennus. Navetan toteutus on **harvinainen** myös suuremmissa mittakaavassa, sillä se edustaa sekasantanavetan sijaan **luontinavettatyyppejä**. Sekä luontinavetat, että tiiliset navetat ovat tutkimuksen valossa olleet harvinaisia Etelä-Suomen alueella 1700–1800-luvun alussa. Rakennuksen erityislaatuisuuteen lisää sen palovakuutusasiakirjoissa mainittu **alkuperäinen paanukate**, joka sekin on ollut **epätyypillinen** maatalousrakennuksissa. Nämä piirteet sekä Navetan suuri koko vahvis-

tavat Tallinmäen rakennusten olleen erityis-
asemassa verrattuna tavallisiin maatalous-
rakennuksiin.

Navetta on **olennaisimmilta ulkoisilta piirteiltään** sekä mittasuhteiltaan säilynyt **rakentamishetken kaltaisena**. Rakennus edustaa tyyliltään niukkaa **kustavilaista klassismia**, johon on yhdistetty 1700-luvulla kartanosuunnittelussa suosion saavuttanutta mansardikaton tylppäpäistä tulkintaa. Muuten hyvin yksieleiseen julkisivuestetiikkaan ovat kuuluneet hillityt kaariaiheet ikkunoiden yläpuolella. Ulkoasun ominaispiirteet ovat **yhteneväiset** muiden Tallinmäen rakennusten kanssa. Osa ulkoasun muutoksista kuten vesikattokate, on tehty niin, että ne **voidaan palauttaa** alkuperäisen kaltaiseksi halutessa. Julkisivujen aukotuksesta Tallinmäen aukiolle aukeava eteläjulkisivu on **säilynyt** tutkimuksen mukaan nykyhetken kaltaisena 1900-luvun alusta asti. Viimeisin siihen tehty lisäys on ollut puusepänpajan sisäänkäynti julkisivun itäreunalla 1900-luvun alussa. **Lähes muuttomattomana** voidaan pitää **itäjulkisivua**. Aukotusmuutoksista suurin sijoittuu pohjoisjulkisivulle, josta on poistettu merkittävä osa seinämuurausta ja lisätty tilalle liukuovi-järjestelmä. Muutos liittyy aikaan, jolloin karjan pito loppui Strömforsissa kokonaan ja voidaan näin **arvokkaana** osana rakennuksen

käyttöön liittyvää kehitystä.

Navetan **rakennusrungossa** on jäljellä **alkuperäiseksi** oletettua seinämuurausta sekä paikoittain **kerrostumia** 1800-luvun aikaisista aukotusmuutoksista. Länsijulkisivussa ikkuna-aukkojen poistoista on kerrostumia myös 1950–60-luvulta. Sisätiloja jakavat seinärakenteet ajoittuvat 1800-luvun jälkipuoliskolle, 1900-luvun alkuun, 1950–60-luvulle sekä 1970-luvulle. Muurauksissa nähdään yleisen rakenneperiaatteen muuttuminen perinteisestä ristilimityksestä juoksulimitykseen.

Navetassa on **säilynyt** paljon **puurakenteita ja rakennusosia**, joiden ajoitus voidaan sijoittaa 1800-luvulle, ellei aivan rakennus hetkeen asti. Muun muassa kattotuoleissa, ikkunoissa, ovissa ja erityisesti ovien saranoissa on paljon vanhoja osia. Navetan maantaso-kerroksen perustyyppin kahdeksanruutuiset ikkunat ovat todennäköisesti vaihdettu palovakuutuksessa mainittujen alkuperäisten kuusiruutuisten tilalle 1800-luvulla. Samaan aikaan on mahdollisesti lisätty mansardin ullakkoikkunat. Muutoksesta huolimatta niille voidaan jo **iän perusteella antaa arvoa** osana Navetan kokonaisuutta, vaikka ne eivät palovakuutusasiakirjojen perusteella välttämättä ole alkuperäiset. Rakennuksen ikkunat ovat ulkoa pääosin **yhteneväiset**, mutta sisälaseissa on enemmän monimuotoisuutta.

Pohjoisjulkisivulta on mahdollista löytää myös muutama mahdollisesti vasta 1900-luvun alkupuolella lisätty ikkuna, jotka jäljittelevät vanhempien tyyliä. **Rakennuksen ovista** on löydettävissä **alkuperäiseltä** vaikuttavia yksilöitä sekä erityisesti valikoima erilaisia 1800-luvun saranoita. Vuoden 2000 korjauksessa uusia ovia on tehty vanhan mallin mukaan hyödyntäen alkuperäisiä saranoita.

Navetan **sisätilojen säilyneisyydestä** täytyy erikseen arvottaa itäpäädyn asuntoa, joka on Navetan **pisimpään käyttötarkoituksensa säilyttänyt** tila. Tilakokonaisuus on säilynyt alkuperäiseksi oletetussa kahden kammarin muodostelmassa noin 1970-luvulle asti, jonka jälkeen siihen on liitetty yksi huone lisää. **Asunnossa on säilynyt** myös asuinolojen kehitykseen liittyviä **osatekijöitä** kuten kiintokaapistoja ja vetimiä. Muilta osin Navetan varastot ja sisätilat ovat pääasiassa saavuttaneet nykyisen kokoonpanonsa 1950-luvun jälkeen. Alkuperäisen kaltaiseksi oletettuja rapattuja seinäpintoja sekä näkyville jääneitä suljettuja oviaukkoja on havaittavissa jonkin verran.

Navetta on osa **valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä**, jonka rakennuskanta ei pääosin ole kokenut muutoksia vuoden 1892 jälkeen. Strömforsin ruukki muodostuu yhden suoran

ruukintien varrella sijaitsevien toimintojen sijaan useiden toiminta-aukioiden kokonaisuudesta, joista Tallinmäen aukio on yksi **merkittävimmistä**. Navetalla on **merkittävä arvo** aukion muodostuksessa, sillä se **muodostaa aukion päätteen** Ruukintieltä saapuvalle.

Rakennukseen voidaan liittää myös **kulttuurihistoriallista arvoa**, sillä sen muutoksissa on nähtävissä ruukkiyhdykskunnan elinkeinomuutokset karjataloudesta sikatalouteen, maatalouden koneellistumiseen ja eläinten merkityksen vähentymiseen sekä lopulta muovitehtaan tuoman muutoksen kautta kohti elämystoimintaa.

Pohdinta

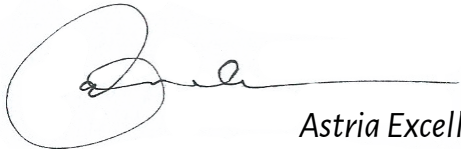
Navetta on tutkimuksen valossa ruukin rakennuskokonaisuudelle hyvin merkityksellinen ja sen säilymistä tulisi vaalia. Tutkimuksessa löydettyissä rakennusinventaarioissa 1980-, 2000-, ja 2010-luvulla todetaan rakennuksen vaativan korjausta akuutisti. Tiedettävästi menneiden kahdenkymmenen vuoden aikana korjaukset ovat tästä huolimatta olleet vain pieniä ja säilyttäviä. Näiden havaintojen pohjalta suositellaan Navetan korjaustoimenpiteiden valmistelun aloitusta mahdollisuuksien mukaan lähitulevaisuudessa.

Tulevaisuudessa olisi hyvä harkita Navetan vesikattomateriaalin valintaa pitkän tähtäimen säilyvyyden sekä rakennuksen alkuperäisen ominaisluonteen kannalta. Nykyinen vihreä peltikate on asennettu Museoviraston luvalla väliaikaisena korjauksena, mutta ohjetta sopivasta kattokatteesta ei ole erikseen annettu. Alkuperäinen vesikattokate olisi paanusuo-
mus, mutta mikäli sen toteuttaminen olisi hankalaa, myös tiilikatetta voisi harkita ottaen huomioon ympäröivät rakennukset sekä 1900-luvun alun vesikateratkaisun.

Navetan pohjoisseinän purku vaikuttaa merkittävästi sen maantasokerroksen käytettävyyteen. Mikäli tiloja haluttaisiin palauttaa takaisin esimerkiksi puolilämpimiksi, olisi hyvä tutkia miten pohjoisjulkisivun liukuovi-järjestelmää voisi säilyttää osana kokonai-

suutta. Lindqvistin piirroksessa on esitys pohjoisseinän aukotuksesta 1945-luvulla, joka tarjoaa mallin seinän palauttavalle korjaukselle.

Sisätilojen korjauksessa suositellaan kiinnittämään huomiota rakennuksessa alun perin käytetyille materiaaleille ja välttämään korjauksia vierain materiaalein. Esimerkiksi 1900-luvun lopussa tehdyt rappauskorjaukset sementtillaastilla ovat vaurioittaneet ympäröivää vanhempaa kalkkirappausta. Tulevissa korjauksissa rappaukset suositellaan tehtävän kalkkilaastilla osakorjauksien osalta tai esimerkiksi savilaastilla koko seinän kattavissa korjauksissa. Lattioiden halkeilleiden betoni-laattojen poistoa ja palautusta puurakenteelle tulisi harkita.

Astria Excell

6 Lähteet

Arkistolähteet

Kansallinen audiovisuaalinen instituutti,
Helsinki. (KAVI)

Videokokoelma.

Dahlström (1954). Rautakaudesta muovikauteen. Lyhyt dokumentti, Suomi. C. E. Dahlström; A. Ahlström Osakeyhtiö, Suomi-Filmi Oy.
Trifonoff (1939). Strömfors Bruk. Lyhyt dokumentti, Suomi. N. Trifonoff.

Loviisan kaupungin tilapalveluiden arkisto,
Loviisa. (LKTA)

Ruukki -projekti, rakennuskannan inventaatiopiirustukset.

(5.11.1945). Mittauspiirustus, Navetta, pohjapiirros ja leikkaus. Lindqvist Theodor.
(19.4.1996). Ruotsinpyhtään Ruukkiprojektin vaiheita. (25.4.1987). Kiinteistön inventointiarviot. Navetta. HRH-Suunnittelu Ky.
(30.07.1987a). Navetta / D11. Julkisivut. HRH-Suunnittelu Ky.
(30.07.1987b). Korupaja/Asunto/Varasto/Talli. Pohjataso. HRH-Suunnittelu Ky.
(30.07.1987c). Korupaja/Asunto/Varasto/Talli. Leikkaus. HRH-Suunnittelu Ky.

(19.04.1996). Ruotsinpyhtään Ruukkiprojektin vaiheita.
(29.5.2000). Ruukin keskeisen rakennuskannan inventointi. Härö Arkkitehti Oy.
(31.10.2000-a). Strömforsin Ruukin rakennusten kunnostus. Keskipitkän tähtäyksen korjaussuunnitelma. Härö Arkkitehti Oy.
(31.10.2000-b). Strömforsin Ruukin rakennusten kunnostus. Loppuraportti. Härö Arkkitehti Oy.

Maanmittauslaitoksen arkisto, Helsinki.
(MML)

Digitoitu karttakokoelma.

(1803). Kartta Isojakoa varten, karttaosa 6/11, G.W.Kraemer.

Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut,
lähiarkisto. (MV/KYP)

Strömforsin ruukin Yläpajan restaurointia koskeva aineisto.

(13.8.1968). Perinnenauhat 1968, haastattelut, A. Ahlström Oy.

(14.6.1991). Haastattelututkimus, Ruotsinpyhtään Yläpaja ruukin entiset työntekijät. Haastattelijoina Merja Härö, Lasse T. Minkkinen ja Sami Roos / Kasnio&Härö Arkkitechdit Ky.
(29.10.1993). Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy - Strömfors Bruksmiljö Ab.
(3.2.1994-a). Yläpajan ympäristö eri aikoina, kaaviokuva, tutkimus Heste oy/Sten Björkman; Piirros Härö Arkkitehti Oy.
(17.6.1994). Lehdistö tiedote, Strömforsin Ruukin Yläpajan korjaus Pajamuseoksi. Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy; Museovirasto.
(11.9.1995). Ruotsinpyhtään Ruukkiprojekti -hankeselvitys ja toimintasuunnitelma.
(30.9.1996). Ruukin alueen vesirakenteiden kunnostus. Yleissuunnitelma ja toimenpiteiden periaatteet. Härö Arkkitehti Oy; Uudenmaan Ympäristökeskus.
(30.5.2000). Strömforsin Ruukin Ekomuseo -suunnitelma, Inventoinnit. Härö Arkkitehti Oy.

Museovirasto, Arkisto ja arkeologiset kokoelmat. (MV/RHO)

Kulttuuriympäristön piirustuskokoelma

(n.d). Mittauspiirustus. Theodor Lindqvist. Strömforsin ruukki, asemapiirros, 1:500.

(1945). Theodor Lindqvist. Strömforsin ruukki. Tiilikuivaamo VI. Pohja, leikkaus, kattodetalji. KYP701030011.

(10.3.1997). Strömforsin ruukin entisten tuotantorakennusten kunnostus. Helinä Koskinen.

Museovirasto, Arkisto ja arkeologiset kokoelmat. (MV)

Historiaosaston kuvakokoelma. (HK)

(1965). 82651- 82695. Valokuvaaja, Welin, valokuvia Strömforsista.

Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli. (ELKA)

Ahlström Strömforsin tehtaiden arkisto, järjstelemätön.

(1803). Charta ovfer Strömfors bruk, Petierfvi och Abborfors, 1:4000.

(1956). Strömfors - Tehdasalueen kartta 1:2000. A.Ahlström Oy. Vuodelta 1956.

(16.8.1966). Strömforsin Ruukin rakennuskaava, hyväksytty 1968.

Svenska Riksarkivet. (RA)

Brandförsäkringsverket.

(1809/1811). Brandförsäkring nr 15911, bild 73-76.

Brandförsäkringsverket volym 08001-08050, <https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/>

BRFV_08001-08050

(1811). Brandförsäkring nr 15911, bild 73-76. Brandförsäkringsverket

volym 08251-08300, <https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/>

BRFV_08251-08300

(1832). Brandförsäkring nr 15911, bild 52-58. Brandförsäkringsverket

volym 15901-15950, <https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/>

BRFV_15901-15950_001

Haastattelut

Excell, J & Excell, S. (26.7.2021). Ruukkilaiset Jari Excell ja Sirpa Excell. Muistelmia Tallinmäestä, puutarhasta ja Navetasta.

Painamattomat lähteet

- Björkman, S. (1994).** Strömforsin Ruukin Yläpaja - Rakennus- ja Laitehistoriallinen selvitys, tutkimustilanne toukokuu 1994. Museovirasto.
- Copani, P. (2007).** Timber-Frame Buildings in Scandinavia: High deformation prevent the system from collapse. ICOMOS IWC, symposium XVI, Florence, Venice and Vicenza.
- Excell, A (2020).** Ruotsinpyhtään letkumakasiini - rakennushistoriaselvitys. Aalto-yliopisto. Espoo.
- Lappalainen (1989).** Ruotsinpyhtään ruukin vanhojen rakennusten uudelleen käyttö - rakennusten inventointi. Museovirasto.
- Puustjärvi, E. (2008).** Kymmenen tarinaa kivistä - Kiven monta perinteistä käyttötarkoitusta. Maa- ja kotitalousnaiset; Mikkeli.
- SYKE (1992).** Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö osa 2. Sivut 27-29: Kymijoen laakso. Helsinki 1992.

Painetut lähteet

- Allardt, A. (1923).** Strömfors socken. Helsingfors: Söderström.
- Bonsdorff, M. & Winterhalter, K. (2016).** Jokioisten kartanon rakenushistoriaselvitys. Arkkitehtitoimisto Okulus. Senaatti-kiinteistöt.
- Dethier, J. (2020).** The Art of Earth Architecture. Thames&Hudson.
- Härö, M. (2000).** Strömforsin Ruukki - Yläpaja. Strömforsin ekomuseo Ruotsinpyhtäällä; Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy; Loviisa.
- Härö, M. (2001).** Viinanpolttimo, navetta ja Herrojen sauna - rakennusten kohtaloita Strömforsin ruukissa Ruotsinpyhtäällä. Sivut 209-218. Teoksessa Niskanen, A., Pakkala, P. & Sundman, M. (toim). Antipasto misto: Vilhelm Helander 60. Vilhelm Helander-toimitus-kunta; Helsinki.
- Idström, T. & Wiias, O. (1950).** Strömforsin tehtaastano ja kuvin. Loviisan Uusi Kirjapaino Oy.
- Kuokkanen, R. & Leiponen, K. (1981).** Suomen Tiiliteollisuuden historia. Suomen Tiiliteollisuusliitto R.y; Tiilikeskus Oy; Helsinki.
- Koskinen, R. (2013).** Suomalainen kartano - Kustavilaisen ajan säätyläiselämä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattila, M. (2009).** Kivinavetat - Fin VERNADOC 2009 - Kivinavettakinkerit. Ruoveden sivistystoimi; Suomen ICOMOS - Kansanrakentamisen komitea; Ruoveden kunta.
- Marttila, J. (2014).** Työ teollistumisen ja arjen rajapintana: Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhdistykset 1880-1950. Väistökirja, Jyväskylän yliopisto.
- Oksanen, E. & Sarvas, A. (1991).** Vanha Pyhtää: Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Pyhtään kunta; Ruotsinpyhtään kunta.
- Rautakorpi H., Enström, A, Nuorisoseura Wiiri ry (2008).** Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009. Ruotsinpyhtää, Loviisa.
- Sirén, O. (1971).** Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695-1970. Ruotsinpyhtää: A. Ahlström, Strömforsin tehdas.
- Vilkuna, A. (1960).** Suomalaisen karjasuojan vaihteita. Sivut 1-270. Teoksessa Vilkuna, K & Itkonen T. I (toim.). Kansantieteellinen arkisto 14. Suomen Muinaismuistoyhdistys; Helsinki.

Lehdet ja digitaaliset lähteet

Vitruvius, M. (n.d). De Architectura, Book II.

Wijnblad, Carl (1755). Ritningar på fyratio wåningshus af sten, och trettio af träd, samt åtskilliga lusthus m.m. för högloflige ridderskapet och adelen samt andra ståndspersoner på landet ; Ytterligare tilökning af ritningar på wåningshus

Helsingin Sanomat (4.1.1993).

Ruotsinpyhtään ruukkialue elpyy. Vanhat peruseruukkilaisetkin ovat vihdoinkin alkaneet arvostaa asuinseutuaan. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003202339.html>

Helsingin Sanomat (21.3.2000).

Ruotsinpyhtään Ruukin kunnostus valmistuu. Vierailtu 01.08.2021. / <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003870954.html>

Jouni Jäppinen -kotisivut (n.d). Taiteilija ja kultaseppä Jouni Jäppisen kotisivut. Vierailtu 11.5.2021. / <https://jouni.jappinen.fi/>

Kauppalehti (16.10.2000). Strömforsin ruukki uuteen uskoon. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromforsin-ruukki-uuteen-uskoon/>

Kauppalehti (6.5.2014). Strömfors lopettaa Ruotsinpyhtäällä. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromfors-lopettaa-ruotsinpyhtaalla/>

Kauppalehti (n.d.). Yrityshaku.

Ruotsinpyhtään Ruukkiyhtiö oy, Yritystiedot. Vierailtu 16.12.2021.

Loviisan Sanomat (20.2.2020). Ruukin

elpyminen jatkuu. Vierailtu 11.5.2021 / <https://www.loviisansanomat.fi/paakirjoitus-mielipide/1278075>

Museovirasto, Tiilen historia Suomessa.

Vierailtu 11.5.2021 / www.nba.fi/tiili

RKY, Strömforsin ruukkiyhdykskunta.

Vierailtu 11.5.2021 / http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918

Taloussanomat (12.1.1999). Ahlström

selkeyttää toimintojaan. Vierailtu 01.08.2020 / <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000001298579.html>

Strömforsin virallinen matkailusivusto. /

Vierailtu 11.5.2021 / <https://stromforsinruukki.com/>

YLE Uutiset (3.11.2015). Tehdas lopetti –

tilalle tulee hyvinvointipuisto. Vierailtu 01.08.2021 / <https://yle.fi/uutiset/3-8427439>

Kuvalähteet

AE = Astria Excell

Kansikuva, Tallinmäki vuonna 1965. Kuvaaja, Welin. Vanharuotsinpyhtaa.fi.

Kuva 1 (s.1), Ruukin sijainti, Google Maps.

Kuva 2 (s.2), Navetta kesällä 2021. AE.

Kuva 3 (s.3), Navetan sijainti ja RKY suojelualue. RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918.

Kuva 4 (s. 6), Ote Wijnbladin mallipiirustuskirjasta. Tabl. LI, fig. 10-11. (Wijnblad, 1755)

Kuva 5 (s. 7), Jokioisten kartanon navetta. Kuvaaja, Hirsijärvi Auvo. Museoviraston historian kuvakokoelma. Finna. HK100004743.

Kuva 6 (s. 8), Östersundomin kartanon navetta. Kuvaaja, Hakli Harri. Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelma. G5538. Finna.

Kuva 7 (s. 10), Periaatepiirros ristilimityksestä. Kirjasta Tiilirakenteet, julkaisija: Suomen rakennusinsinöörien liitto RIL ry. 1989. Helsinki.

Kuva 8 (s. 12), Kartta Ruotsinpyhtään alueesta vuonna 1855. Doria-tietokanta. Kalmbergin kartasto.

Kuva 9 (s. 13), Valokuva ruukin puutarhasta 1960-luvun alussa. Kuvaaja tuntematon. Kirjasta Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009, sivu 175. Rautakorpi H., Enström, A, Nuorisoseura Wiiri ry (2008).

Kuva 10 (s. 14), Ilmakuva Strömforsin Ruukista 1900-luvun alkupuolella.

Päärakennuksen yksityinen arkisto.

Kuva 11 (s. 15), Palovakuutusasiakirjojen kartta vuodelta 1809. (RA, 1809/1811)

Kuva 12 (s. 15), Kartta Strömforsin ruukista vuodelta 1910. Kirjasta Strömfors - Tehdas ja Yhdyskunta. (Sirén, 1971).

Kuva 13 (s. 16), Ilmakuva Strömforsin ruukista vuodelta 1941. paikkatietoikkuna.fi

Kuva 14 (s. 16), Strömforsin tehdasalueen kartta vuodelta 1956. (ELKA, 1956.)

Kuva 15 (s. 17), Tallinmäki ja vaakahuone 1900-luvun alkupuolelta. Salli M. Yksityisarkisto.

Kuva 16a-b (s. 18), Otteita Trifonoffin dokumentista. (KAVI, Trifonoff, 1939)

Kuva 17 (s. 18), Saappaanheittokilpailu Tallinmäellä 1978. Excellien yksityinen arkisto.

Kuva 18 (s. 22), Ote Lindqvistin tiilikuivaamon mittauspiirustuksesta vuodelta 1945. (MV/RHO, 1945)

Kuva 19 (s. 23), Diagrammiluonnos Navetan pohjapiirroksista palovakuutusasiakirjan pohjalta. AE.

Kuva 20 (s. 24), Theodor Lindqvistin mittauspiirustus Navetasta vuodelta 1945. (LOV, 5.11.1945)

Kuva 21 (s. 26), Ote Trifonoffin dokumentista. (KAVI, Trifonoff, 1939)

Kuva 22 (s. 27), Diagrammiluonnos Navetan pohjapiirroksista ennen 1950-lukua. AE.

Kuva 23 (s. 29), Nils Erik Wikbergin

leikkauspiirros Navetan muutoksesta asunnoiksi vuonna 1951. Kirjasta Antipasto Misto. (Härö, M, 2001)

Kuva 24 (s. 30), Nils Erik Wikbergin pohjapiirroksista Navetan muutoksesta asunnoiksi vuonna 1951. Kirjasta Antipasto Misto. (Härö, M, 2001)

Kuva 25 (s. 31), Navetan länsipääty vuonna 1965. Kuvaaja, Welin. Vanharuotsinpyhtaa.fi

Kuva 26 (s. 32), Tallinmäki vuonna 1965.

Kuvaaja, Welin. Vanharuotsinpyhtaa.fi

Kuva 27 (s. 33), Diagrammiluonnos Navetan pohjapiirroksista kaiken löydetyn aineiston pohjalta. AE.

Kuva 28 (s. 34), HRH-Suunnittelun inventaariopiirros Navetasta vuonna 1987. Pohjapiirros. (LOV, 30.07.1987b)

Kuva 29 (s. 35), HRH-Suunnittelun inventaariopiirros Navetasta vuonna 1987. Julkisivut itään ja länteen. (LOV, 30.07.1987a).

Kuva 30 (s. 36), HRH-Suunnittelun inventaariopiirros Navetasta vuonna 1987. Julkisivut pohjoiseen ja etelään. (LOV, 30.07.1987a).

Kuva 31 (s. 37), Navetan eteläjulkisivu, länsipääty 1990-luvulla. Kuvaaja tuntematon. Vanharuotsinpyhtaa.fi.

Kuva 32 (s. 39), Diagrammi Navetan säilyneisyydestä ja kerrostumista.

Eteläjulkisivu. Pohjana HRH-Suunnittelun julkisivupiirroksista ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 33 (s. 40), Navetta 12/2020. AE.

Kiitokset

Kiitokset erityisesti Ulrika Rosendahlille, joka auttoi puhtaaksikirjoittamaan Ruotsin kansallisarkiston palovakuutusasiakirjoja.

Kiitos Sirpa ja Jari Excellille, jotka jakoivat muistelmiaan ja tarinoitaan Tallinmäestä ja Navetasta.

Kiitos Navetan vuokralaiset, jotka mahdollistitte kenttätutkimuksen tekemisen oman arkenne keskellä.

Kuva 34 (s. 41), Diagrammi Navetan säilyneisyydestä ja kerrostumista.

Pohjoisjulkisivu. Pohjana HRH-Suunnittelun julkisivupiirrokset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 35 (s. 42), Navetta kesällä 2021. AE.

Kuva 36 (s. 43), Diagrammi Navetan säilyneisyydestä ja kerrostumista.

Länsijulkisivu. Pohjana HRH-Suunnittelun julkisivupiirrokset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 37 (s. 44), Navetta 12/2020. AE.

Kuva 38 (s. 45), Diagrammi Navetan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Itäjulkisivu.

Pohjana HRH-Suunnittelun julkisivupiirrokset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 39 (s. 46), Navetta kesällä 2021. AE.

Kuvat 40-42 (s. 47-48), Kenttätutkimus kuvia Navetasta kesältä 2021. AE.

Kuva 43 (s. 50), Diagrammi Navetan seinärakenteista ja pintaverhoiluista. Koostettu kenttätutkimuksen pohjalta. AE.

Kuvat 44-67 (s. 51-64), Kenttätutkimus kuvia Navetasta kesältä 2021. AE.

Kuva 68 (s. 65), Diagrammi Navetan seinärakenteiden ja aukotusten

kerroksellisuudesta ja säilyneisyydestä.

Koostettu kenttätutkimuksen ja tutkimuksessa selvinneiden tietojen pohjalta. AE.

Kuvat 69-79 (s. 66-78), Kenttätutkimus kuvia Navetasta kesältä 2021. AE.

Liitteet

Liite 1. Tutkimuksen viimeistelyvaiheessa Loviisan kaupunginmuseolta löytynyt valokuva Tallin eteläjulkisivun itäreunasta. Kuva on otettu todennäköisesti 1900-luvun alussa. Kuvaaja on tuntematon.

